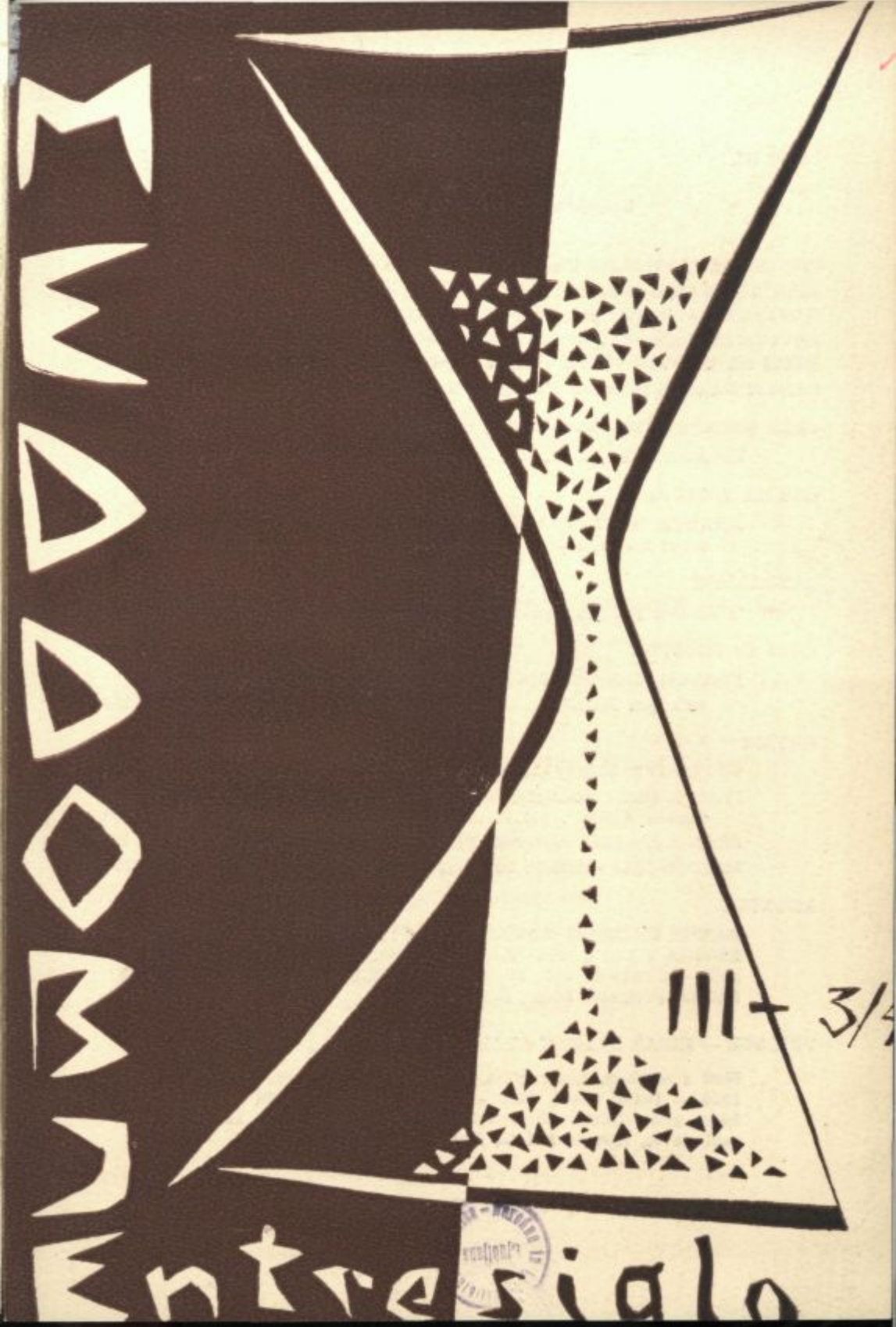

III + 3/4

Entresiglo

D 129907

MEDDOBJE

LETO III.

1956/57

ŠT. 3 - 4

Urejujeta Zorko Simčič in Ruda Jurčec

VEZ OBRAZOV (Vladim'r Kos, Tokio)	97
BEGUNEC FARIČ (Frank F. Bukvič, Bridgeport)	107
NOBELOV NAGRAJENEC JUAN RAMON JIMENEZ (Rafko Vodeb, Rim)	120
PRVI LETNIK (Marijan Marolt, Buenos Aires)	127
MISLI OB ZIDOVH TROJE (France Papež, Buenos Aires)	138
ZADNJI KRAJEC (Marijan Willenpart, Buenos Aires)	142

ČRKE BESEDE MISLI (Ruda Jurčec, Buenos Aires)

ZELENA MIZA	153
-------------------	-----

ČAS NA TRIBUNI

ANKETA "1957" (Vinko Beličič, Trst; Milan Komar, Buenos Aires; Borut Žerjav, Pariz)	158
--	-----

GLEDALIŠČE

"DRUŽBA PRI KOKTAJLU" (Alojzij Geržinič, Buenos Aires)	166
---	-----

ČRTA IN PROSTOR

FRANCE AHČIN V KRITIKI SVOJH ZADNJIH DVEH RAZSTAV (Marijan Marolt)	168
---	-----

KNJIGE

VREDNOTE, TRETJA KNJIGA (France Dolinar, Rim)	174
IVAN AHČIN: SOCIOLOGIJA, II - 2. SNOPIČ (France Glavač, Buenos Aires)	183
FRAN ERJAVEC: KOROŠKI SLOVENC (Marijan Marolt)	187
BERTONCELJ - ARKO: DHAULAGIRI (Vojko Arko, Bariloče) ..	191

KRONIKA

RAZPIS KNJIŽNIH NAGRAD ZA LETO 1957, 194; SLOVENSKA
KNJIGA V LETU 1956 (Martin Jevnikar, Trst), 195; JOŽE PLEČ-
NIK — UTRINKI, 201; ZGODBA O MUTCU OSOJSKEM JE RES-
NIČNA (Vekoslav Bučar, Rim), 202

PRILOGE — KIPAR FRANCE AHČIN (I - VIII)

Mati z otrokom, žgana glina, 1956 — Sedeča figura, žgana glina,
1956 — Del'a, mavec, 1956 — Ženski akt, oreh, 1956 — Pečitek,
žgana glina, 1956 — Materinstvo, hrast, 1956 — Moški akt, patini-
rani mavec, 1956 — Sedeča, žgana glina, 1956.

Revijo je opremil slikar Milan Volovšek.

VLADIMIR KOS

VEZ OBRAZOV

Pesniški dnevnik

Od Zapadnega k Vzhodnemu polu.

1956

*Zdaj vem, da božja iskra
Zatonov ne pozna.
Moj čoln k pomolom vriska,
Ko jaz in Smrtna stiska
V temino jadrava.*

Joseph Plunkett, Iskra. V knjigi M. van Doren,
An Anthology of World Poetry. London 1929.

IRSKI PRISTAN DUN LEARY. KAKO JE RESNIČNO SLOVO.

Kako je resnično slovo,
Od spoznanega hriba,
Kjer raste prvi aprilski cvet,
Od ognjišča upognjene obale,
Kjer košček srca drže,
Da razsveti zrak,

Roké Ubogih.

Nekaj umrè.
Le zvezde spe
Nesramno.

SOUTHAMPTON, DOK.
BARAKE, BARAKE IN VODA.

Barake, barake in voda
Bere se za hegemonijo —
Za stari pojem.

V tem so si strehe enake;
Z razumnimi okni k nebesom,
S sintetično pentljo čez čelo.
To je vse.

Voda, voda, voda se smeje
V betonski pristan,
A nihče ne ve, zakaj.

Oblaki.
Še več galebov.
Kam? Kam?

VZDOLŽ PORTUGALSKE OBALE. POPOLDNE.
O ČEM PREMIŠLJUJEŠ?

Zato ker potujem skoz molk,
Govorijo obrazi skal,
Plavuti raztresenih sonc,
Zahajave prestolnice.

Kaj?

V pakrogih globokih modrin
Se rodé silhuete vil,
Tako enostavno žarijo
Nedeljske preproge trav.

Kraj:

"O čem premišljuješ, popotnik?"
Ne vem.
Daj mi en poljub!
Postani oseba.

GIBRALTAR. ULICE.
NEKDÓ ZALOPUTNE VRATA.

Hrbèt zagrenjenih gora
Se kopa v valovih daljav,
Ki
Čuvajo črni dragulj
In
Tigre, tigre.

Kako se je veter ogrel!
Kako pleander je bel!
Iz stare celine
Zvonovi
grlijo: Vrne se: tu: ti.

"Grozdje?"

Nekdó zaloputne vrata,
Nek buldog namigne z repom,
Perilo kaplja z vrvi
Na tlak,
Na pest.

*Kdo mi trga dušo? Srčnih muk bolezen.
Kdo ne najde leka? Mojih žil ljubezen.
S teh oči kapljajo biseri krvavi —
V moji silni noči zor se ne predrami.*

Abu Said, Četverostih. V knjigi Giuseppe Messina, *Inizi di lirica ascetica e Mistica persiana*. Roma 1938.

PORT SAID. ČETRT DOMAČINOV.
NIKAR NE BEŽI OD MENE.

Nikar ne béži, otrok,
Od mene —
K rjavim sumnjam —,
Ostal bom sam.

Ob prsih slepih zidov,
Ob smehu okraskov,
V prašni senci palm.

Ostal sem sam.

Pod obzorjem lázi puščava k vodi.
Nekdó kriči,
Nekdó prepeva.
Nekdó ceklà.

Nad vrtovi plava vzdih kopren.

SKOZI RDEČE MORJE, BLIZU PUŠČAVE.
SVETI PESEK.

Ravan,
Ravan,
Brez palm
Ravan,
Brez cest
Ravan
Ves dan
Strmi v vodó
Spominov.

Veter.
Veter.
Kri

V počasnem lesku
Ti
Skoz pesek,
bit prostora.

Téhtam mir,
Od sonc roseč,
Od Sonca sonc.

Glej, gávrán!

ADEN. MED KOČAMI NA BREGU.
RAD BI TE SREČAL ŠE ENKRAT.

Snehljaj si mi vrgla
Čez strgan plot
Med kamni
In
Skrila si se,
Témno Dekle;
Zakaj?

Na robu srca
Me še zmeraj gledaš
S psi,
S kozami,
S kamelami,
Sónčnica!
Pod nama je morje,
Ukraden biser,
Onstran pobočja
Jeziki puščav molé.

Z menoj se sprehajaš v molitev.
Rad bi srečal še énkrat
Te, Témna,
Kjer Dom je moj.

*Kakor liana
Ki vsa ovije drevo,
Me objemi:
O, ljubi me, ljubi me
Večno!*

*Trkam
Na tvoje srcé,
Kot orel prhúta po soncu:
O, ljubi me ..
Dolgo in zvésto!*

*Ti si moj svet,
A jaz sonce,
Speto okoli, okoli:
Nikar ne odreci
Ljubezni!*

Atharvaveda VI, 8: Ljubavni spev. V knjigi L.
Renou - J. Filliozat, L'Inde classique. Paris
1947. I.

VZDOLŽ INDIJSKE OBALE. 75. MERIDIAN. DEKLE V RUMENEM.

Nikoli te ne bom pozabil.
Rumeno togo imela si,
Skromno začetih krogov
Vazo držeč,
V njave lase si skrila trak,
Da ne motijo čela,
Svetlega kot slap,
Eulalijsa.

Kako se boril sem
Za milost brezbriznosti,
Da ti in jaz sva naznanca,
Klel sem —
A tvoje modre oči
Živó so pletle očitek
Okoli mojega srca,
Eulalijsa.

Potem sva se morala srečati.
In ker veter komaj dihal je,
So bele peruti se klicale
Nad krnom.
Nasmehníla sva se.
"Rada postala bi nuna."

CEYLON. COLOMBO (PRED DŽUNGLO.
ZDIM SE STRAŠNO NOR.

Gong.
V toplo noč iz bambusa tkano,
Mesec ne pride nocoj,
Gong.

Vonj
Voljnih ust odpira cvetove,
Mož hrepenenje je nov žalj,
Gong.

Za visoko travo,
Telo svetilk se izvija, drhti,
Gong,
Gong,

V gozdu vriska pesem peklà,
Oj, čisto prelestenega,
Noč, čoln, plòsk, plòsk.

"Morilec!"
Gong. Čuj, skoz listje grlic smeh,
Zdim se strašno nor.

*Kadar pod kládívom padajočím
Iskra rodi se, počasi ugaša,
Nikdo ne ve za ognja pot.*

*Nikdo ne ve za pot srcá,
Kadar odtrga se čutom ječárjem,
Slo zapusti za opoj Nirváne.*

Budov izrek, napisan v jeziku birmanško-siam-
skih budistov, osma udana. V knjigi M. Win-
ternitz, Der ältere Buddhismus, Tübingen 1929.

V BENGALSKEM ZALIVU. SONCE ZAHAJA.

ŠAH.

V večerni pesmi luči
Se gledajo dolgo
Stari kralj,
Sovražni oddelek,

Beg in
Pogoj.

Razlite barve
Planeta v vodi
Trepečejo od možnosti,
Potopljenih
V svet za nami.

In mir postane nemir,
Nebo se zazre v zrcalo.
Kadimo,
Le kralj je mrtev.

PENANG. MALAJSKI POLDAN,
TE DIVJE ROŽE.

Zemlja je čisto zelena od maja.
Pagode srkajo v zlate nosnice
Dušo svečk,
In
Veje visijo v morje,
Modro kri.

Maske bogov se smejiijo,
Zato ker so maske.
Eden me gleda dolgo
Kot idiot
Skozi stene, skozi cesto,
Polno divjih rož.

Rože, krvave od sončnih ran,
Ali je Človek-Bog se potikal tod
S strtim Srcem?
Morje je pladenj solz
Devške Matere.

*Na postelji v nekem gostišču. Ležim.
Nad tlêmi se mesec svetlika ves bel,
In zdi se, da sneg je zapadel.*

*Dà, zdi se mi. V mesec srebrni zazrem se.
Sanjam in mislim na tujo deželo,
Kamor se moram podati.*

*In tudi o tistih, ki tamkaj živé.
Potem se obrnem in sklonem glavó
In vidim, da zemlja je trda.*

*Zdaj téhtam, kar duh obožuje:
Priateljé, domovino.
In da jih ne bom več videl,
čep rav jih ljubim.*

Li Tai Pe, Gostišče. V knjigi Ramón D. Perés,
Historia de las literaturas antiguas y modernas.
Barcelona 1941.

SINGAPOR. NA H. W. ZABAVIŠČU. NOČ JE, A ZVEZDE BLEDIJO.

Noč je, a zvezde bledijo
Od svežnjev svetlobe,
Ujete v steklo,
V gozd beže —
Gozd je molk, molk, molk.

Kolikokrat so se srečale
Najine misli,
Plešoča žena?
Kaj pojo?
"Zibaj mlečni bok!"

Voda od rib odsvita,
Spoštljivo brodovi stojijo.
Palme rastejo
V toplo zračno snov.

Vsak je na odru ljubezni.

In zvezde nas gledajo
S plota srebrnih daljav,
In Iks.
Njegov dotik iščemo
Celo noč.

HONG KONG. NAD RIBIŠKIM NASELJEM.
ČAKAMO.

Tríkot na terasi:
Ona, on in jaz.
Zeleni prt doline:
Prostrt za riž.
Razpokane ustne:
Rdeča glina.

Bojim se resničnosti:
Odkar molčimo.
Mislimo:
Na čaj.
Med otoki:
Pas meglá, ki
Dohod do zaklada čuva,

In gledamo v Mon Fu San:
Ženó iz kamna;
Na hrbtú ji je dete umrlo.
Barke se vračajo...
Ali res vse?

HONG KONG. NA SOPARNEM OTOKU.
KITAJKE ZIDAJO HIŠO.

Slamnik.
Brente.
Bambus.
Prsti.
Prsti.

MED FORMOSO IN RYUKYU. NOČ IN DAN.
NIKOMUR TEGA NE ZAUPAM.

Noč
Z ogrlico luči
In z belimj kósmi
Odtrgane morske rože

Z ladjo
Govori. A naših strojev odgovor
Je smeh. In privid utone.

Veke
Padejo, so zástor,
Bati uspávanko tolčejo.
Tiho, tiše.

Luč
Poljubi nas. Plešoči angeli
V vodi
Posnemajo klic otokov:

Mir!
Nikomur tega ne zaupam:
Izbral sem si otok na sredji hiš.

*Ko Ugúisu konča
Svoj slavčji spev,
Je ptič, zelen, navaden.*

Onitsura, Senryu. V knjigi R. H. Blyth, Senryu. Japanese Satirical Verses, Tokyo 1949.

YOKOHAMA. DEŽEVNI DOPOLDAN.
JUTRI SE BOMO NAŠLI.

Zleknjen leži pristan od preteklih snov.
Nebo, ne joka!

Dimniki slepih kvadrov korakajo
Čez most iz nade.

Jutri se bomo našli, odeti v nov kimono.
Ni čas

Pesem atomov, skoraj šepet in vzdih?
Ta veter skoz dež.

Zbogom, sayónara! kontinenti, straže,
Vez obrazov.

FRANK F. BUKVIČ

BEGUNEC FARİĆ

Faričovo življenje se je iztirilo tisto noč, ko je na vrata potrkala AVH. Pred vojno, ko še ni bilo AVH, bi človek pričakoval, da trka na vrata sosed, ki je v nesreči, ali truden popotnik, ki išče prenočišče, tisto noč pa je Farič takoj vedel, da je prišla AVH.

Farič se je bal AVH od tistega dne dalje, ko so zaprli njegovega prijatelja Nagyja, ki je vohunil. Od tistega dne dalje ni imel mirne ure in je vse češče mislil na beg.

Beg je bil sprva samo podzvestno doživeta slutnja. Iz slutnje se je kmalu izluščila jasna misel in ga vznemirila. Ko mu je pa misel prešla v kri, jo je zupal Anuški. Prepričan, da pridejo po njega, pa le ni bil, kajti če bi zagotovo vedel, da pridejo, bi pravočasno pobegnil, ali pa bi se za beg vsaj pripravil, da bi spal oblečen in z nahrbtnikom ob vzglavju.

Ko je torej zaslišal trkanje na vrata in je takoj vedel, da so prišli po njega, je precej planil pokoncu. Potlej se zanje več ni zmenil, ker mu je tisto, kar se bo zgodilo, če ga ujamejo in zaprejo, bilo jasno tudi sredi noči. Tudi na beg ni takoj pomislil. Najprej ga je zaskrbelo Anuška, ki je takrat že peti mesec pričakovala otroka. Zato se je okrenil k njej in položil roko nanjo, kakor da jo hoče obraniti pred nevarnostjo.

"V Avstrijo bom pobegnil," je rekel.

Ker mu ni odgovorila, je molčal tudi on. Sicer pa za razgovor ni bilo časa. Niti toliko časa ni imel, da bi jo v slovo objel in poljubil. Saj so se mu celo tiste besede "V Avstrijo bom pobegnil" in tista kretnja, ko je položil roko nanjo, ki je od strahu drhtela pod odejo, zdele daljše od večnosti, zakaj člani tajne policije so medtem že drugič zaropotali po vratih.

Pozneje se je spomnil, da so bile tiste besede in tista kretnja edino slovo od Anuške, kajti naslednji hip je zdrknil s postelje, kar na pamet zgrabil za obleko in čevlje, planil k oknu in ga nastežaj odprl. Takrat so vsiljivci tretjič zaropotali po vratih. Med ropot se je zmešal besen klic, ki bi prav tako lahko bil zapoved kakor kletvica.

"Moj Bog, Joško, beži!" je kriknila Anuška s pridruženim glasom. Menda se je šele po tistem klicu pred vrati zavedla, za kaj gre, ali pa je prej bila tako prestrašena, da sploh ni mogla spregovoriti.

On pa je stal pri odprtem oknu in gledal na vrt, ne da bi vedel, kaj naj ukrene: naj zares pobegne, kakor se je najprej odločil, ali naj odpre večna vrata in se preda.

Neodločnost je trajala samo nekaj trenutkov. Ko se je zopet obrnil v spalnico, je bil že zatrdno odločen, da pobegne.

"Pisal bom," je rekel Anuški, ki je medtem planila iz postelje. Bolj zase pa je rekel: "Hiše menda niso obkolili."

Zadnja misel ga je tako zmedla, da je kar naprej stal med oknom in posteljo. Anuška je pa najbrž mislila, da okleva zaradi nje, ker je zahlipala: "Joško, na kaj čakaš?! Zame se nikar ne boj!"

Njene besede so bile bolj zapoved kakor prošnja. Stopila je k njemu in ga porinila proti oknu.

Torej ga je šele Anuška dokončno prepričala, da ni druge izbire kakor skočiti skozi okno in pobegniti, zakaj precej po njenih besedah je planil na okno, se ko mačka neslišno spustil na vrt in se pognal v temo. Sprva je bežal tiho in previdno, ko pa je pritekel iz sadovnjaka na odprto polje, se je zagnal z vso silo, da se čim prej skrije v gozdu.

V gozdu se je kar oddahnil, čeprav je vedel, da bo zares varen šele na oni strani državne meje. Sedel je na panj in segel po cigaretah, ki jih je snoči na vso srečo pozabil v suknjiču. Medtem ko je kadil, si je slekkel pižamo. Potlej se je spomnil, da je pobegnil brez denarja. Misel ga je tako vznemirila, da se je pozabil obleči. Da je nag, se je zavedel šele potem, ko ga je pričelo zebsti. Naglo se je oblekel, še enkrat zaman pretipal vse žepe in se potem odločno napotil proti železni zavesi.

Zjutraj ob osmih je že sedel v kavarni, kjer je natakarku prodal ročno uro. Za nekaj denarja si je pri istem natakarku kupil pisemski papir in znamko. Med zajtrkom je prebral politične vesti, nakar je uporabil časopis, da je vanj zavil pižamo. Ko je jedel, je z natakarkovim nalivnim peresom napisal Anuški dva dolga lista. Pismo je na poti na kolodvor vrgel v nabiralnik, sedel na vlak in se odpeljal v Gradec.

Drugo pismo je napisal tistega dne, ko je našel stanovanje, ki ga je iskal z besno odločnostjo, ne zato, da bi nekje stanoval, kajti bilo je poletje in noči tople, da je lahko spal tudi pod milim nebom, stanovanje je iskal samo zaradi naslova. Če ga ne bi potreboval, stanovanja ne bi našel, četudi bi ga iskal. Nastanil se je v razmetani podstrešni sobici, pravzaprav se je vselil na podstrešje, zakaj prostor je bil bolj podoben podstrešju kakor sobi, čeprav je gospodinja trdila, da je tisti prostor pod streho, poln prašne pajčevine in stare šare, soba. On pa se za gospodinjin slavospev ni preveč zmeril, temveč je mislil na naslov, ki ga ima. Po dolgem času se je zopet zavedel, da ni potepuh, ki se brez naslova klati po svetu, temveč civiliziran človek, ki nekje stanuje.

Ko je gospodinja odšla, je precej napisal na košček rumenega kartona svoje ime in ga z žeblički pritrdil na vežna vrata na najbolj vidnem mestu.

Zvečer je legel zelo rano, ker je bil prav pošteno utrujen; tedaj so ga zasrbele noge. Ko se je obrnil na drugo stran, ga je zasrbel desna roka. Potlej mu je nekaj padlo na čelo.

"Stenice!" je rekel z gnevom, prižgal luč in jel kleti. Razburjeno se je sprehajal med posteljo in velikim zabojem, ki mu je služil za mizo, in klet.

Najprej je opsoval komuniste, potlej svojo gospodinjco, ki ga je prevarala, ker je vnaprej zahtevala in vzela najemnino, navsezadnje pa je preklel Nagyja, zakaj je vohunil in ga spravil v "takšen drek". Naslednjega dne je vse podstrešje smrdelo po petroleju, s katerim je napovedal boj gnusnemu mrčesu.

Takrat je delal pri zidarjih. Mešal je malto, nosil na zgradbo opeko in vmes mislil na Anuško.

Zaslužil je komaj toliko, da se je za silo preživljal. Anuški je pa pisal, da mu gre zelo dobro. V resnici niti toliko denarja ni imel, da bi jedel v gostilni. Ker na podstrešju ni bilo električnega toka, je kupil kuhalnik na petrolej in si kuhal sam.

Opazil je, da spi mnogo bolj mirno, kakor je spal doma. Torej so bili komunisti bolj nadležni kakor stenice, ki jih je medtem zagrizeno preganjal s petrolejem v trdni veri, da jih prej ali slej iztrebi. Toda zadoščenje, da je zopet svoboden človek, je bilo kratkotrajno. Ko mu je obledel spomin na nasilje, se je zavedel svoje

velike bede. Povrh je imel domotožje, predvsem ga je pa skrbela Anuška, ki je morala medtem že roditi. Če se je zgodilo v času, kot je računala, potem bo otrok star že pet tednov. Včasih ga je kar prišlo, da bi šel čez mejo. Menda ne bi mnogo premišljal in bi šel, če se ne bi bal graničarjev, ki bi ga na meji lahko ujeli ali celo ubili. Očital si je, da je strahopetec, čez mejo pa le ni šel, čeprav je vedel, da bo prej ali slej moral na nevarno pot.

Menda bi kar naprej odlašal, če ga nekega jutra ne bi iznenadila Anuška, ki je na lastno pest prišla za njim. Nikakor ni mogel razumeti, kako si je Anuška upala priti sama čez mejo in to celo z dvema mesecema starim otrokom. Ženin nepričakovani prihod ga je tako iznenadil, da od samega presenečenja ni mogel vstati s postelje. Samo glavo je okrenil k budilki in videl, da je deset minut čez šest. Vedel je, da bo budilka vsak hip zazvonila in zbudila otroka, pa ni imel moči, da bi stegnil roko in bi jo zaprl. Potem je budilka zares zaropotala. Farič je planil, da bi jo zaprl, a je segel v prazno. Prebudil se je in prisluhnil. V pritličju je zagleglo zvonil telefon, on pa je tako zelo zahrepenel po Anuški in po otroku, da bi najraje pri priči vstal, se napravil in odšel domov, četudi bi se pomudil doma samo za toliko časa, da bi ju videl. V lastni nemoči je potem samo glasno zajokal. Takrat je že vedel, da je tajna policija prestregla obe pismi, sicer bi mu Anuška odpisala. Čutil se je, kako je sploh mogel pomisliti, da AVH ne bi prestregla njegovih pisem. Kljub temu je potem napisal tudi tretje pismo, v katerega je izlil vse svoje duševno trpljenje.

Bilo je meseca oktobra, ko se je mudil na izseljeniškem uradu. Postopal je po hodniku in čakal na prijatelja Ladija, ki je v pisarni za steklenimi vrati izpolnjeval papirje za izselitev v Zedinjene države.

"Kaj bi bilo, če bi se tudi jaz prijavil in se presešil v Ameriko?" Ni dolgo okleval. Ko je potikal na steklena vrata, je že vedel, da se bo izselil.

Najprej je prijavil sebe, potem Anuško in prijavil bi tudi otroka, če bi vedel, kakšnega spola je, kako mu je ime in kdaj se je rodil.

Ko so ga vprašali, kje je njegova žena in jim je odvrnil, da je za zdaj še v Monostru na Madžarskem, da bo pa vsak hip tudi ona pobegnila od tam, so se uradniki bučno zasmejali. On pa je ostal nadvse resen, ker je že zdaj zatrdno računal s tem, da čez nekaj dni 'stopi tja čez' ponjo in po otroka in ju privede v Gradec.

Odločil se je, da odpotuje v soboto. Potem pa ni odpotoval v soboto, ampak že v petek. Tako iznemada se je odločil za petek, da tudi potem, ko je že sedel v vlaku in se peljal na mejo, ni mogel verjeti, da se zares pelje po Anuško. In ko se je vlak ustavil na zadnji postaji, komaj pol ure hoda od državne meje, se mu je zdelo, da se še vedno premika. Zato se mi zganil. Kar naprej je sedel pri oknu in strmел v oktobrsko pokrajino, ki je naglo tonila v noč. V strahu pred železno zaveso si je želel, da bi se vozil kar naprej: daleč v neskončnost brez težnosti, časa in prostora. Toda resnica je bila preveč živa in kruta, da bi smel sanjariti. Zato je izstopil in klavirno stopil na neprijazno cesto, kjer se je šele začela neizbežna resničnost, pred katero bi pobegnil prvo sekundo, če bi mogel.

Prišel je mimo gostilne. Skozi okno in skozi steklena vrata je na cesto padala močna svetloba. Nekdo je odprl dur, da so iz gostilne planili pijani glasovi. Kmalu je nekdo vrata zopet zaprl, on je pa stal sredi ceste pred gostilno in preudarjal, če ne bi bilo pametno, da bi vstopil in si napil pogum.

"Strahopetec sem. Če ne pridem trezen čez mejo, pijan zagotovo ne pridem, ker bom manj previden," si je rekel. Bilo je prvič, odkar je odšel na pot, da je bil sam in se je zato lahko glasno pogovoril.

Za vasjo se je odprlo prostrano polje, gladko kakor zrcalo; ni pa se na obzorju sklenilo z nebom, marveč se je že poprej pretopilo v temo. Čez čas se je iz teme prikazala črna črta.

"V tistem gozdu je državna meja," je rekel in pospešil korak.

Dokler je hodil po cesti, je bil nadvse previden. Avstrijski obmejni stražniki niso bili tako nevarni, da bi bilo treba trepetati za življenje. Kljub temu se je bal, kajti če bi jih srečal, bi bilo njegove poti konec, preden bi jo sploh nastopil. Zato mu spotoma ni ušla nobena malenkost in so mu bili posebno sumljivi grmi, ki so čepeli kraj ceste kakor odurne zasede.

Ko je prišel do skupine dreves, je stopil s ceste na polje in se usmeril proti gozdu, ki se je le počasi bližal.

Čim bolj se je od ceste oddaljeval, tem bolj je bil miren. Grmi so bili zopet grmi in ne zasede. Gozd tam spredaj je bil podoben dobremu prijatelju. Zato je hodil samozavestno kakor petičen meščan, ko gre po izdatni večerji v kavarno na partijo taroka.

Prišedši v gozd si je prižgal cigareto. Ni obstal, ko si jo je prižgal, kar grede je kresnil vžgalico ob škatljico, ko da bi od tistih maloštevilnih sekund, katere bi izgubil, če bi obstal, zavisel uspeh njegovega podviga.

"Ko skadim drugo cigareto, bom že na meji," je rekel, a se je vračunal, kajti v gozdu je bilo temno in nekajkrat ga je zamudilo neprehodno grmičevje, katerega je moral obiti. Če mu je pod nogo preveč zašumelo suho listje, ali je počila suha veja, je strahoma obstal in posluhnil v gluho noč.

"Ni prav, da grem ob tem vremenu. Počakati bi moral na dež," si je rekel in stopil v globoko kotanjo, kjer bi skoraj padel, zaradi česar je prišel kleti, dokler ni uvidel, da mu kletvice prav nič ne koristijo, ker zaradi njih ne bo niti za eno sekundo prej doma.

Končno je došel do meje, ki je tekla vzdolž pet korakov širokega potočka. Na madžarski strani meje je bil gozd posekan. Zaradi poseke je bilo dovolj svetlo, da je na oni strani potoka videl izhajajočo pešpot rdečih stražnikov. Na avstrijski strani ni bilo pešpoti, bodisi da se Avstrijci niso bali za svoje ljudi, da bi pobegnili v raj, ali pa zato ne, ker so komunisti že tako dovolj skrbno stražili svojo stran. Ko je tako gledal čez potok in videl pešpot, ki so jo izhodili škornji rdečih graničarjev, se ga je nenadoma lotila malodušnost.

"Presuho je. Šumenje listja in pokanje dračja me bo izdalo. Bolje bo, da počakam na dež."

Ves neboljen se je naslonil na gaber, ne da bi vedel, kaj naj ukrene: ali naj se vrne, ali gre naprej in tvega življenje.

"Če se odločim, da grem dalje, potem moram imeti prekleto srečo, če me ne dohitijo in ne ubijejo. Kdo mi more zajamčiti, da jih naslednjih pet minut ne bo tod mimo. Morda so skriti onstran poseke za grmovjem in se jim bom pognal naravnost v odprto naročje. Mogoče pa pridejo vzdolž meje prav tisti trenutek, ko bom prečkal poseko. Bog ne daj, da bi jih hudič prinesel prav takrat mimo, ko se bom pognal tja čez. Brez besede bodo stekli za menoj in me ustrelili."

Bil je napet do skrajnosti, da je čutil vsak živec. V nočni tišini so ga vznemirjali celo tisti glasovi, ki jih sploh ni bilo drugje kakor v njegovi razgreti domišljiji.

Navsezadnje je srce premagalo pamet, ker je skočil čez potok. Na pešpoti je obstal samo za toliko časa, da je prisluhnil v gluho noč, kot da bi hotel v enem samem hipu dojeti vso tisto grozo, ki je povsod pred njim, a je ne more videti in mu je prav zato nevarna.

Čez poseko se je pretihotapil neslišno kot mačka. Ko se je prepričal, da v grmovju ni zased in se mu je zdelo, da je že dovolj daleč od meje, je pričel teči: ne prehitro, da si ne bi prerano izčrpal telesnih sil, toda vztrajno. Med tekom ni pogledal ne na desno, ne na levo. In ves čas je mislil, da so ga že zagledali, da so mu tesno za petami in da bo vsak hip zaprasketala brzostrelka in ga neusmiljeno položila na zemljo. Njegov strah pred graničarji je bil tako velik, da mu tek ni

delal težav. Tekel je brez napora, in sploh ne bi vedel, da teče, ako mu čez čas ne bi pričela pohajati sapa; postajala je vedno krajša in zato gostejša, dokler se ni pokrila s tekom, da je na en korak vdihnil, na drugega pa izdihnil. Ni vedel, kako dolgo že teče, pol ure ali šele pol minute, ko je iznenada pred seboj opazil gozd. Prav tedaj se je zapletel ob korenino, nato pa spotaknil ob štor in padel. Tek ga je tako zdelal, da med padcem od slabosti niti rok ni mogel dvigniti pred obraz in je zato zaoral z nosom kar po tleh. Obležal je in hlatal za sapo.

Ko je laže zadihlal, se je trudoma dvignil in se že med samim dvigom ozrl, če mu ne sledijo.

V gozdu kljub utrujenosti, saj so mu že ves čas k'ecala kolena, niti za hip ni postal. Tekel resda ni, ker pač ni mogel, samo hodil je, hodil pa je vztrajno in vso pot globoko dihal, kot da bi se hotel nadihati za pol življenja.

Onstran gozda je zagledal široko cesto in od presenečenja osupnil. "Ta cesta pelje vendar v Monošter." Veselo je stopil nanjo, pogledal gor in dol in ko se je prepričal, da ga cesti ni žive duše, se je mirno napotil po njej.

Občutek, da je pravkar ušel iz smrtne nevarnosti, je bil tako mogočen, da nekaj časa sploh ni pomislil na to, da je še vedno v bližini meje in da vsak hip lahko naleti na obhodno stražo, katerih tudi v zaledju ne manjka. Zdaj sploh ni mislil na karkoli določenega. Nekaj je bilo v njem, kar ga je vsega izpolnilo: neko doslej nedoživeto zadovoljstvo, ki je bilo še najbolj podobno tihemu zmagooslavju. Prej so mu klecala kolena, bolela ga je vsaka kost, zdaj je bil tako svež, da telesa sploh ni čutil. Šel je kar po sredini ceste in prišel brez strahu v prvo vas.

Na levi in desni strani ceste so dremale kmetije. Na eni izmed njih je zalajal pes. Zaradi pasjega lajanja je pospešil korak in obstal šele pred samotno bajto. Tiho je odprl lesno in stopil na dvorišče. Ko se je prepričal, da bajtar nima psa, je prečkal dvorišče in se skril v sadovnjak.

Onkraj sadovnjaka si je z užitkom prižgal cigareto. Ko je vrgel dogorevajočo vžigalico v sneg, je daleč zunaj vasi zalajal pes.

"Ta pes laja na Seniku. Torej sem blizu Rabe. Najbolj prav bo, da grem na Senik, se tam skrijem v prvem kozoču in nadaljujem pot šele prihodnjo noč," je menil. Ko pa je pogledal na uro in videl, da je šele ena po polnoči, se je najprej začudil, da je tako kmalu prišel čez mejo, potem pa je zavrgel v sebi zaključeno misel, da prespi dan v kozoču. Ob pogledu na kazalce je namreč izračunal, da bo v slabih štirih urah, torej okrog pol petih, ko ljudje še spijo, že doma, četudi ne bo šel po cesti, temveč čez mehka polja in po razritih kolovozih.

Na domačijo je prispel po isti poti, kakor je nekoč pobegnil — skozi sadovnjak. Previdno se je približal hiši in najprej odšel v drvarnico, kjer je ob koncu vojne za tramom skril samokres. S samokresom v roki je stopil pod okno pri spalnici. Od sreče, da je brez nezgode prišel domov, mu je glasno razbijalo srce. Po drugi strani pa se je bal za Anuško, da ne bi bilo z njo karkoli narobe. Stegnil se je na prste in potrkal na šipo. Počakal je nekaj časa in, ko se za oknom ni nič zganilo, potrkal močneje in z določenimi presledki, skoraj nasilno, kot da še ne bi bil na cilju in se mu zato zelo mudi. Tedaj je v sobi zaropotalo, da se je ves zastrmel v okno, za katerim se bo prikazala Anuška. Videl je, da se je zganila zavesa, Anuške pa ni videl, čeprav je bil prepričan, da je za zaveso oca, ki ga je sicer takoj zagledala, a ga še ni prepoznala; ne zato, ker bi se medtem odtujil njenemu spominu, temveč zato, ker ne more verjeti svojim očem, da je zunaj pod oknom zares on, Joško, njen mož, čeprav ga je reva pričakovala noč za nočjo. Ko pa je odgrnila zaveso, je njena roka že odpirala okno. Delala je z odločno naglico, kakor da se ji posebno mudi, ker vse zavisi od nekaj hipov, ker se bo že naslednji trenutek za vogalom prikazala tajna policija.

"Joško!" je dahnila pol z radostjo, pol s strahom. Njen upali obraz je izražal neprikrito srečo. Sklonila se je skozi okno in mu ponudila obe roki.

Prijel jo je za topli roki in si ju pritisnil na lica. Nič ni rekel, samo dlani ji je stiskal in jo ljubkoval. Spregovoril je šele potem, ko se je sklonila še globlje k njemu, da ji je odstopila spalna srajca in je videl njene gole, polne prsi.

"Prehladila se boš," je rekel. Pričakoval je, da bo precej zaprla okno in ga spustila skozi vrata v hišo. Ona pa je medtem še bolj odprla okno in rekla:

"Podnajemnika imam v hiši, ki te ne sme srečati."

"Koga?" je planil živčno.

"Lošoncija," je odvrnila.

Lošoncijevo ime ga je presunilo. Ne samo zato, ker je bil Lošonci komunist in član tajne policije, kar je pomenilo, da je tajna policija dejansko v njegovi hiši; tisto, kar se mu je nabralo v grlu, ni bil samo strah pred AVH, marveč tudi pekoč spomin, ko se za Anuško ni zanimal samo on, Farič Joško, temveč tudi partijec Lošonci. Zdaj pa sliši, da se je med njegovo odsotnostjo nekdanji tekmeec priselil v hišo, da živi takorekoč prav pod nosom njegove žene. Anuška je mlada, on, Lošonci, pa znan ženskar... Toda zakaj je Anuška Lošoncija brez nadaljnega omenila? Ima zares čisto vest, ali ga pa hoče prav z odkritosrčnostjo prevežati, da ji Lošonci ne pomeni prav nič, da je le podnajemnik, ki se je v njeno hišo vselil? Skeleče misli je prekinila Anuška, rekoč:

"O pravem času si prišel. Lošonci se muči v Szombathelyju. Pohiti!" Zaprla je okno, on pa je stopil pred večna vrata.

Ko je odprla, mu je drhte planila v naročje in od sreče zaihtela. Težko se je naslonila nanj, kakor da bi pri njem hotela odložiti breme, ki ga je morala prenašati v njegovi odsotnosti.

Odkar je pobegnil, je mislil samo na vrnitev. Milijonkrat si je predočil tisti srečni trenutek, ko se z Anuško spet združita; zdaj pa, ko je tisti trenutek prišel, je ves zamišljen in poln vrtajočih dvomov. Njeno ihtenje in nadvse ljubeča kretanja, ko se je naslonila nanj, bi ga skoraj prepričali, da mu je ostala zvesta, pa ga je le nekaj grizlo, da ni vedel, če je ljubosumen ali samo nezadovoljen.

Premagal se je in jo ljubeče objel ter poljubil na usta. Ko pa sta bila v varni sobi — Anuška je precej poten, ko je prižgala luč, zatemnila okno — le ni vzdržal, da je ne bi vprašal, kaj so rekli ljudje, ko se je Lošonci preselil k njej.

"Kaj bi rekli? Pomilovali so me. Članov tajne policije nihče nima rad pri sebi," je odvrnila hitro in ga sumno pogledala, kot da bi zaslutila, zakaj ji je stavil takšno vprašanje. Da ga pomiri, je precej pristavila: "Še vedno sem prepričana, da ga je poslala v našo hišo AVH, da bi me imeli pod nadzorstvom, predvsem pa, da bi počakal nate, če bi se kdaj vrnil. Kakšna sreča, da si prišel zdaj, ko je zdoma!" je rekla in se vsa srečna zagledala v njegov obraz.

"Hčerko si dobil. Si razočaran? Ko jo boš videl, ti ne bo žal, da ni sin. Marta ji je ime in velik požeruh je. Že po prvem tednu ji samo mleko ni zadostovalo in sem jo jela hraniti s pšeničnim zdrobom. Bolj tebi je podobna kakor meni. Nos, oči in brado ima po tebi, lasje so moje barve," je jela pripovedovati hlastno in z materinsko prepričljivostjo.

Med pripovedovanjem ga je prišla za roko in ga po prstih, da ne bi zbudila dojenčka, odvedla v sobico ter mu srečna pokazala otroka, ki je spal z rokama pod glavo in napol razdet v posteljici.

"Si srečen?" se je zazrla v njegove oči.

Nič ni rekel, samo za roki jo je prijel, jo potegnil k sebi ter jo poljubljal na obraz in na usta.

Poravnala je otrokovo odejo, on pa je z zaljubljeno zaverovanostjo gledal njeno opravilo.

"Moj Bog, z ničimer ti nisem postregla! Zagotovo si lačen," je kriknila, ko sta se vrnila v sobo.

"Ne skrb! Nisem lačen."

Ni ga poslušala. Odhitela je v kuhinjo in mu v nepričakovano kratkem času — medtem je imel komaj toliko časa, da je še enkrat odšel v otroško sobico in z očetovskim ponosom gledal otroka — prinesla pečena jajčka s kislimi kumaricami ter skodelico čaja, h kateremu je pristavila steklenico slivovke.

Medtem ko je jedel, je sedela na zofi, z rokami sklenjenimi na kolenih in tožila o težavah, ki jih je imela z oblastjo; ta jo je od tistega dne dalje, ko je on pobegnil, pa do dneva, ko se je vselil v hišo Lošonci, neprestano nadlegovala. Še huje bi bilo, če jih že tisto prvo noč, ko je moral pobegniti, ne bi nalagala, češ da ni imela pojma, da bo pobegnil. Zlagala se jim je, da ni vedela, kdaj in kako. Vso lažno zgodbo je morala že vnaprej podzavestno doživeti, ker ves čas, odkar so tolkli po vratih, na kakršnokoli laž sploh ni pomislila. Celo več: za njihovo vedno bolj besno razbijanje po vratih se enostavno ni zmenila, ga menda sploh ni slišala. Slonela je na oknu in plašno zrla za njim, ko je bežal skozi sadovnjak. Od bolečine se ji je trgalo srce; videla in slišala ga je, kako teče skozi sadovnjak, tudi potem, ko ga že zdavnaj več ni bilo tam. Šele potem se je spomnila policije pred vrati in odprla. Tudi takrat še ni vedela, kaj bo rekla, ko so oni že planili v vežo kot stekli psi in jo strašno nahrulili. 'Kje je mož? Kje je mož?' so vpili kot ponoreli.

"Jezni so, ker jim dolgo nisem odprla, sem mislila in razmišljala, kaj naj jim rečem. Potem je laž kar planila iz ust. Na moč mirno sem jim povedala, da te ni doma, ker si kmalu po večerji odšel v gostilno. Z nekim posebnim užitkom sem jih nalagala, sicer ne bi lagala kar naprej, ko več ni bilo treba, ker me niso nič več vprašali. Najbrž sem jih hotela dokončno prepričati, da si zares v gostilni, zakaj oni so medtem sumno vrteli oči po stanovanju in te iskali. Vsako omaro so odprli, pogledali so pod posteljo in odšli tudi v klet, na podstrežje in v drvarnico. Dolgčas si pasel, sem jim rekla, se opletal po kuhinji, da si mi bil v samo napotje, dokler si nisi poveznil klobuka na glavo in odšel brez besede. Najbrž je odšel na kozarček vina, sem rekla in jim svetovala, naj pogledajo k 'Rdečemu nosu', kjer te bodo zagotovo staknili med prijatelji, če te že prej ne srečajo na poti domov. Opazila sem, da niso vedeli, če bi mi verjeli ali ne, ker so se kar naprej obirali po hiši. Potlej so le nasedli, ker so odšli hitreje, kakor so prišli. Kar planili so iz hiše. Tako sem se veselila, da sem jih potegnila za nos, da sem pozabila celo na vse posledice. Ko so se čez kakšno uro vrnili, so bili tako besni, da so pri priči hoteli planiti vame. Celo z zaporom so mi grozili, češ da sem nalagala oblast. Jaz sem jim pa kar se dá mirno odvrnila, naj nikar ne vpijejo nad menoj, ki sem že pet mesecev noseča. Moja nosečnost jih je spametovala, ker so jeli govoriti z menoj spodobno, česar od njih nisem pričakovala. Tisto noč sem bila mirna, ker sem z gotovostjo slutila, da si srečno prebežal mejo. Bog ve, če je resnica, toda ljudje pravijo, da nosečih žensk slutnje nikoli ne prevarajo. Do poroda sem imela mir. Kmalu po porodu — najbrž so komaj čakali, da si opomore — so zopet prišli in me nadlegovali, sprašujoč me, če mi pišeš."

"Kanalje! Vsak mesec sem ti pisal," je rekel in srknil čaj.

"Niti enega pisma nisem prejela."

"Tako! Torej sem prav slutil, ko sem mislil na to, da bodo pošto prestregli."

"To se pravi, da so vsa pisma naslovljena name romala na AVH. Ali jim ne zadostuje, da so mi vzeli štiri sobe? Zakaj je treba Lošonciju štirih sob?" je vprašala iznenada.

"Zato, ker je pri koritu," se je zasmejal, vzel skodelico s čajem v roke in prisedel k njej na zofo.

"Po drugi strani pa sem kar zadovoljna, da stanuje Lošonci v naši hiši. Če je pes pri hiši, si drugi psi ne upajo k njej. Odkar se je preselil k nam, imam mir. In ti?" se je ljubeče zazrla vanj in mu položila roko na ramo. "Nobenkrat nisem podvomila, da se ne bi vrnil. Boječ se, da bi te ujeli ali celo ubili, sem istočasno želela, da bi ostal v Avstriji. Tvojo odsotnost bi laže prenesla, če bi vedela, kje si,

kako živiš, če si sploh še živ. Tista negotovost pa je bila strašna, da sem često mislila, da bom ob pamet. Moj Bog, koliko sem pretrpela! In zdaj si tukaj, da sploh ne morem verjeti, da si zares pri meni," je rekla solznih oči.

Ko je videl, da se joka, je postavil skodelico s čajem na tla poleg divana in se okrenil k njej. Ker ni vedel, če se joka zaradi prestanih skrbi ali od sreče, ker sta zopet skupaj, ni rekel ničesar. Samo roki je stegnil po njej in si jo posadil v naročje. Ljubkoval jo je, dokler se ni pomirila.

"Nič mi nisi povedal, kako je v Avstriji. Kako si živel?"

"Tam je svoboda," je rekel zamišljeno. "Begunsko življenje je sicer jalovo, toda tam je svoboda," je rekel še bolj zamišljeno. "Pot čez državno mejo pa ni tako nevarna, kot govore ljudje. Beg je otročje lahek. Vsak otrok se lahko prethotapi na to ali na ono stran. Presmešno je, da bi o tem govoril. Žive duše nisem srečal na meji: ne tja ne nazaj grede, da me je obakrat bilo skoraj strah samote."

Menda ga je razumela, ker ga je prekinila z nepričakovanim vprašanjem:

"Si prišel pome?"

Začudila se je, da se ni že prej spomnila, da je prišel ponjo; da ni že tisti hip, ko je potrkal na okno, ko ga še ni videla, a je vedela, da je pod oknom on, pomislila na to, da za prazen nič ne bi prekoračil železne zaves, kjer je življenje brez cene.

Še bolj se je začudil on. Njeno vprašanje ga je tako zelo iznenadilo, da ji ni mogel odgovoriti. Da je ne bi bilo strah pred državno mejo in da bi jo duševno čim bolj pripravil za na to pot, se ji je vendar pravkar nalagal, da je beg čez mejo vse prej kot nevaren, medtem pa ona že sama govori o odhodu: kje bo najbolj varno prekoračiti mejo, ob kateri uri bosta krenila z doma in kaj bosta vzela s seboj. Govorila je tako prepričljivo, kakor da bi ona bolje vedela, kako je na državni meji, kot on, ki jo je prebežal v obeh smereh, in tako vsakdanje mirno, kakor da se vabi na zabavo.

"Da se nisi že kdaj koli prej pripravljala na beg?" se je nasmehnil in se jel slačiti.

"Uganil si. Če bi imela tvoj naslov, bi morda čez nekaj tednov prišla za teboj."

"Če bo šlo vse po sreči, bova okrog božiča že v Združenih državah pri stricu."

"Ti je odpisal?"

"Da. V zadnjem pismu mi je sporočil, da mi je poslal affidavit. Doma se ne smeva zadrževati. Najpametneje bo, če kreneva čez mejo že nočoj."

"Ako ne boš zapustil hiše in če te nihče ni videl, ko si prišel, se nama ni treba bati, da bi te ujeli. Lošonci je edini, ki nama je nevaren, toda njega pred medeljo ne bo nazaj. Če bi naju pa iznenadil, se skriješ v Martino sobo. Tja še nikoli ni stopil."

"Ako ni druge nevarnosti kot Lošonci, potem se ne bojim," je rekel, segel v notranji žep pri suknjiču, katerega je prej obesil čez naslon pri stolu, potegnil iz njega samokres in ga položil na posteljno omarico.

"Upajva, da ga ne boš rabil," je spregovorila boječe in poiskala v omari pižamo.

"Vsaj luč bi ugasil," ga je zaprosila s sladko drhtečim glasom in skoraj sramežljivo, ko je vzel namesto pižame njo ter jo potegnil k sebi.

Ko ga je zbudila, je bil spočit kot že dolgo časa ne.

"Za odhod je že vse pripravljeno," je rekla in se smehljala. "Bila sem pri mešarju in izvedela neverjetne reči. Kdo bi mislil, da se upor lahko tako hitro razširi. Pravi, da se je iz študentovskih demonstracij v Budimpešti razpasla revolucija, ki je baje že zajela vso Madžarsko." Pogledal jo je, kot da je ne bi razumel. Odprl je usta, glasu pa ni spravil iz sebe. Šele čez čas je rekel:

"Bojim se, da so te potegnili."

"Prav nič me niso nalagali. Vsi govorijo o revoluciji glasno in brez strahu," je hitela pripovedovati in bila zaradi vesti, ki jih je pravkar slišala, vsa iz sebe.

"Če bi zagotovo vedela, da se bo Lošonci vrnil šele jutri, bi šla v njegovo stanovanje in si izposodila njegov radio."

„Kaj si slišala?“ je vprašal nestrpno.

Ko mu je povedala, kaj govorijo ljudje, se je zamislil, potlej pa menil: "Če Zapađ ne bo priskočil na pomoč, nas bodo Rusi svedli brez kruha. Za naju je najbolje, če se ne zaneseva na revolucijo, temveč čimprej odideva v Avstrijo. Koliko je uma?"

"Dve!"

"Dve?! Ni mogoče! Torej sem spal celih šest ur. Mislil sem, da sem spal le nekaj minut. Čaj je bil premočen."

"Ako zares hočeš, da kreneva še danes, potem se kar obleci, da bova čimprej kosila. Oblačno je in se bo kmalu zmrazilo; okrog pol šestih bova lahko odrišla," je rekla in jela govoriti o odhodu.

Predložila je, da bo on nesel nahrbtnik, ona pa otroka, ki ga bo zavila v koco in si ga obesila čez pleča, kot imajo navado ciganke.

Medtem ko se je on oblekel in umil, je ona pogrnila mizo.

"Ali Marta spi?" je vprašal, ko je sedel k mizi.

Pritrdila je, nakar sta jela kositi.

Ko se je ozrl skozi okno, je zagledal Lošoncija, ki se je hitrih korakov vračal proti domu. Pravkar je zajel polno žlico juhe in jo dvignil pred usta. Zaradi Lošoncija potem ni srebnil, temveč je polno žlico postavil nazaj v krožnik.

Anuška je prav tisti hip, ko je zagledala Lošoncija, srknila juho, spustila prazno žlico poleg krožnika na mizo in kriknila s pridruženim glasom:

"Lošonci!"

Najprej nista vedela, kaj naj storita. Ko pa sta le premagala prvi strah, sta se vsak zase tolažila z možnostjo, da Lošonci sploh ne gre k njima, temveč naravnost domov.

V tem upanju sta obsedela vsak na svojem stolu in z zadržanim dihom pričakovala tisti trenutek, ko bo potrkal na vrata ali pa pač ne bo potrkal, da bosta mogla pokositi.

Zaslišala sta, kako so zaškripala večna vrata. Potlej sta slišala Lošončijeve korake, ki so odmevali po veži, ne da bi vedela, kam je prišlec krenil: proti njunim ali proti svojim vratom. Vendar sta že nekaj trenutkov preden je potrkal vedela, da prihaja Lošonci k njima in tudi planila s stolov, da se pripravita za sprejem.

Hitela sta, kolikor sta mogla. Medtem ko je Lošonci potrkal, je Farič že porabil jedilni pribor in ga vtaknil v žep, Anuška pa je popadla njegov krožnik z juho, da jo zlije kamor koli in krožnik skrije. Ko se je še dajala s krožnikom, je on že hitel iz kuhinje v spalnico, da se skrije v Martini sobici. Kar v teku je Anuška zaklenila duri in vtaknila ključ pod vazo na mizi.

Opravila sta s takšno naglico, da se Lošonci še ni odločil, da bi drugič potrkal. Ko pa je potrkal drugič, je bil on že zaklenjen v Martini sobi, Anuška pa na poti k vratom, da jih odklene.

"Kdo je?" je slišal Anuško in pridržal dih.

"Jaz sem," je slišal Lošoncija kar dovolj razločno.

Nato je slišal škrtiniti ključ, ki ga je Anuška obrnila v ključavnici. Kdaj je odprla vrata, tega ni mogel slišati, pač pa je slišal Lošoncija, ki bi ga spoznal po glasu, tudi če ne bi vnaprej vedel, da bo prišel on. Po glasu in po korakih sodeč je Lošonci vstopil zelo samozavestno. Sicer mu je pa že Anuška povedala, da je Lošoncija povsod preveč, ker se obnaša, kot da mesto brez njega ne bi moglo obstajati in bi se brez njegovega sodelovanja zrušila oblast.

"Od kdaj pa imaš navado, da se zaklepaš?"

"Zaklenila sem se, ker se bom kopala. Pričakovala sem, da se vrneš šele jutri, kot si mi povedal."

"Če bi bilo po mojem, se zagotovo ne bi vrnil pred časom. Partija mi je naročila, naj se precej odpravim domov, da bom pri roki, če bi me doma ljudska oblast potrebovala. V Budimpešti se namreč nekaj vznemirjajo. Najprej so študenti vpriporili nekakšno poulično demonstracijo, ki sploh ni dišala po upor, potem pa je nekaj reakcionarjev in kontrarevolucionarjev prišlo za orožje in se uprlo ljudski oblasti. Toda naša vojska bo upor v kali zadušila."

"Dvomim. Slišala sem, da je tudi vojska prestopila na uporniško stran."

"Babje čenče. Peščica vojakov-dezertarjev še ni vojska. Sicer pa stoji za oblastjo še mogočna sovjetska vojska."

"Baje se je revolucija razširila tudi po podeželju. Ljudje povsod zahtevajo, naj Rusi zapustijo deželo. Celo to sem izvedela, da so se ruski vojaki pridružili upornikom."

"Kdo ti je to povedal, da ga precej zaprem," je rekel Lošonci jezno.

"Vsi govorijo o tem."

"Takšne vesti širijo samo sovražniki ljudske oblasti. Ne bom te zadrževal, če se boš kopala. Prišel sem, da bi..." Konec stavka se je izgubil v Martinem joku, ki se je na Faričevo nejevoljo morala prav tedaj zbuditi.

Pritisnil je uho na vrata, da bi slišal nadaljni razgovor, a je ujel samo nerazločne glasove. Dojenčkov vedno bolj glasni in zahtevni jok ga je vznemiril, ker ni vedel, kaj se dogaja onstran vrat. Bal se je, da bi ga otrokov vek izdal. Pripravljen na vsako presenečenje je prišel za samokres in ga naperil v vrata. Zraven pa je mislil: "Četudi ga bom moral ubiti, ne bom kriv umora, ne bom kriv njegove smrti; sam si bo kriv, zakaj pa hodi k moji ženi v vas in jo nadleguje. Če ga ubijem, se bova z Anuško takoj odpravila na pot. Precej ne bodo našli njegovega trupla, ko bova pa z Anuško na oni strani železne zavese, se komunisti lahko obrišejo pod nos."

Stopil je k posteljici, da bi vzel otroka v naročje in bi ga pomiril. Stegnil je roke, da bi izvršil namero, a si je premislil, kajti z otrokom na rokah ne bi mogel napasti Lošoncija. Zato je pustil otroka v postelji in ga skušal pomiriti na ta način, da se je sklonil nadenj in začel rezati smešne obraze. Zaradi očetovih spak, nerodnej pač ni znal ravhati z dojenčki, je Marta zatulila iz vsega grla. Na srečo je opazil na tleh pri posteljici cucelj, ga hitro vtaknil otroku v lačna usta in ga pomiril.

Ves v strahu je stopil k vratom in prisluhnil. Tišina onstran vrat je njegov strah podvojila. Čakal je morda pet minut, morda pol ure, ko so se odprla kuhinjska vrata, na uho so mu pa planile Lošoncijeve besede:

"Poizkusi danes zvečer."

"Danes zvečer je izključeno," je odvrnila Anuška.

Bolj iz radovednosti kot iz strahu se je Farič potegnil v dve gubi kot mačka, ko zavoha miš in naperil sluh.

"Anuška, ne bodi vendar takšna!"

"Jutri, če hočeš. Jutri bom prosta, ker me bo obiskala sestrična, ki bo pazila na otroka."

Farič, ki je naperil ušesa, je precej razumel smisel Anuškinega in Lošoncijevega razgovora. Celo se mu je oznojilo in jel je trepetati po vsem telesu. Prej ga je bilo strah. Strahu nakljub ali pa prav zaradi strahu je bil hladnokrven. Zdaj ga je zapustila razsodnost, saj ni mnogo manjkalo, da bi vdrl v spalnico in streljal. Šum, da njegova žena in Lošonci nekaj kuhata, je bil tem bolj upravičen, ker je Lošonci Anuško že nekoč rad videl.

"Zagotovo?"

"Prav zagotovo. Zdaj pa le pojdi, ker bi se rada kopala."

"Čemu se ti prav danes tako mudi? Vedno si imela več časa zame."

"Več časa? Ne zate, ne za kogar koli drugega."

'Zatajila me je. Pravkar me je zatajila,' je zbolelo Fariča. 'Ali ne bi lahko poudarila, da je poročena, da je mati in da ima mene rada?'

V sobi je postalo tiho.

'Poljubljata se. Vara me. Lošonci je njen ljubček.' Sumničenje ga je spravilo v obup.

Končno se je Lošonci poslovil. Slišal je, ko je za njim zaklenila vrata in pridrsela čez sobo. Pred vrati je nekaj časa postala, kot da okleva zaradi slabe vesti. In tudi dihala je globoko. Skozi zaprta vrata je slišal, da njeno dihanje ni enakomerno. Potlej je vtaknila ključ v ključavnico in se precej dolgo mučila, preden je mogla odkleniti.

"Ključavnica je zarjavela; komaj sem odprla. Teh vrat ne zaklepam," je rekla, kot da bi bilo samo to važno. Ko ga je za hip pogledala v oči, je bil njen pogled zmeden. Ker ni mogla vzdržati njegovega ostrega pogleda, je precej povabila oči in rekla s ponarejeno površnostjo: "Takšen vsiljivec." Verjetno je hotela skriti svojo slabo vest pri Marti, ker je stopila mimo njega in rekla:

"Nesrečno dete bi te skoraj izdalo."

Ni ji odvrnil. Nitj pogledal je ni, ko je dvignila otroka iz postelje in ga jela ljubkovati. Odsoten v mislih je odšel v kuhinjo in sedel k mizi. Ni vedel, kam bi se dal, kajti to, da ne bo jedel, mu je bilo jasno. Strmel je topo predse. Komaj da jo je opazil, ko je prišla za njim in jela previjati otroka.

Njegov molk jo je bolel, ker se je potem, ko je previla otroka, okrenila k nje-mu in rekla z bolestnim glasom:

"Nisem kriva, če je ženskar. Na cesto ga ne morem vreči, ker je pri oblasti, jaz pa sem po njihovem mnenju žena izdajalca, ki je pobegnil v inozemstvo. Le-to ti mora biti prav tako jasno kakor meni. Sicer si pa slišal na lastna ušesa, da se mi je zaman vsiljeval." Sedla je z otrokom za mizo in ga jela hraniti z govejo juho.

"Zaman vsiljeval," je zarezal. "Branila si se, ker si vedela, da prisluškujem." Spregovoril je ostro, vendar z zadržanim glasom, da ga kdor koli nepoklican ne bi slišal.

Krivična in neosnovana sodba jo je preveč zbolela, ker je precej odsekala:

"Za prešušnico me imaš torej." Še nekaj je hotela reči, pa ni imela moči. Pri priči so ji solze zalile oči. Ni jokala naglas, tudi ihtela ni, samo solze so ji drsele po licih. Ker si jih ni obrisala, so padale na otroka, ki ga je hranila. Že je dvignil roko, da bi udaril po mizi, kot da bi s pestjo hotel pribiti njene besede, da je Lošoncijeva priležnica, a so ga verjetno zmedle njene solze.

"Moj Bog, Joško, skrij se, policija!" je kriknila iznenada, spustila žlico, s katero je hranila dete, in z obema rokama objela otroka, kot da bi policija prišla ponj in ne po moža. Mogoče pa je hotela v objemu skriti grozo, saj si je otroka tako krepko pritisknila na prsi, kot da bi ga hotela zadušiti.

Obrnil je glavo za njenim pogledom in na dvorišču zagledal štiri moške. Dva sta bila oborožena z ruskimi brzostrelkami. Obsedel je na stolu, kot da bi nanj prirastel.

Lošoncijev prihod ga ni iznenadil, čeprav na njegovo predčasno vrnitev ni računal. Poznal ga je in zanj je vedel, da se vrača domov. V skrajnem primeru bi ga stisnil za vrat ali ustrelil, teh štirih pa ne bo mogel. Zato ni planil pokonci kot ob Lošoncijevem prihodu. Vedel je, da je nesmiselno, da bi se skril. Možje, ki so se prikazali zunaj na dvorišču iznenada, kot da bi padli z neba, so nedvomno prišli po njega. Nikamor se ne more skriti, da ga ne bi našli. Zato je takšne misli zavrgel, preden so se sploh rodile, in se je raje posvetil Anuški, ki jo je pravkar po krivici užalil. Da ji je storil krivico, je zaznal tisti hip, ko jo je pogledal v prestrašene oči. Stopil je k njej, jo objel in se zastrmel v njene oči, v katerih je zopet videl resnično ljubezen, polno neskajljene zvestobe. "Oprosti mi, Anuška," je rekel

in se s prsti lahko in ljubeče dotaknil njenega lica. Samo za hip so spregovorile njene oči in zasijale v nepopisni sreči, potlej je hlastnila:

"Skrj se v Martino sobico in ko vstopijo v hišo, pobegni skozi okno. Pobegni k teti Juliški in me tam počakaj." Porinila ga je proti vratom. Ubogal jo je, čeprav je že vnaprej vedel, da je njen načrt neizvedljiv. Vsi štirje ne bodo prišli v hišo. Vsaj eden bo počakal na dvorišču, če jih celo ni več in so drugi že prej obkolili hišo.

"Nima smisla, da se skrivam. AVH je samo enkrat masedla moji zvijači. Nedvomno so obkolili hišo," si je rekel. Zaprl je za seboj vrata, Anuška pa jih je takoj zaklenila.

Stopil je k oknu in skrit za zaveso pogledal na dvorišče. 'Nekdo me je moral videti, ko sem prišel domov in me je naznanil. Mogoče me je kdo videl s ceste, ko sem stal pod oknom. Lošonci? Morda je kaj zasumil in na vsem lepem poklical AVH. Ima Lošonci telefon? Najbrž ga ima.' Šele po teh mislih, ga je obšel strah. Od groze se mu je tako zelo spotilo čelo, da mu je nekaj kapljic potu zdrknilo preko lic in se mu obesilo na brke. Ker mož nikjer več ni videl, je stopil bliže k oknu. Tedaj je zaslišal, da so se odprla večna vrata. Slišal je nerazločne glasove: najprej zunaj pred večnimi vrati, precej nato pa v veži. Medtem je že stegnil roko in odprl okno, po hrbtu pa mu je zdrknilo prgišče mravljincev. Ko je zaslišal trkanje po vratih, je že izračunal, da se bo z enim skokom vzel na okno, se z rokama uprl ob podboje, nato pa planil okrog vogala na cesto, kjer verjetno ni zasede. Tedaj se mu je zazdelo, da so prišleci potrkali na Lošoncijeva vrata, prepričan pa ni bil. Nekje so se zaprla vrata in postalo je tiho. Zaradi nepričakovane tišine ga je postalo še bolj strah. Počasi se mu je prikradla zavest, da so prišli možje k Lošonciju in ne po njega. Slutnja je bila še prešibka, da bi se mogla razviti v misel. Ko pa je postala misel, jo je s silo potlačil, prepričan, da je njen izvor gola strahopetnost. Vrnil se je v resničnost in jel opazovati dvorišče in sadovnjak, ki je tonil v mrak, da bi odkril zasedo. Vedno bolj je bil prepričan, da brez strah niso prišli. Potlej samo zaradi zased ni planil skozi okno. Mogoče pa je ostal v sobi zato, ker je še vedno upal, da so neznanci prišli k Lošonciju. Če bi bil prepričan, da so prišli po njega, bi se pognal skozi okno, četudi bi moral bežati mimo dvojnih zased. Sklenil je, da počaka, dokler ne bodo potrkali na njegova vrata. Medtem ko bo Anuška odklepala, bo tvegala in poskusil pobegniti. Kaj se bo zgodilo z njim? Se ne bo pognal naravnost v stražarjevo naročje? Pa tudi, če bi se mu izmuznil, bo le-ta stekel za njim ali pa precej sprožil rafal, da bo padel pred očmi svoje žene. Verjetno stoji tudi Anuška pri oknu, lovi na uho vsak najmanjši šum in vsa otrpla od strahu pričakuje, kaj se bo zgodilo. Iz misli so ga zdramili težki koraki iz veže. Stopil je nazaj k oknu, da plane skozenj, čim bodo potrkali. Proti pričakovanju pa so možje zapustili hišo. Zagledal jih je na dvorišču, ko so stopili za Lošoncijem. Umaknil se je za zaveso in pridržal dih. "Bog ve, kaj imajo."

V svoje veliko začudenje je zagledal, da drži Lošonci roke nad glavo, kot da bi bil ujetnik. Tudi na cesti se niso napotili, temveč so krenili proti sadovnjaku: Lošonci še zmeraj spredaj z rokami napol dvignjenimi nad ramena, četvorica pa tesno za njim. Prišedši v sadovnjak se je Lošonci moral postaviti pred hruško. Možje so hodili nekaj časa okrog njega. Farič se je zdele, da se posvetujejo, kaj bi ukrenili, dokler se eden izmed njih ni odtrgal od družbe in stekel proti hiši. Ko je pritekel tako blizu, da ga je Farič videl v obraz, je spoznal v njem svojega nekdanjega sošolca Gáborja. Gábor je planil naravnost v klet, pa se v kratkem času vrnil z lopato in jo stisnil Lošonciju v roke. Farič ga je videl, kako je jel grebsti z lopato v zemljo. Četvorica ga je pa priganjala in suvala, dokler si niso premislili, kajti Lošonci je moral odložiti lopato in se zopet postaviti pred hruško. Nekaj sekund pozneje je padel rafal iz brzostrelke in Farič je videl, kako se je Lošonci počasi zrušil vase. Možje so mrljica obstopili in ga nekaj časa molče opazo-

vali. Potem je eden izmed njih sunil truplo s čevljem, nakar so se odpravili nazaj proti hiši. Farič se je iz previdnosti umaknil za zaveso in slišal Gáborja, ki je rekel Anuški:

"Zaradi svinje si nikar ne delaj skrbi. Še nocoj ga bomo odvedli v drevored, kjer ga bomo obesili na svetilko, naj ljudje vidijo izdajalca in naj pljujejo v njegov obraz. Dolgo več ne boš samevala. Rusi se bodo morali umakniti. Potem pa se bo tudi Joško lahko vrnil."

"Bog daj," je slišal reči Anuško, makar je Gábor odhitel za svojimi prijatelji.

Anuška je odklenila vrata in planila v njegov objem. S sklenjenimi rokami sta se vrnila v kuhinjo. Anuška je brez strahu prižgala luč, on pa je svobodno sedel k mizi in rekel:

"Bog daj, da bi se izpolnilo. Toda midva ne bova čakala, temveč še nocoj kreneva čez mejo. Pravi mir in resnično svobodo bova imela šele na oni strani." Potegnil je iz žepa jedilni pribor in se Anuški pomenljivo nasmehnil.

Bridgeport, 29. novembra 1956.

RAFKO VODEB

NOBELOV NAGRAJENEC JUAN RAMON JIMENEZ

Španija je l. 1898 s pariškim sporazumom izgubila vso prekoceansko posest. Ta politični in vojaški polom je živo rani narodni ponos in je izzval, posebno med inteligenco, močan in zdrav odmev. S tem letom se je začela najbolj razgibana doba v bogati in slavni zgodovini španske literature.

Mlada generacija se je uprla jalovemu naturalizmu in okostenelemu tradicionalizmu; s pristno špansko ognjevitostjo se je hitro in na globoko vključila v mlade evropske kulturne tokove, obenem pa je skušala navezati živ, kritično utemeljen stik s stoletno domačo tradicijo na narodno-političnem, religioznem, filozofskem in umetniškem torišču.

Kar se tiče poezije, ločimo navadno dvoje smeri: "Skupina 1898", ki je po poreklu in navezanosti predvsem kastilska, močno povezana s tradicijo in zgodovino, bolj intelektualistična, sociološko usmerjena, v estetiki pa polaga pažnjo na izraz (v mejah lingvističnega realizma); in pa Moderna, ki je v glavnem sredozemska, obenem pa močno evropska in svetovljanska, zaverovana v sedanost in v utripanje čustva, nežna, subjektivistična in ji je mar v prvi vrsti čista umetnost in formalna popolnost. Najvidnejši pesniki prve smeri so Unamuno, Ganivet, Baroja, Azorín, Maeztu, A. Machado; druge pa Benavente, Valle Inclán, M. Machado in Jiménez. Obema skupinama je lastna ista narodno-etična podlaga in priprava ter želja po jasni opredelitvi bistvenih, trajnih prvin domače zemlje in človeka.

Juan Ramón Jiménez je bil rojen 24. XII. 1881 v Mogueru v zahodni Andaluziji. Mladost je preživel v aristokratskem domačem dvorcu na kmetih in v jezuitskem zavodu Puerto de Santa María, kjer se je likalo veliko andaluzijskih pesnikov, med njimi Villalón in potomec italijanskega garibaldinca Alberti. Jus je študiral na seviljski univerzi, Madrid pa je videl šele z dvajsetimi leti. Letopis njegovega življenja je dokaj enostaven: 1900: prva zbirka (*Almas de violeta*) in stik s pesniki (Valle-Inclán, Darío, Villaespesa); 1901-02: potovanja po Franciji, Švici, Italiji; 1900-05: večkrat za dalj časa v madridskem sanatoriju del Retraído; spozna brata Machado; sodeluje pri reviji *Helios* in začne z vneto vzgojo mladih pesnikov; študira naravoslovne vede, filozofijo, klasiko, filologijo; 1905-12: na domu; huda ustvarjalna kriza se zaključí z zbirko *Baladas de primavera*; 1912-16: v Madridu: Residencia de Estudiantes ga sprejme za gosta in mu poveri izdajo knjig; 1916: potovanje v ZDA in poroka z Zenobijo Camprubí Aymar; zbirka *Diario de un poeta recién casado*; 1916-24: potovanje po Španiji; šolanje mladih pesnikov; sodelovanje, ustanavljanje in vodstvo revij; 1925: iz triindvajsetih zbirk, ki jih je napisal v triindvajsetih letih (1900-23) izbere pesmi

za antologijo Unidad; vse drugo zavrže; julija 1936: državljanska vojna ga za-
loti v Madridu pri urejevanju mladinskega slovstva; umakne se v Portoriko na
povabilo tamošnje univerze; 1937: na univerzi v Kubi; 1938: v Miamiu v Floridi
predava o poeziji; 1943: od tega leta živi večinoma v Washingtonu (v kongresni
knjižnici); 1948: vrsta predavanj v Južni Ameriki o lastni poeziji; 1949: zadnja
(verjetno) pesniška zbirka Animal de fondo; novembra 1956: Nobelova nagrada;
zadnja leta živi v Portoriku.

Jiménez velja navadno za hermetičnega pesnika. Take postavke ni težko do-
kazati, saj je njegova pesem dostikrat le čista, bistvena, absolutna lirika in nima
z zunanjo stvarno danostjo skoraj nobene zveze: je poustvaritev zunanosti v
popolnoma novo, višjo in v nekem pomenu resničnejšo stvarnost, ki živi le v duši.
Vendar bi bilo povsem napak, če bi ga kar tako primerjali n. pr. z Mallarméjem,
Valeryjem ali Rilkejem: Juan Ramón (v Španiji ga poznajo pod tem imenom)
je Španec in njegova prednika sta sv. Janez od Križa in Gongora, učitelja pa
Andaluzijec Bequer, ki je odkril El Greca, in nikaragijski pozni romantik Rubén
Darío, ki je uvedel najnovejše evropske pesniške skušnje v španski jezik in tra-
dicijo (značilno je, da mu je pri tem zadnjem ugajala mimo tropskega natura-
lizma in neoklasične retorike tista "melodía ideal", ki jo je našel poleg besedne
melodije v vsakem njegovem verzu).

Za našo po germansko vzgojeno miselnost, ki rada malikuje premočrtnost, je
edinstvena Jiménezova plodovitost in neizčrpna razvojna možnost. Vzrok zanjo je
iskati v dveh navidez nasprotnih lastnostih, ki jih pesnik druží v sebi: sredozem-
ska genialna nemirnost in zagrizena avtodisciplina, neizprosna volja po po-
polnosti, po absolutnem. Zategadelj se njegova razvojna krivulja ujema z razvo-
jem vse evropske poezije v razdobju vsaj petdesetih let; pozna romantika, impres-
ionizem, simbolizem, dekadenca, futurizem, hermetizem, surrealizem; pri vsem tem
pa je vselej ostal zvest sebi in svojemu pokolenju; vse razvojne stopnje so logično
in umetniško utemeljene. Na ta način je mogel biti pol stoletja učitelj vse mlade
španske pesniške generacije, "ne samo učitelj učencev, ampak učitelj pesnikov",
iskalec novih poti.

Mladostna poezija je pod znamenjem Heineja in katalanskih pesnikov: ro-
mantično žalobna, opisovalna, močno navezana na otroške spomine in na domačo
pokrajino. V Madridu se navduši za Darío, spozna francoske simboliste in začne
nadzirati svoj južnjaški lirizem: njegova pokrajina postane bolj duhovna, prirojena
naravnost za nežno, elegično, lahkočno izražanje se razvije v mojstrsko zvoč-
nost, doživetja in vtisi postanejo klasično prozorni in krepki, izraz neposreden,
bistven, absoluten. Sonetos espirituales (1914-15) so dokaz stroge, blagodejne dis-
cipliniranosti, z zbirko "Diario" (1917) pa je prvi dokončno uvedel v špansko
liriko nevezano obliko in ustvaril (kakor pri nas Župančič) nov jezik za novo
pesniško čustvovanje in gledanje. Razumljiva in hvalevredna je tudi njegova
"čistika" l. 1925 (Unidad), saj je do takrat zapisal vsak najmanjši vtis in vzgib
svojega dolgega razvoja in je povsem jasno, da ni bilo vse skladno z idealom:
polnost življenja, izražena v bistveni sintezi Razum-Beseda. Razum dà stvari
pravo ime, beseda pa mora biti stvar sama, poustvarjena v duši, in v moči te
stvariteljske sile vez med pesnikom in ljudmi. Beseda je tako nosilka najvišjega
življenja, cvet brez korenin in stebila, ki živi le od luči spomina,

"sola y fresca en el aire de la vida".

Zato si pesnik želi, da bi bila njegova pesem sama sedanja resnica, brez zgodovine,
"Temblor, relumbre, música en la frente
—cielo del corazón— del libro puro!"

Nihče izmed njegovih učencev (Salinas, Guillén, Diego, Lorca, Alberti, Aleixandre,
Cernuda...) ni prišel v svojem razvoju tako daleč kot Jiménez v zbirki Animal
de fondo (1949).

Poleg pesmi je pisal tudi lirično prozo. Najbolj znana je knjiga "Platero y yo" (1914-1917): 138 pesmi v prozi, ki pričarajo pesnikovo romantično življenje na domači andaluzijski zemlji, v družbi osliča Srebrina, ki je simbol potrpežljivega, zvestega in nesebičnega prijateljstva.

Jiménez je bil že več let kandidat za Nobelovo nagrado. Zdaj so mu dali to najvišjo kulturno priznanje za vse dolgo življenje, ki je bilo posvečeno izključno poeziji: "Oh pasión de mi vida, poesía".

SREBRIN — Srebrin je majhen, kosmat, mil: na zunaj mehak, ko bi bil ves iz bombaževine in brez kosti. Le kovinska odbliska njegovih oči sta trda ko dva skarabeja iz črne steklovine.

Spustim ga; pa gre na travnik in narahlo boža — toliko da jih pomuli — rožnate sinje in rumene cvetove. "Srebrin!", ga tiho pokličem in mi pridrobi veselo naproti, da je videti, kot bi se smejal bogvedi kakšni muhasti misli.

Jé, kar mu položim. Rad ima pomaranče, mandarine, lepljivo moškato grozdje in črne fige s tisto kristalno kapljico medu...

Nežen je in ljubezniv kot otrok, kakor dekletce; pa suh in čvrst kot kamen. Ko greva ob nedeljah po zadnjih vaških poteh, se počasni, zakmašno oblečeni kmetje ustavljajo in sodijo:

"Iz jekla je."

Iz jekla je. Iz jekla in iz lunine srebrnine obenem.

DEKLETCE

Srebrin je imel pravo nebeško veselje z drobnim dekletcem. Komaj je osliček opazil, kako mu prihaja naproti, v beli obleki in z riževim slamnikom na glavi, in ga ljubeznivo kliče "Srebrin! Srebrinek!", se je hotel utrgati in je rigal kot neumen. Dekletce se je v slepem zaupanju sprepeljevalo pod njim, ga brcalo in mu vtikalo ko narda belo rokico v rožnato šobo, polno velikih rumenih zob; ali pa ga je vlekla za ušesa, ki jih je sam ponujal, in mu na moč prisrčno spremenjalo ime: "Srebrin! Srebrnjač! Srebrinek! Srebrun!"

Vse dolge dni, ko je deklica plavala v beli zibki navzdol, smrti naproti, se nihče ni zmenil za Srebrina. Ona pa ga je v blodnjah žalostno klicala: "Srebrinek!"... V temno, vzdihov polno hišo je bilo včasih slišati od daleč žalostni prijateljev odziv. Kakšno bridko polje!

In kako te je Bog okinčal, pogrebni večer! Rožnozlati kimavec je admiral, prav kakor zdaj. Kako je s pokopalšča odmeval mrtvaški zvon v odprti zahod, koder gre cesta v nebeško slavo! Vrnil sem se potrt in žalosten. V hišo sem stopil pri zadnjih vratih, da bi se izognil ljudem. Zatekel sem se v hlev. Tam sva s Srebrinom jokala.

MLADOSTNIK

*(Kovček je že pripravljen
v marmorni veži)*

- Mati, nekaj sem pozabil, a se ne spomnim...
Mati, kaj neki sem pozabil?
— Vse si spravil, sinko.
— že. Vendar mi nekaj manjka in se ne spomnim...
Mati, kaj sem le pozabil?
— Si vzel vse knjige, sin?
— Vse. Vendar mi nekaj manjka in se ne spomnim...
Mati, kaj neki sem pozabil?
— Morda pa... svojo sliko, sin.
— Ne, ne! A nekaj manjka in se ne spomnim...
Mati, kaj sem le pozabil?
— Ne misli več, zaspi, moj sin...

— Mati! (Vstal je nov dan.) Tvoj topli glas
bo spet zvenel... in jaz ga ne bom čul!
Čez uro, čez nekaj hipov,
ves svet mi bo praznina!
Jutránje ceste
ne peljejo nikamor!
Mati, mati, vem zdaj, kaj mi manjka:
vse in ti in jaz!
Na severu temá.
Bridkó ledeni veter brije.

MRAK

- Drobni, bistri potoki
tečejo v mrak
— srebrna mreža v sinjini —
in mi prinašajo rož...

— O, večna voda
po črni zemlji;
brezmejni veter
po mrzli senci! —

...In mi prinašajo zvezd;
jaz pa ostajam v temi
kakor žalno drevo
poln svetov.

UMRETI JE LE...

Umreti je le
gledati v notranjost; odpreti
življenje
samó od znotraj; biti za žive
v življenju
nezavzet grad.

VSEH SVETIH NOČ

Črni veter, bela luna.
Vseh svetih noč.
Mrzló je. Zvonovi
zvonijo v trop.
Nebo je stekleno: sinjina
obseva nizko obzorje: romantika
koščenih zvonarjev.
Rože, venci in lučke,
zvonovi zvonijo v trop.
Dolgi veter, silna luna.
Vseh svetih noč.
V blede luči cest
tavam naokoli, mrtev.
Ves život kriči
po žitju; ljubezni iščem.
Tistemu, ki mi je glas odvzel,
govorim in hlipam: rdeča
od ljubezni je ta kri
sovražna mojih ustnic.
Danes bi bil rad
drugačen: imel bi rad brezmejno
srce in roke in neskončen
nasmeh za jok
ki je solzé izjokal
po moji krivdi... A morda,
morda srce zasuto govori
o svojih rožah?
Mrtvo si, srce:
mrtvo; leto dni bo jutri.
Razneženost. In mraz.
Zvonovi v trop.
Bela luna, črni veter.
Vseh svetih noč.

NAGROBNI NAPIS ZA MORNARJA

Nébes naj preišče,
kdor hoče najti tvoj grob.

(Tvoja smrt rosi iz zvezd.
In kamen ni težak: vesoljstvo je,
stkano iz sanj.)

Ne da bi vedel, si povsod
(na nebu in na zemlji in na morju)
mrtev.

ZARJA Z ONSTRAN STENE

Vsaki stvari vidiš v obraz, čisto bel
— apno, mora, plošča, led, slabost —
na jutranjem ozadju! O, meje življenja!
O, trdó življenje! Živalska podobnost
teles — koren in odpadek —
(in še slabo pomerjena duša navrh)
rudninska in rastlinska!
Kruto sonce proti človeku,
za svinjo povodec in ógrad!
— Narejeno veselje, ker si tako sam
v tej uri — pravijo —, ne v duši.

Nébes je posut z mokrimi, kadečimi,
gnojnimi kupi obzorij.
Ponekod trpki ostanki
noči. Ogrizeni režnji
zelene lune,
črepinje umetnih zvezdà,
rezcefran papir in na njem še sveža kreda
sinjega neba. Na pol zbujene ptice
v sirovi luči
skoraj ugasle lune.
Čreda bitij in stvari!

— Prava žalost, ker si tako sam
v duši — pravijo — ne v tej uri!

PESEM

Roža, vsa jesen je že
v tem tvojem listu, ki odpada
sam.

Vsa bolečina, deklica,
vsa je že na tvojem licu, ki ga kri
rdeči.

V NIČ ODPLAVAJ, Z MOJO LJUBEZNIJO

V nič odplavaj, z mojo ljubeznijo,
kakor po mirnem zelenem pobočju
tega obrežja k večernemu čolnu;
nasmehni se, vedra od ptičev luči,
in ljubljeno roko prepusti
živim cvetovom
zadnjega sonca.

RAD BI, DA BI BILA MOJA KNJIGA

Rad bi, da bi bila moja knjiga
kakor večerno nebo:
sama sedanja resnica, brez zgodovine.

Da bi se dala vsak hip,
vsa, s celim ozvezdjem,
da bi otroštvo, mladost in starost
brezmejni lepoti nič ne dodale,
nič ne odvzele zamaknjenja.

Trepet, sijaj, ubranost
sedanja in popolna!
Trepet, sijaj, ubranost na čelu
— srcà je nébes — enovite knjige!

Prevedel Rafko Vodeb

MARIJAN MAROLT

PRVI LETNIK

1.

Konec je bilo tiste vojske, ki so ji rekli, da je *prva svetovna*. Ravnateljici Minki je povedal nečak, profesor Dolfe, da so se že v sedemletni in potem v Napoleonovih vojskah tolkli po vsem svetu. Minka ni verjela, da bi takrat mešali peki leseno žaganje v kruh in da bi se moglo zgoditi kaj podobnega kot njej: da je vrgel laški zrakoplov pred njeno, šentjakobsko šolo bombo, da so popokale šipe na šolskih oknih in da je ubila bomba nedolžnega dečka. Kaj šele bi bilo, če bi bile takrat na trgu njene učenke! Sam angelček varuh jih je obvaroval, ker je šolski sluga tisti čas krmil kanarčka in zato pet minut prepozno zazvonil konec šole.

Ravnateljica Minka je bile navdušena naprednjakinja. Sovražila je vse klerikalce razen svojih katehetov in razen tistih slomškaric, ki so ji bile podrejene in so ji nosile spomladansko cvetje za njen god na Marijinega oznanjenja praznik. Verske resnice je verjela do zadnje in sleherni večer, ko je legla v posteljo, je vse deklince iz svoje šole priporočila ne samo njihovim angelom varuhom, ampak tudi svoji patroni Mariji Anuncijati. Zato jih bomba ni zadela. Za priznanje šolskemu slugi si je tudi sama kupila kanarčka.

Za njeno naprednost je župan izvohal ovinek, po katerem je lahko visoki svet predlagal ekselenci deželnemu predsedniku, da ji je podelil naslov ravnateljice, kot nosijo tak naslov ravnatelj na gimnaziji, učiteljšču in realki. Vse učiteljice so ji čestitale, Minka pa jim je odgovorila, da je to zasluga njenih sodelavk, ki so dvignile šentjakobsko šolo do tolikšne veljave. Prej je bila gospodična šolska voditeljica, tedaj je postala gospa ravnateljica, čeprav nikoli moža ni poznala. Županu se je šla zahvalit in mu izročila dvajset kron za družbo sv. Cirila in Metoda. Župan se je počel po bradi: "Pa naj slomškarice pokažejo svojo ravnateljico, če jo kje imajo!" To je bilo še pred prvo svetovno vojsko.

Zdaj je vojske konec. Učitelji se bodo vrnili s front, slovenska narodna vlada poziva osmošolce, naj se vpišejo v abiturjentski tečaj in postanejo takoj učitelji, z dobro plačo, skoraj proforsko. Morda jo bodo še do konca leta obdržali na šoli, potem jo bodo neusmiljeno priklenili na hišico, ki si jo je kupila s prihrankom svoje varčnosti in skromnosti.

Ista usoda bo zadela Agnezo, sestro milostljivega gospoda pronotarja in prvomestnika. Učenke je ne bodo pogrešale; čeprav majhna, je zadirčna, za ušesa jih vleče, in še zlasa jih, če je slabe volje.

Tudi po Tomaškj ne bodo žalovale: premalo razlaga in preveč sprašuje. Že prej je bila vedno na cesti, kadar ni bila v šoli — le kdaj popravlja šolske in domače naloge?! Po upokojitvi bo ves dan letala po ljubljanskih ulicah in učenke jo bodo srečavale na vsak korak. Videle bodo vse, kar jih je že doslej na stari učiteljici

zanimalo: njene z orehovim oljem počrnele, po maturi že v davnih dneh osivele lase spletene v visoko frizuro, z rožastimi ribjekoščenimi glavniki in srebrnimi zaslasicami skupaj spete; njeni ogromni bradavici na bradi, ki jima vsa izžiganja z lapisom niso bila kos; njeno vedno živo barvasto obleko in njen še bolj živj sončnik, ki ga tudi ob jutranji megli ne pozabi vzeto s seboj; najprej in nazadnje še enkrat si bodo ogledovale trak, ki si ga priveže okrog mozoljastega vratu. Ah, ti Tomaškini trakovi! Posebno poglavje so v zgodovini slovenskega dekliskega šolstva. Ravnateljica je bolj iz nagaživosti kot iz občudovanja vsakega novega pohvalila, kako ji pristojna. "Po barvi obleke in slamniov si jih izbiram, da harmonirajo". Zato torej tista pestra barvnost v risbah Tomaškihin učenk, ki so skoraj tako kričeče kot Jakopičeve in Vavpotičeve slike, katerih Minka nikoli ni mogla doumeti. To pa je ravnateljica vedela: Tomaška bi se ne mogla lišpati, če ne bi imela dveh bratov generalov, obeh pl. Tomaševičev, enega vdovca in drugega starega devičnika, ki sta imela v Avstriji previsoki plači, da bi ju sama porabila. Zdaj v Jugoslaviji sta perzionista. Vsi trije živijo v skupnem gospodinjstvu z eno samo služkinjo in sestra učiteljica vodi blagajno. Lahko se nosi! Minka mora služkinjo sama plačevati.

Celeška se je podpisovala na šolska spričevala "Francisca Zehle". Francisca, kot je bilo resnično ime njeni patroni Rimski, Niso je namreč krstili po kakšnem moškem Francišku. Bila je drobna ženska, še bolj drobna od Agneze, in milega obnašanja. Zna pa neverjetno zanimivo povedati učno stvarino. Vmes se prav preprosto pogovarja z učenkami. Pozna njihove domače razmere, ki jih rada porabi za prilike. Če se dekllice dolgočasijo, odredi kratek odmor in govorijo pet minut o čem vsakdanjem. Pred spisovnimi nalogami napravi uvod, da oživi spomin, in prav tako pred računskimi. Ravnateljica in šolski nadzornik morata vendar priznati, da Celeškeine učenke dosti znajo; pri izpraševanju niso v zadregi, ker vidijo poleg inspekcije vedno dobrotni učiteljčin obraz. Minka sicer slutj v Celeškini pedagogiki neke vrste potuho; tudi še ni brala v "Učiteljskem tovarišu" nič pohvalnega o tej metodi. Učiteljica si vsega tega tudi ni mogla pridobiti iz svojega slomškarskega "Slovenskega učitelja". Znajo pa le, njere učenke, štiri cela in še petega več kot pol desetletja se je Francisca izpopolnjevala v službi in vsako leto ji je šlo laže, da še vedno ne čuti prave teže učiteljskega poklica. Če jo bodo upokojili, bo lahko več v cerkev hodila.

Zofija je bila leto mlajša, iz drugega letnika preparandije že. Je bila tudi slomškarica. Oče je bil sobnj slikar in je pomagal še slavnemu Wolfu pri cerkvenih freskah. Ded je bil Poljak, vendar Zofija o tem ni dosti vedela. Samo ime je imela bolj poljsko kot kranjsko. Zofijina dobra stran je bil humor, nedolžen humor. Iz rokava je stresala smešnice v šoli. To pa samo, če je bila dobre volje. Zato so se učenke potrudile, da je niso razjezile.

Bolj kot sama s seboj še je ravnateljica sočustvovala s svojimi kolegicami, če bodo prišli od narodne vlade skoraj dekreti o upokojitvah. Blagor se Tini in Mimi, ki sta še o pravem času učiteljski poklic na klin obesili in se poročili.

2.

Agneza je prisluškovala pogovoru kolegic, rekla pa ni nič. Na vlado je šla in sama prosila za upokojitev, ker ji je šola vzela mladost in razrahljala zdravje. Profesorju, ki je bil koj za poverjenikom, se je zasmilila v globino srca, ker je je bila sama kost in koža, in še to dvoje komaj poldrugi meter višine. Obljubil je prošnji ustreči. Ni poznal do obisti Agnezinih šolskih uspehov, pa jo je le tako pohvalil kot Agneza nikoli najboljšie učenke ne. En pomislek je imel: v načrtu je povišek plače in s tem morda tudi pokojnine; če počaka na višjo plačo, morda nekaj tednov. Agneza se je odrezala: "Nisem učila za denar, za narod sem delovala kot

moj brat prvomestnik." Profesor se je še bolj raznežil in ji obljubil odlikovanje. "Samo," je pripomnil, "te stvari z Belim gradom še niso prav urejene." "Medaljo mi lahko pošljete pozneje na Gorenjsko," je odgovorila starka, podpisala protokol in se poslovila: "Klanjam se!"

Ravnateljica Minka ni vedela, zakaj si je izprosila Agneza dve uri prostega dopoldneva. Še nikoli ni kaj takega storila. Drugo jutro jo je čakala Agneza pred ravnateljsko pisarno in vse povedala; celo to, da na prosvetnem poverjeništvu niti kolka niso zahtevali.

"Saj te ne bodo upokojili, gospodična Agneza", jo je tolažila Minka.

"Ko dobim dekret, me prestopim več te kaznilnice."

"Za božjo sveto voljo, gospodična Agneza, ne pregreši se zoper Boga in domovino! Če bi tam gori le ugodili tvoji prenatlagjeni prošnji, ti napravimo odhodnico v šolski telovadnici spričo vsega učiteljskega zbora, vseh učenk in šolskega služke z rodbino vred, da se ti dostojno zahvalimo za ogromno delo. Tej naši dolžnosti se vendar ne boš izmaknila!"

"Kar skliči vkup vso to golazen, Agneze ne bo na vrtiljak. To ti pa povem, gospa ravnateljica, Babnikovo bom danes zlasala, da mi ostane šop las v roki. Smrklja se mi je včeraj umaknila na drugo stran ulice, da me ne bi pozdravila."

"Ne jezi se, gospodična, ne bodi prehuda, odpusti ji! Jo bom jaz kaznovala."

"Še sem aktivna. Ko grem v pokoj, delajte, kar hočete!"

Agneza je odšla, Minka je globoko vzdihnila: "S sovraštvom se bo ločila od mojega zavoda. Bog nam preloži!"

Ob dvanaestih, ko je bilo pouka tudi v višjih razredih konec, so prišle k Minki v pisarno po vrsti Tomaška, Francisca in Zofija. Med odmori je tudi njim v konferenčni sobi povedala Agneza, kaj je napravila in kaj kani še storiti. Babnikovo je res zlasala, da je vsa šola o tem govorila. Poduk pa je končala deset minut pred zvonjenjem in odšla.

V Minkini pisarni se je pričel pogovor s prisiljenim smehljajem vseh štirih.

"Nikoli nisem delala afer, če se je preskočila učenka na nasprotni pločnik," se je odkašljala Tomaška.

"Meni se še nobena ni nalašč izmaknila," je dodala Francisca. "In če bi se, jaz bi tega ne opazila. Deklice vedno tekaajo z ene strani na drugo, kot so pač izložbe v trgovinah bolj mikavne."

"Če psa udariš, se te bo dolgo v loku izogibal," je spet stresla Zofija šalo iz rokava.

"Babnikova je dobra učenka in jaz kupujem pri Babniku špecerijo. Noooj ne pošljem Polone po žitno kavo; sama pojdem ponjo, da deklico izgovorim. Ah, ta Agneza!"

"Blagor tebi, gospa ravnateljica, ki imaš Polono! Ni je služkinje v vsej Ljubljani, ki bi ji bila enaka," je rekla iz zadrege Francisca.

"In naših let," je pristavila Zofija, "pa je noben minister ne goni v pokoj."

"Sedla bom, če dovoliš, gospa ravnateljica; trudna sem in stare kosti imam," je dejala Tomaška.

"Oprostite, gospodične, da se nisem domislila," se je opravičila Minka. "Sedite, sedite!" in že so ji pricurjale debele solze na lica. "Saj vem, da niste prišle samo zavoljo Babnikove."

"Ti si vedno korajžna, gospa, kot moja brata generala. Kaj deš, če ne bi šle še me in zaprosile tistega profesorja, naj nas upokoji. Bolje, če greš sama pod vlak, kot da te drugi obesijo," je pričela Tomaška pogovor, zaradi katerega so prišle.

"Kaj bom korajžna, saj vidiš, da mi gre na jok. Sicer pa: kakor je božja volja."

"Lepo si povedala, gospa," jo je pohvalila Francisca.

"Božja volja in volja nove oblasti!" je dodala Zofija.

"Lačna sem, pol ene bo," je dodala Tomaška in bile so zmenjene.

Čez teden dni je prišel debel zavitek papirjev z narodne vlade. Ravnateljici Minki so se tresle roke, ko je oмот prestigla in odpirala zavitek. Upokojitve so, o tem je bila prepričana. V štiri svežnje so bile zganjene pole papirjev. "Zame, za Agnezo, ki se je sama ponižala, za Francisco in za Tomaško. Za Zofijo nič, ker je za bore leto mlajša?"

Minka, gospa brez moža, je odpirala svežnje, pot ji je oblił obraz in vedno bolj so se ji tresle roke. (Povsod samo o neki novi meščanski šoli, nič o upokojitvah. Učni načrti in šele v zadnjem ovitku jasne besede: v to poslopje se vseli meščansko šola, ki ji bo ravnateljica gospodična Angela Štorževa. Poleg drugih manj poznanih učiteljic od Bog ve kod se dodelita meščanski šoli v začasno pomoč gospodična Zehle za slovenščino in gospodična Zofija za matematiko. Ravnateljico nižje dekliske osnovne šole naproša poverjeništvu, da odstopi novi meščanski šoli primerno število učnih sob in učila, ki so pač za tako visoko šolo potrebna.

"Štorževa — slomškarica! Celeška — slomškarica! Zofija — slomškarica! Seveda, jaz sem naprednjakinja, Tomaška je bila včasih kos nemškutarice; kako ne, če je imela dva generala v armadi! Na vladi je spet Brejc. Marija Anancijata, pomagaj mi!"

Minka ne bi bila vredna svoje ravnateljske časti, če se ne bi spet znašla. Pod bluzo si je nategnila steznik in stopila k šolskemu slugi — spet je krmil kanarčka —, naj gre po gospodične. Za pisalno mizo je stala vzravnan in nasmejana, ko so vstopale mlada Štorževa pa stari Francisca in Zofija. Ni jim velela sesti, ker je tudi sama stala.

Vprašala jih je, če že kaj vedo. Ko so vse tri tako iskreno zanikale, da nič ne vedo, jim je razglasila novice. Celeški in Zofiji je bilo nerodno. Štorževa se je prej znašla in povedala, da te odlike ni zaslužila. Naj pride karkoli, ona bo vedno smatrala gospo Minko za svojo predstojnico.

Minki je poklon ugajal in se je Štorževi priklonila. "Zdaj ste tudi Vi gospa, gospa ravnateljica. Višji razredi so vsi v drugem nadstropju, učila so v sobi za učila, ločena po razredih. Kar je učil za zadnje tri razrede, je vaše, gospa ravnateljica Štorževa. Zapisnik bova sestavili jutri in stvar se bo v redu končala."

"Ne hitite tako, gospa ravnateljica Minka, saj še nimamo vsega učnega osobja tukaj. Niti ne vemo, če sprejmemo v novo šolo vse učenke višjih razredov. Počakajmo nadaljnjih navodil!"

Minka se je sesedla na stol. "Na te stvari niti pomislila nisem. Zdaj vem, da sem stara in godna za pokoj. (Prosim vas, gospa ravnateljica, pojdite jutri na poverjeništvu po tista nadaljna navodila!"

Francisca in Zofija sta se opravičevali, da je napravila vlada vse to brez njune vednosti. Minka zdaj o tem ni dvomila. Tomaška, ki je prišla tiho kot miš za prejšnjimi tremi, ker ji je šel sluga povedat, da se v pisarni nekaj kuha, je ostala mirna in je zavidala Agnezi, da je sama odšla.

Minka opođne ni jedla. Vlegla se je na divan in se spraševala, čemu mučijo obsojence še pred usmrčitvijo. Polona je bila v resnih skrbih za njeno zdravje: "Frajla so stari z menoj vred."

3.

Upokojitveni dekreti so prišli o počitnicah, ko ni moglo biti slovesnosti v šolski telovadnici. Tomaška je popođne prihitela k Zofiji, skupaj sta šli po Francisco in potem vse tri h gospe Minki. Ravnateljica je že prej naročila Poloni, naj ekuha za malico nekaj kave več in prinese od Zalaznika pecivo. Dobila je tudi prepise dekretov svojih kolegic. Torej je vendar še na smrtno uro upoštevala kot

predstojnico. To ji je bilo v veliko tolažbo. Kolegice pa ne bi bile kolegice, če ne bi prišle še danes po slovo. Po slovo? Izrekat sožalje? Čestitat menda ne. So še drugi obiski v lepem vedenju, v nobenih pravih napisani, in njene učiteljice poznajo bonton. Ker niso prišle med enajsto in poldnevom, pridejo ob štirih popoldne.

In so res prišle. Spodaj v veži so si še enkrat obljubile, da ne bodo kazale žalostnih obrazov in da bodo zatajile vsak jok. Tomaški te obljube še storiti ne bi bilo treba; ni se več jokala, odkar je pred dobrimi šestdesetimi leti zadnjikrat iz postelje padla. Sploh ni imela solz za oči.

Minka jim je šla vrata predsobe odpirat in jih je pogumno pozdravila. Ko je zagledala na Tomaškinem vratu nov trak, tokrat svetlo rdeč, ni mogla drugače, kot da jo je objela, stisnila k sebi in jo poljubila na obe bradavici. Tomaški je padel sončnik na tla; brž ga je pobrala Polona.

"Kako ti pristaja ta rdeči trak; pomladila si se gospodična, odkar si upokojenka."

Minka je objela in poljubila Celeško: "Ali jim tudi na meščanski šoli nisi več potrebna?" Francisca je bila predobra, da bi začutila zbadljivko v teh besedah. "Vsaj tebe, gospodična Zofija, bi lahko obdržali, ko si leto dni mlajša po službi!"

Ko se je še Zofija iztrgala iz Minkinega objema, so vse tri pozdravile Polono, ki je stala bolj zadaj. Stara služkinja jim je rekla, naj gredo kar v sobo, in da bo takoj prinesla kavo s piškoti.

Minkina kava ni bila dobra. Nekoč je brala, da prava kava živce kvari. Zato jo je smela zmleti Polona med žgani ječmen samo nekaj zrnec. Tudi cenejša je bila ta mešanica. Francisca to ni bilo dosti v mar, ker je doma zajtrkovala in mlačila vedno le mleko. Tomaška in Zofija pa sta bili ljubiteljici prave kave. Zofiji je bila kava, črna ali mlečna, edino dražilo v njenem mirnem življenju. Tomaška je celo včasih v družbi bratov generalov pri črni kavi pokadila smotko; bolj na skrivnem, ker je ta moda za močne ženske že prešla nekam v pozabo. Zdaj sta se na tihem tolažili, da je za upokojenke tudi žitna kava dobra.

Minko je spet skrbelo, kdaj in kako bo predala posle naslednici, ki ne bo ravnateljica, in je vprašala za nasvet. Francisca in Tomaška sta ji svetovali, naj počaka konca počitnic. Zofija je bila bolj odločna: "Nihče nima pravice zahtevati od penzionistov aktivnega dela. Le če te bodo pozvali, pojdi iz vpljudnosti še enkrat v šolo!" Medtem so posrebale kavo in ne bi vedele kaj govoriti, če se ne bi Minka nasmejala in ponudila cigarete. Francisca in Zofija sta jih z zahvalo odklonili, ker še nikoli nista kadili. Tomaška jo je vzela, čeprav bi imela rajši smotko. Minka, stara naprednjakinja, si jo je tudi prižgala. Še staro avstrijsko "damen", z lepenkinim ustnikom, ki jih Jugoslavija ni več izdelovala; so bile preveč švabske.

Kadar gre človek v pokoj, zaživijo mladostni spomini. Nikotin te spomine še požene. Minka je privlekla iz omare tudi buteljko starega dalmatinskega proška z etiketo brače Novakovičev na Starem trgu. Tako sladek je bil, da se ga tudi Celeška ni dosti branila. Tomaška ga je pač globlje srknila. S spomini pa je pričela gostiteljica.

"Kako so nas gledali, prve preparandke! Takrat smo nosile še cule de Paris. Mladi Mahr nas je čakal vsako jutro blizu šole in se oziral za nami. Se spomniš, gospodična Tomašević, ko ste prestopile tri z uršulinske pripravnice, kjer so častite matere vzgajale samo bodoče guvernante? Takrat je med moškimi kar završalo in njihova gruča se je zelo povečala. Ti si bila cela dama in nosila si okrog vratu črn trak z zlatim obeskom."

"Nikoli te nismo mogle izpodriniti. Najlepša si bila in pokonci si se nosila... rojena ravnateljica."

"Kot bi kol pojedla, pa ne zameri, gospa!" je Tomaški vskočila v besedo gospodična Zofija. "Sicer so se nam pa tisti gospodiči samo videli moški. Mladi gizdalni so bili."

"Pustite zdaj gospo in ravnateljico! Vse smo si enake, vse upokojenke."

"Moja brata generala sta te vedno hvalila, gospa Minka, in za nas ostaneš vedno gospa. Rekla sta, da bi bil vsak oficir vesel, če bi se njegovi soldati tako držali kot se ti."

"Vedele smo res že takrat, da boš naša bodoča voditeljica; me smo bile vse bolj plahe," je skromno pripomnila Francisca. "Za menoj se pač niso ozirali; že takrat sem bila slabotna. Kot da bi bila tvoja hči, gospa, ali tvoja, Tomaška."

"Ne hči, draga Francisca, mlajša sestra! Ne pretiravaj s svojo drobnostjo!" jo je popravila Zofija. "In vendar vseh skoraj petdeset let službe en dan nisi manjkala v šoli. Tudi Napoleon je bil bolj majhne postave."

"Kakršno me je Bog ustvaril, takšna sem zrasla."

"Ti pa, gospa ravnateljica, ti si moškim glave mešala!" je spet poprijela za besedo Tomaška, ki ji je prošek poguma nalil. Francisca jo je pogledala s prosečim pogledom, naj ne bo predomača z bivšo predstojnico; že Zofijin kol jo je zbadel v srce. Minka je pa kar dobro delo in je pozvala generalko — tudi tako so ji učenke včasih dejale —, naj pove, če ve kaj slabega o njej.

"Nič slabega, same dobre stvari. Mahr bi bil dobra partija, Regnart še boljša. Kozler je imel dve graščini. Wohlgemut od finance je bil tiste čase najlepši uradnik v ljubljanskem mestu in še po stricu je podedoval trideset tisoč goldinarjev. Ampak gospa, če kaj vem, ti si imela najrajši Gabrona."

Minka je pod mizo rahlo brcnila Tomaško in s škilcem pokazala na slomškarici. Tomaška je bila že razigrana in ni razumela migljaja. Rekla je, da še vedno ne razume, kaj je našla gospa ravnateljica na debeluharju Gabronu. Takoj nato je zapela "Otok bleški, kinč nebeški". Francisca in Zofija sta vedeli, da privabi ta pesem ravnateljici rada solze v oči. Zato sta zdaj oni Tomaško oškili. Minka pa ju je prosila, naj še onidve poprimeta in tudi sama je pomagala peti. Ko je Polona slišala, da pojejo frajolino žalostno pesem, je še ona prišla s svojim starim altom pomagat. Gospa Minka se ni zlokala. Kot da jo je pokojninski stan utrdil zoper vse mehkuznosti. Natočila in dotočila je kozarčke in se junaško izpovedala, ko je bilo pesmi konec tam, kjer ladja ziblje se in giblje tja h Kraljic' nebes:

"Z Gabronom nisva imela nič. Koroški rodoljub je bil in mi je v čolnu na Blejskem jezeru govoril o žalostnem stanju Slovencev tam gori. Na sosednji ladji, ki je plula tudi proti otoku, so peli to pesem. Zato mi je šlo potem večkrat na jok pri tem napevu." Tomaška si je mislila svoje, Zofija in Celeška sta pritrjevalno prikimali. Minka je nadaljevala: "Saj je bil Gabron debel in dokaj prileten župnik; torej veste, da mi moglo biti nič." (Slomškarici sta spet prikimali, Tomaška si je popravila trak pod vratom.) "Ženinji so že bili, kolikor so bili. Pa ste poznali mojo rajno mamo? Papa so bili najboljši mož pod božjim soncem, vendar so nama mama, Pepi in meni, branili vsakega ženina, naj je bil še tako lep in bogat. Je rekla enkrat Pepi mami, da bi najbrž branili tudi, če bi sam cesarjevič Rudolf vprašal zame. In kaj so mama odgovorili? 'Ta bi bil šele pravi lump!' Nazadnje mi ni žal, da sem ostala samska."

'Ko imaš šest moških na stanovanju,' si je mislila Tomaška, pa ni tega naglas izrekla.

"Pepi, kot je bila klavrne postave — oprosti, gospodična Francisca, ti si amazonka v primeri z njo." je nadaljevala Minka, "se je poročila s pismonošo; na Dunaju je denarne pošiljke raznašal. Bil je lep človek in gospodinje pa kuharice so ga rade na predjužniku zadrževale. Mama je niso več pogledali do smrtne ure. Niso mogli oprostiti, da se je njena hči omožila. Šele na smrtni postelji so jo pustili k sebi in jo blagoslovili."

"Morda se niso domislili svojega Johana," je ušlo Zofiji. Minka pa je zaobrnila pogovor nazaj na tista leta, ko so učiteljnice prvega letnika za nabravnimi gubami svojih kril čutile korake ljubljanskih Don Juanov in slišale marsikatero prijazno pa tudi neprijazno opombo. Kot je pač nanese bolj ali manj prijazno obnašanje prvih bodočih kranjskih učiteljic, ki niso bile navadne guvernanke iz uršulinskega samostana.

Nazadnje so se zmenile, da ne bodo nikoli pozabile godu katerekoli izmed njih, da se bodo za te godove vedno zbirale ob štirih popoldne pri slavljenki in obujale spomine na mlada leta. Prav nazadnje so se objele, poljubile, obljubile si večno zvestobo in se razšle.

Potem je prišel sodni uradnik Kozmin, ki je imel sobo pri ravnateljici, in popil prošek, kar so ga upokojene učiteljice še v steklenici in kozarcih pustile. Tudi Minki ga je ostalo v kupici še toliko, da je s Kozminom trčila.

4.

Minka, Francisca, Zofija in Tomaška so praznovale godove vedno skupaj. Ob štirih popoldne. Vedno so prišle na pogovor tiste storije, ko so se ustavljali pred šolo mladi gospodje in gledali po dekletih. Starke so se že dražile: "Ta ni bil moj, zaradi tebe je prihajal." Če so podražile Francisco, je ponižno odgovarjala: "Ko sem pa bila tako slabotna."

Sodni uradnik se je že norčeval: "Spet boste obirale tedanje ljubljanske polbaline." Tedaj pa se je zaprla gospa Minka v svojo spalnico in premišljevala. Jutri je Zofijin god, god naše najmlajše. Začela bom nov pogovor. Nič več iz šolskih let, da ne bo Kozmin jezika otresal.

Pričela bo pripovedovati o prvih letih službe. Ko so razposlali prve učiteljice po deželi, so jih poslali v takšne kraje, kjer so se lahko odlični gospodje zanje zavzeli, jih varovali pred zavistjo moških kolegov, pred razposajenostjo šolske mladeži in pred nadutostjo staršev, bahatih kmetov in še bolj pred prevzetnostjo gostilničarjev pa trgovcev.

Minko so poslali predstojniki najprej v Krško. Tam so jo priporočili odvetniku in spisovatelju Janezu Mercingerju, Nejazu Nemcigrenu. Dolgobradi gospod jo je sam vodil prvi dan v razred smrdljivih učencev. Minki je dal dobre nauke, naj kaže strog obraz; saj se dečki tudi doma bolj bojijo materine palice kot očeta, ki pride rad od dela pijan domov, pa rajši obilno večerja, kot da bi se brigal za drobiž, ki ga je že sam ne ve koliko spravil na ta grešni svet. Minka si je s steznikom, ki ji je držal prsi in glavo kvišku, otročad bolj pokorila, kot oba učitelja s povešenima glavama, ki sta bili vsako jutro pretežki od sinočnjega cvička, da bi mogli še pokonci stati. Nejaz Nemcigren je kmalu uvidel, da Minka njegove pomoči v šoli več ne potrebuje. Samo časa ni imel, da bi Minko še v kakšni povesti poveljal, kajti Dolenjci in štajerci z druge strani Save se preveč pravdajo, da bi bilo časa dovolj za nove povesti.

Ker je imela učiteljica v krškem mestu tako lepe uspehe, da je dobila celo pohvalo, so jo prestavili na Rako, kjer je bila divjad med mladežjo še bolj huda. Toda tam je pasel krščanske ovčice fajmošter Tavčar, hrust od nog do glave. Naj se Minka ne boji divjadi. Župnika naj pokliče, pa bo napravil red v šoli, če bi ga sama ne zmogla. Župnik jo je prijazno sprejel in rekel: "Uboga gospodična, da so vas iz bele Ljubljane tako daleč nam poslali! Moja roka vas bo varovala vsega hudega. Na stanovanje vas ne morem vzeti, ne zaradi sebe, ki sem v letih in bi babe lahko kaj govorile. Stanovali boste pri Maurerjevih, na hrani boste pri meri, Maurerica bolj skopo kuha, pri nas je vendar skoraj vsak dan razen ob petkih kos

mesa na mizi: če ne svežega, pa prekaženega." Gospa Maurerjeva je bila teh župnikovih odločitev tudi vesela. Mož mora snesti, kar mu pač skuha. Ljubljanska gospodična bi se utegnila zmrdeševati, če bi se ji, gospodinji, kdaj kaj zasmodilo. Župnik Tavčar je zaupal Minki še nekaj drugega. Šmarnice je napisal za prihodnji mesec majnik. Misli so dobre in po njegovem lepe. Ampak jezik mu ne gre tako lepo kot tem mladim spisovateljem, ki jim teče kot ambrozija in nektar. Ima pa gorj v Poljanski dolini nečaka, stričnika, ki na Dunaju za jezičnega dohtarja študira. Zdaj se pripravlja za drugi izpit in pride k stricu študirat. Ves dan ne bo študiral. Vmes bo opilil stričeve šmarnice in tudi nova gospodična ne bo brez omikane družbe, kajti on in kaplan sta precej hribovska.

Prav prijetno je bilo pri kosilu in večerji v župnišču ob družbi mladega Ivana Tavčarja. Župnik je tudi v razred večkrat pogledal in zagrozil učencem, da jih bo prišel cerkovnik premlatit, če gospodične ne bodo ubogali, ali če se ne bi učili, kar jim naloži. Minka je vedno pred razredom župniku učence pohvalila, župnik je pa še enkrat groznje ponovil. Zvečer se je učiteljica rada kaj pogovorila z Maurerico, ki je vedela dosti novic. Tako ji je na Raki čas lepo potekal, dokler ni prišla enkrat k župnikovi mizi, pa je bil kaplanov stol prazen. Stari Tavčar je bil zelo žalosten: "Ali že veste, gospodična?" mu je šlo kar na jok. Minka je že vedela, saj ji je sinoči gospa Maurerjeva zaupala, da je prinesla babica Tomazina punčko h krstu in vpričo očeta kaplana izjavila, da ji je Jakoševa Minca naročila, naj kar naravnost pove, kdo je oče. Kaplan so brez besed odšli in so morali priti župnik krstit. Minka je bila takrat še zelo sramežljiva in je samo pokimala, da že ve. Župnik pa je vzdihnil: "Ko bi imel gospod vsaj že konkurz za seboj, pa še konkurza nima!" Ivan Tavčar je modro pristavil: "Stric, vsi smo krvavi pod kožo." Kosilo je še kar dobro teknilo, ker je nečak stricu vedno znova nalival, da bi malo pozabil na sramoto svoje dolenske fare.

Da, te povesti bo danes povedala Minka na Zofijinem godovanju, da ne bodo vedno istih zgodb pogrevale. Malo jo je skrbelo, kako bosta slomškarici poslušali; pa naj se privadita na stara leta naprednim pogovorom, saj tudi Brejca ni več na vladi. Francisca se bo v svoji večni nedolžnosti še vedno tolažila, da je Jakoševa Minca gospoda kaplana morda le po nedolžnem obsodila; Zofija bi bila zmožna, da se otrese kake smešne. Tomaška si bo pri zgodbi gotovo ustnice izplahnila.

In še eno misel je imela Minka: vse štiri bodo pisale Agnezi razglednico; menda Agneza na Gorenjskem iz dneva v dan hira in bi ji razglednica utegnila olajšati skorajšnjo bridko smrt.

Stezniki že davno niso bili več v modi. Tomaška ga je s svojega starega telesa že popolnoma odpravila, zato je postalo na njej vse ohlapno. Minka je svoj steznik rezala in obrezavala in tako bolj počasi prihajala za modo. Nekaj ga je le ostalo in ji je delal držo pa hojo pokončno. Pomagal je tudi medrjak, mlajši bratec starega steznika. Na peti desne noge jo je sicer nekaj bolelo, vendar je še kar korenjaško stopala. Mimo šentjakobske šole se je obrnila s pogledom proč na levo stran, da je pogled na čase časti in slave ne bi motil pri pogrevanju spominov s Krškega in Rake. Še bolj natančno bo vse povedala, kot je bilo res. Potem naj pridejo še one tri s svojimi dogodivščinami iz prvih let učiteljske službe. Dovolj je bilo teh večnih zgodb s pripravnice. Dovolj smo stare, da se kaj bolj resnega pogovorimo.

Ure, ki so jih nosile stare učiteljice na zlatih verižicah okrog vratu obešene, so točno kazale pravi čas. Še nikoli se ni primerilo, da se ne bi vse tri ob isti, četrti uri znašle pred vrati godovnice. Tudi danes je prihajala Minka po ulici z leve, ko sta sopihali Francisca in Tomaška z desne strani. Tomaška je mahala s sončnikom, Celeška z belim robčkom; Minka se jima je priklanjala.

Med vrati jim je prestregla pot Kati, Zofijina postrežnica za dve dnevni uri. Rokj je imela sklenjeni k molitvi in žalostno je vzdihovala. Povedala je, da so go-

spodično odpeljali v bolnišnico. Hoteli so iti kupit ščepec popra in nekaj ingverja za posebno vrsto solate ali česa že, ki naj bi prišla danes na mizo poleg slanikov, ker je ravno post. Pa jih je tramvaj podrl. Nog si niso zlomili, samo po glavi so se nekoliko opraskali in nekam težko dihaajo. Kati je bila pri njih v bolnici, pa jo je Zofija poslala domov, naj vse pripravi za obisk, ko pride izvožček, se pripeljejo še gospodična Zofija domov. "Pa je že dve uri tega in jih ni od nikoder."

Učiteljice so se spogledale. "Ubožica, kratkovidna je bila," je zastokala Francisca. "Kaj je bilo potrebno toliko skrbti zaradi nas," je dodala Tomaška. "In prav za svoj god!" je bila sočutna Minka.

"Gotovo je zdravniki ne izpustijo; pojdimo torej tja, da vidimo," je odločila Tomaška; "pol kile kave ji nosim." Minka je imela v torbici škatlico bonbonov, Celeška v naročju šopek belih nageljnov. Pridružila se jim je Kati in so odšle proti Zaloški cesti. Preblizu je bilo do tja, da bi vzele električno železnico.

Vratar jih sprva ni pustil noter. Čas za obiske je potekel. Šel je nekam vprašat in jim potem dovolil vstopiti. Tomaški je bilo to sumljivo, ker je slišala od bratov generalov, da tudi pri vojakihi v sili predpisi ne veljajo.

Zofija je ležala v sobici drugega razreda, kjer je bila poleg nje samo še ena prazna postelja. Soba za boljše bolnike torej. Razveselila se je prijateljic in jih v svojem nepremaganem humorju vprašala, če ni tudi njih tramvaj kaj podrl. Smejale so se prijateljice. Tomaška je položila na posteljno omarico zavitek kave, češ da ti ne bodo častite sestre ječmena kuhale. "Kot gospa ravnateljica nam, kadar goduje," je bila Zofija še vsa pri dobri volji. Za to šalo ji je Minka dala bonbone. "Saj nisi huda, gospa, zavoljo mojega hudega jezika?" jo je Zofija brž odpuščanja prosila. Čokoladnega bonbona pa ni mogla pogoltniti. Mlad zdravnik, ki je stal v kotu sobe, da ne bi motil gospodičen, ji ga je izvlekel iz ust, usmiljenka pa ji je obrisala čokolado in kri okrog ustnic. Povedala je, da so poslali po gospoda in pristavila, da ni nič hudega. Celeška se je čudila, ker Zofija ni povedala, da je bila za svoj god že pri svetem obhajilu, sicer pa — ali je kaj nevarnega? "Ne, ne, pa so naš novi kurat tako prijazni in znajo spraviti bolnike v dobro voljo; nisem vedela, da pridete ve, častite gospe," se je hitro znašla usmiljenka. Zdravnik je potipal bolnico po prsih in ni kazal zaskrbljenosti na obrazu. Kurat je prišel v črnem in ne v koretlju. Res je bil zelo prijazen in se je razgovarjal več z obiskovalkami kot z gospodično Zofijo. Ko je Zofija vprašala, če lahko vstane in spremi dame na svoj dom, je mladi zdravnik odkimal. "Najprej se morate umiriti, potem bova videla." Ponesrečenke dobra volja ni minula: "On hoče več vedeti, čeprav je tramvaj povozil mene in ne njega."

Modro je odločila Tomaška: "Zaprli so te, kot smo včasih me zapirale učenke. Kadar te bo gospod doktor izpustil, pojdeš domov. Disciplina je koristna krepost, pravita brata generala. Čim odločnejši je predstojnik, tem bolje za nižjega. Lepo ubogaj in boš najhitreje ozdravila!"

"Če že moram ostati tu, pojdite vsaj ve, gospa in gospodični, na moj dom in praznujte moj god! Pripravila sem stvar, ki jo je moj rajni oče najbolj cenil. Saj veste, da je post in da ne bo vedno isto: kava in Kirbiševi piškoti. Na stolčku je steklenica oportna in na štedilniku je črna kava. Pijte na moje zdravje, morda pridem še nocoj za vani."

Po teh besedah je Zofija zamižala kot bi hotela zadremati. Upokojenke so se spogledale. "Utrujena je," je rekla Minka.

"Sveti Tereziki se priporoči!" je svetovala bolnici Francisca, ki je novo svetnico zelo častila.

"Gremo na poljsko solato in na oporto. Kmalu pridi za nami, da ti vsega ne pospravimo," je bila še najmanj nežna generalka.

"Samo skodelico črne kave mi pustite, z vsem drugim razpolagajte!" je naročila Zofija.

Minka bi rada kolegico za slovo poljubila. Ostanek steznika, ki ga je še nosila, ni dovolil starikavemu križu, da bi se toliko pripognila. Dvigniti bolnično glavo do svojih ustnic si ni upala. Tomaška je bila še bolj nerodna za prigrbe. Francisca pa je bila lahka in je pokleknila. Ni Zofijo poljubila, samo na uho ji je zašepetala, naj v Boga zaupa. Od zdravnika in kurata so se spoštljivo poslovile.

Nazaj grede in na Zofijinem stanovanju so ugibale, kaj je s to nezgodo. Postregle so si same, ker je usmiljenka Kati pridržala. Žalost nad Zofijino nesrečo Minki ni dovolila, da bi pričela pogovor o nerodnosti raškega kaplana. Sicer pa ležijo gospod že pod domačo rušo, spokorili so se in se morda že veselijo božjega odpuščenja. Niti fantov, ki so gledali za učiteljišnicami, se niso hotele domisliti. Še razgovor o mlajših, aktivnih učiteljicah ne bi bil primeren. Začele so torej hvaliti svoje bivše učenke. Tudi kakšno slabšo so omenile in ji vse odpustile, posebnost če se je dobro omožila. "Nekaj ji je še ostalo naše odgoje."

Kave se Francisca in Minka nista dotaknili. Edina Tomaška jo je srebnila skodelico. Ker ni bilo prtičkov na mizi, je odprla generalka torbico, da si z robcem obriše ustnice in takrat je padla cigara na tla. "Pokadi jo, pokadi jo, gospodična, tako rada duham cigarin vonj!" jo je pozvala Minka.

"Daj, daj," se je pridružila Francisca; "še nikoli te nisem videla kaditi. Najbrž te tudi Zofija še ni videla. Kako vesela bi bila, če bi te zdaj videla. Smešnico bi iztresla iz rokava."

Tomaška je prižgala cigaro. Med puhanjem je govorila o junaštvih svojih bratov.

Takrat je prijekala Kati. "Frajla kar spiyo. Nuna me je poslala po belo obleko, ker so bili še deklet. Če bi le ne ozdravila, je rekla nuna."

Zofijin pogreb je bil lep. In dolg. Minka, ki je šla s Kati v prvi vrsti, si je h kapelici nasproti Krekove vile v Prisojni ulici naročila izvoška. Vse dolge poti do Svetega Križa zaradi bolečin v peti ne bi zmogla. Tudi Kati je prisledla v kočijo. Ali naj bi se revše vstulilo med prosvetnega poverjenika in njegovega profsorskega pomočnika, ki sta korakala v drugi vrsti? Zadaž so stopicale dolge vrste bivših učenk. Če bi bile še prave učenke, bi šle v sprevodu pred mrliškim vozom. Zložile so precej denarja za vence, ki so jih nosili neobriti aslužbenci mestnega pogrebnege zavoda v funebrskem pompu. Če bi bile še prave učenke, bi same nosile vence. Minka je vso pot skrbelo, če bo morala ob odprtem grobu spregovoriti. Dosti pridig je napravila v svojem dolgem službovanju, pa sam Bog vedi, če je ne bi tokrat v goltancu dušilo. Ko sta zgovorila zadnji slovesi prosvetni poverjenik in bivši katehet, ki je bil med pokopavačo duhovščino, se je Minka oddahnila, da ni več potrebna. Tembolj je jokala; zdaj ni bilo nobenih uradnih zaprek. Ko je vrgla lopatico zemlje na krsto z zemskimi ostanki gospodične Zofije, je zamomljala, da pride kmalu za njo v nebeške višave. Francisca je najmanj jokala, tem več pa molila. V dnu srca si je tudi želela čimprejšnjega svidenja z Zofijo — nad zvezdami. Tomaška je vrgla kepec zemlje v jamo in si potem takoj popravila trak pod vratom. Domov so se peljale vse v Minkini kočiji in so bile zelo redkih besedi.

Ko so pokopavali Celeško, je bilo bivših učenk in njihovih vencev že manj. Tudi narodne vlade ni bilo več; samo neki oddelek na banski upravi je poslal za pogrebom mladega učitelja. Ni se upal govoriti. Tem več je bilo častite duhovščine in eden izmed ljubljanskih korarjev je izpovedal svoje globoko prepričanje, da se zvesta dedka božja Francisca že veseli nebeških vonjav. Minka in Tomaška, ki sta se pripeljali v skupni kočiji, sta na povratku še manj govorili kot svoje dni po Zofijinem pogrebu. Minka je celo pozabila pogledati Tomaškin trak, ki je bil tokrat črno črn.

Tomaška je dočkala visoko starost. Pod rušo je že spravila oba generala, obema je Minka posodila zadrjo pot in Tomaška ji je bila iskreno hvaležna. Ko so peljali k Sv. Križu zaslužno učiteljico — dobra duša ji je na parah privezala bel trak okrog vratu —, so bile tam že Plečnikove žale. Minka se v teh obsrtaicah že ni več spoznala. Saj ne bi našla tiste kapelice. Sedela je torej dva dni na zofi in vrtela molek med prsti za Tomaško, za vse umrle slovenske učiteljice in za vse verne duše v vicah, liberalne in klerikalne. "Kam naj grem za pogrebom, ko pa nikamor ne morem! Bog ji daj sveta nebesa; kako neumna je bila ta babnica!"

Še vedno je nosila Minka zadnji ostanek steznika, ki je bil ves scefiran. Takrat so se njeni nečaki in pranečaki odpravljali v neznano tujino. Minka je lezla v deseti križ. Nekje od Vrhnike so se prišli posloviti od stare tete nečaki in pranečaki, ki so odhajali na tuje. Vse že poznala ni in jih je zamenjavala. Partizanska ulična zaščita je opazovala ta slovesa in si jih zapomnila.

Ko je osvobodilna vojska vkorakala v Ljubljano, se je ulična zaščita lotila stare Minke.

"Z nami pojdeš, tovarišica," ji je rekel tovariš partizan.

"Vedno sem bila naprednjakinja in vsako leto sem plačevala za Ciril-Metodovo družbo, še potem, ko ni bila več potrebna. Kaj morem zato, če so nečaki in pranečaki drugačni. Nisem coprnica, da bi jih podavila, ko so prišli po slovo. Z vami ne morem iti, ker sem prestara in me noge ne nosijo več. Če me nesete po stopnicah, bi šlo. V drugem nadstropju živim."

Zaupnik ulične zaščite si ni vedel pomagati in je odšel. Imel je še mnogo dela danes, ko je v Ljubljani zasijala svoboda.

Minka je usihala. Želela je dočakati stoletnico, kot to bratru kolegice Agneze ni bilo usojeno. Tudi Minki ni bilo, ker je nekaj prej omahnila.

H klavrnemu pogrebu sta prišla dva oznovca. Da se ne bi pojavil kakšen nečak iz taborišča na Koroškem. Iz tiste Koroške, kjer je svoj čas župnik Gabron za narod delal.

FRANCE PAPEŽ

MISLI OB ZIDOVIH TROJE

I.

Čas, ki ga je mogoče le bežno dojeti
ob živem plesu trenutkov,
ob igri besed in dejanj,
je samo del naše poti.
Ta čas je naš začetek,
poln nepredvidenih možnosti,
druženja in ločitve, tišine,
važnih in nevažnih sprememb,
kot v prvih dneh vojne.
Resničnost in sanje so združene v teh trenutkih;
še le pozneje, mnogo pozneje, bo vse drugače.

Zdaj so igralci in občinstvo — dvorana in oder —
zaviti v neko skrivnostno poltemo.
Govorjenje, igranje in gledanje,
namišljeni dogodki na odru in resnični spodaj
se bodo še le začeli.
Čas je zajel in povezal vse:
celino, obalo in morje. Ladjevje odhaja
počasi v megleno jutro,
vendar na obali ostaja nekaj odhajanja
za končen odhod,
na celini še nekaj tega, kar je na odprtem morju
samo začasno, v prvem delu poti
in v začetku bojevanja.

Ta čas — premikanje scene med dejanji —
je poln vrednosti; odločilen je
za razgled in razgovor, za vrnitev in odhod,
za mirno čakanje konca.
Hrup bojnih voz, zavutih v prah
zunaj mesta,
je važen za pravi prehod preko teh dni.

Smrt je drugačna, kakor se zdi:
ta čas je začetek
in kdo ve, če ni najvišje poletje le zima,
srečanje v pomladnem brstenju
le nemoč čutenja in mlačnost,
odhod le prihod,
zmaga poraz?

Odločitve in dejanja so si v teh bojih blizu;
zgodovina je naš sestanek — pred prireditvijo —,
poslušanje ob starih zidovih,
spoznavanje, zbližanje, vplivi.
Herman, grof, je govoril vsem svojim:
"Tu se bo zmaga nagnila na stran,
ki je polna vere;
sreča se bo vselila...!"

A ni končal. Kasandra se je približala
in nekaj govorila njemu in nam. Dejanje vere
in združenje rože in slave.

Vse drugo so pogoltnili valovi
in reka je bila očiščena. Gradovi
so še ostali — čas jih prekriva
kot gora — in državni posli so zahtevali
strast in bistrournost. Vse je še blizu,
kot da bi minilo samo nekaj let.

Tu in tam je govorjenje glasnejše,
dogodki so silnejši, zidovi trdnejši
in mesto primerno za čakanje.
Takšen je naš začetek:
v sprejetju preganjanja, v vdanosti nekaterih
in v pravem odhodu junakov
v kakem sončnem popoldnevu,
zunaj mesta, med rožami, travami in drevjem.
Duša lahko zasluti prejšnje besede,
povezane s prvo ljubeznijo,
morja, povezana z drugimi obalami,
kajti v delovanju zemlje
in neba

ni počitka
in vse je le dviganje in padanje.
V tem je lahko skrita in odkrita resnica.
Rešitev je v vpraševanju
in v bedenju;
lahko je v poznem večeru, v noči
(ko oči zagledajo stvari drugačne),
za eno ali za več duš.

Mon Dieu,
nous quitterez-vous? — — —

II.

Na celini je zdaj jesen in zorenje.
Bojevniki so po končani desetletni vojni,
po strahu, po vračanju in po gorenju,
po končni zmagi,
začeli graditi in oblikovati glino.

Poznanje dišeče zemlje, gozdov in vodovja,
poznanje vseh preostalih mest
je podlaga za novo življenje.
Jaz se ukvarjam z množino stvari,
s pogoji za čim pravilnejše oblike,
s svobodo in z določenostjo pesmi in besed.
Ob meni je, razen nekaj stvari, vse prazno.
Zdi se mi, da sem popolnoma osamljen;
večer je, kakor vsi drugi, nekoliko vlažen, topel.
Samo glasovi so vse naokoli.
Kljub tej navidezni samoti
sedim lahko v kavarni, ob oknu, pozno v noč
in se pogovarjam in mislim.
Delo in pesmi so priprava in izbira:
lahko ostanemo v tem, kar je samo bitje
in lahko se približamo bistvu luči in središč.
Dve možnosti. Vsi znaki pričakujoče duše
so jasni in zabrisani.
Lahko se umaknemo in približamo,
odidemo in vrnemo. V tem pa, ko smo vsi eno,
se skoraj ne more pojaviti več tesnobnost in preplah.

Stvari pričenjajo rasti in izginjati za oči,
ki iščejo moč v stvarnosti nerazumljivega govorjenja,
v gradnji "svobode", "države", "kulture"
(ljubezen in vsakdanji mir ne pomenita nič).
Vse pada,
a ničesar ni mogoče uničiti,
kar bi res vplivalo na pristno
in končno zraščenoost z resnico.
Bojevanje je vse dni blizu zmage.
Bivanje po smrti.
Ničesar ni mogoče uničiti.

Ljudje se vozijo proti morju in naprej
proti večernim lučim. Okolica mest je v teh dneh
še naša posest. Trst, Atene,
Chicago, Buenos Aires.
Najlepša sta morje in zemlja.
V upravi in ureditvi se bo vsa naša skupnost,

ki je nemirna samo na videz,
končno rešila.

Lao je govoril o praznini, ki je navidezno polna
in enotna, o vrtenju, ki je v resnici negibnost.

Pravo mirovanje in trenutna nemoč
sta možnost za gibanje, za petje in obstanek,
medtem ko požira ogenj zadnje ostanke zidovja.
Nebo se je pordečilo in oči so nemirne,
a samo v tem času.

Sprava in razumevanje sta mogoča zdaj, na začetku;
pozneje bo vse drugače: tiho, spoznano,
razkrito in določeno.

Samo v tem kratkem času je še mogoče urediti
stvari in misli in razmerja.

Zunaj mesta sedim.

Šlemi so komaj opazni, vozovi trohnijo
in gozdovi prekrivajo skoraj vse.

Ali je rešitev mogoča?

Vse govorjenje je začetek umirjenja;
na naši obali je uničenje in moč za življenje.
Misli so na vseh straneh.

Ljudje pojejo in utihnejo. Vsa pokrajina
je polna začetka.

MARIJAN WILLENPART

ZADNJI KRAJEC

Drama v treh dejanjih.

Osebe

ANDREJ MLAKAR
KARLA, njegova žena
FRENK PODLOGAR, Karlin znanec
ANICA BERNIK, Karlina prijateljica
GOSPA KERNOVA
ZDRAVNIK
TONI, deček

Godi se v zimskem večeru v Buenos Airesu, leta 1949.

PRVO DEJANJE

Ko se zastor dvigne, je oder prazen. Iz ozadja tango s hreščečim ženskim petjem. Čez čas hitro govorjenje. Prizor se naglo odigrava.

Karla v dežnem plašču, s torbico in zavitkom v rokah; z živčno kretnjo odloži knjige na mizo, sleče plašč in ga vrže čez zaboj.

Kernova pride za njo; v rokah nese torbico in mrežo za zelenjavo. Govori hitro in razburjeno.

KERNOVA. — Sama nisem vedela, kaj naj storim. Kar begala sem sem in tja. Saj veš, če je človek nervozen! Sem pa telefonirala zdravniku; najbližjemu, nekemu staremu naseljencu. Tri kvadre od tu ima konzultorij... in lep, nov avtomobil... Že precej časa je notri pri Andreju.

KARLA. — Hvala lepa, gospa Kernova. Bodite tako prijazni in ostanite pri večerji. Bojim se, da ne bom utegnila sama vsega pripraviti. Pa še četrtek je danes...

KERNOVA. — O seveda, gostje pridejo. Bodi brez skrbi! Vse sem že pripravila za kvartopirce. Samo še v trgovino moram. Nisem utegnila prej prinesiti, kar si mi zjutraj napisala na listek. No, saj je zdaj tudi še čas. Takoj ti bom prinesla kavo. *(Odide v kuhinjo.)*

KARLA *(hoče v sobo k Andreju, a ji zdravnik na pragu zastavi pot)*. — Gospod doktor... jaz sem njegova žena.

ZDRAVNIK. — Prav, da ste prišli, gospa. Kje bi si lahko umil roke?

KARLA. — Tam gori... bi mi povedali, kaj je možu?

ZDRAVNIK. — Oprostite, kasneje bova govorila. Roke si moram umiti. Med tem pa pripravite alkohol in vato. (*Odide v kopalnico.*)

Karla vzame iz zaboja oprano brisavko, vato in alkohol. Zdravnik se vrne z mokrimi rokami.

KARLA. — Tu je brisavka, gospod doktor... Prosim samo besedo...

ZDRAVNIK. — Pomirite se, ni tako nevarno. (*Jemlje iz njenih rok vato in alkohol.*) Za zdaj mu bom dal injekcijo... jutri ga morate pa poslati v bolnišnico. (*Karla hoče za njim v sobo k Andreju.*) Bolje je, da počakate tu, gospa. (*Odide v sobo.*)

Karla gleda v vrata, hodi nervozno po sobi, vzame dežni plašč in ruto; zasliši se rahlo govorjenje iz Andrejeve sobe. Karla se zdrzne in gre prisluškovat k vratom. S ceste spet odmevi tanga. Zapre okno. Nato se zagleda v podobo Madone na zadnji steni.

KERNOVA (*pride s kavo*). — Tako, vidiš Karla... Je še vedno notri? Marija pomagaj, kako dolgo!

KARLA. — Povejte mi, kako se je zgodilo? Ste bili zraven?

KERNOVA. — Seveda sem bila. Z Andrejem sem pripravljala sobo za Podlogarja. Zelo slabe volje je bil. Pravzaprav sem bila tudi jaz slabe volje. Kadar se na dež pripravlja, kakor danes, sem vedno slabe volje.

KARLA. — Prosim, gospa Kernova.

KERNOVA. — Na mizo je zlezal in hotel priviti žarnico na stropu. Tudi jaz sem hotela na mizo in priviti žarnico, pa me ni pustil... "To je moje delo, gospa Kernova," je rekel. "Saj ne morete z berglo na mizo," sem rekla. "Tako za nič pa tudi nisem," je rekel, prislonil berglo k mizi in zlezal gor.

KARLA. — Prosim, govorite tiše.

KERNOVA. — Saj, saj... Kaj sem hotela reči? Ah, da! In kornaj je zlezal na mizo, je že omahnil in padel na tla. Od bolečine je kar zastokal. Prvi hip nisem vedela, kje se me glava drži. No, pa sem se kmalu znašla in šla h gospodarjevi telefonirati tebi v tovarno, pa je rekla uradnica, da...

KARLA. — Kaj je rekla?

KERNOVA (*se obotavlja*). — ...da, da... Andrej in mi vsi smo mislili, da hodiš v službo, da delaš...

KARLA. — Nočem ga vznemirjati. Ne vidite, kakšen je? V dveh, treh dneh bom dobila novo namestitev... potem mu bom povedala. Prosim, gospa, ničesar mu ne omenjajte!

KERNOVA. — Da... Karli... samo če bo... a nič... ti bo že Bog pomagal... saj ima rad dobre ljudi. Zdaj pa moram brž v trgovino, da ne bodo zapri. (*Hoče oditi.*) Skoraj bi bila pozabila! Bezljajev je telefoniral, da ne bo mogel priti, ker ima močno službo.

KARLA. — Kako? Saj ni nikdar delal ponoči.

KERNOVA. — Tudi meni se zdi čudno takšno opravičilo... Deževalo bo, težke noge imam. (*Odide.*)

Zdravnik pride iz Andrejeve sobe.

KARLA. — Gospod doktor! Smem k njemu?

ZDRAVNIK. — Počakajte še nekaj trenutkov, gospa!

KARLA. — Vsaj povejte, kaj je! Prosim vas! Ne bodite tako brezsrčni!

ZDRAVNIK. — Razumem, razumem vas. A vedite, da utegne vsakršno razburjenje samo škodovati njegovi že tako zrahljani duševnosti.

KARLA. — Prvi ste, gospod doktor, ki je takoj opazil njegovo psihično motnjo.

ZDRAVNIK. — Ni težko opaziti. To je posledica telesne poškodbe. Preiskal sem ga. Rane, ki so se mu pred leti za silo zacelile, bolje — potuhnile, so se pri kosti znova zagnojile. Poleg tega je v stegnu še vedno krogla.

KARLA. — Da, Kirurg v Rimu ni hotel tvegati operacije: bal se je, da bi me ranił živca. — Nekaj dni pred koncem vojske je dobil rafal v noge. V naglici so ga zdravili. Potem je moral bežati. Šele čez nekaj mesecev se mu je v Rimu posrečilo priti v angleško bolnišnico, kjer so ga za silo pozdravili... po vojaško... kakor se reveži, brezdomci zdravijo. Vendar je dobro hodil in ni čutil bolečin. Pred pol leta šele mu je noga ohromela in moral si je pomagati z berglo. — Kaj svetujete?

ZDRAVNIK. — Moral bo v bolnišnico. Takoj. Dal sem mu injekcijo, morfij...

KARLA. — ...da bi mu ublažili bolečine. Mislila sem si... In potem?... Govorite, gospod doktor! Ne mislite, da me boste presenetili! Resnica je včasih bridka, a jaz sem nanjo že dolgo pripravljena.

ZDRAVNIK. — ...Tukajšnji ortopedi so mojstri v protezah. Pri hoji bo hibo komaj opaziti.

KARLA. — ...Zdravniki v bolnišnici menijo, da je še prezgodaj poklicati kirurga.

ZDRAVNIK. — Hm... Lahko odklanjajo kirurga z lečenjem in injekcijami nekaj mesecev. A medtem more priti do katastrofe. Noben psihiater ne more uspešno zdraviti duše, če je telo podprto z lesom.

KARLA. — Da. V zadnjih mesecih se je zelo spremenil.

ZDRAVNIK. — Razumljivo. Po operaciji mora spremeniti okolico. Novi kraji in ljudje mu bodo vrnili veselje do življenja.

KARLA. — Prepričana sem...

ZDRAVNIK. — Tako, sedaj pa še recept. (Piše.) Morfij... eno... sam pridem, da ma dam še eno injekcijo, okoli polnoči.

KARLA. — Ne trudite se, gospod doktor! Injekcijo lahko dam sama.

ZDRAVNIK. — Znate?

KARLA. — Doma sem študirala medicino.

ZDRAVNIK. — Presenetili ste me. Koleginja?

KARLA (odkima). — Dve leti mi manjkata. Vojna vihra mi ja je ukradla. Mislila sem, da bom lahko tu dokončala — z moževo pomočjo... Andrej je akademski slikar... zdaj ne slika... ne more...

ZDRAVNIK. — Dejal sem že, da mora po operaciji spremeniti okolico. Priporočam vam državno okrevališče v Bariločah in lahko vam izposlujem brezplačen vstop za nekaj mesecev.

KARLA. — Presenetili ste me. Prepričana sem, da mož ne bo odklonil priložnosti. Res ne vem, kako naj se vam zahvalim za pozornost, ki nama jo izkazuje.

ZDRAVNIK. — Nič, nič, gospa. Ob takšnih pustih zimskih večerih, kot je nocojšnji... (dvigne karte z zaboja) bi si želel z vami in vašim soprogom sesti k partiji taroka.

KARLA. — Z velikim veseljem, gospod doktor. Prav danes imamo, hočem reči: imajo partijo taroka... pa je tretji odpovedal...

ZDRAVNIK. — Tudi jaz moram odpovedati. Dva bolnika me še čakata. Za drugič se priporočim.

KERNOVA (pride s polno mrežo zavitkov). — O, gospod doktor. Opravičiti se vam moram, gospod doktor! Tako sem kričala v telefon... v takšnih primerih človek res ne ve, kje se ga glava drži... Kako je gospodu Andreju? Mu je že odleglo? Ni nevarno, kaj ne da ne? Karli, Tonj me je vprašal, če lahko pride

po injekcijo. Rekla sem, naj kar pride... Kaj sem hotela reči, gospod doktor? Ah da, kako je lepo, da smo sosedje... Človek kar laže in brez skrbi živi, če je kak zdravnik v soseski. Čakajte, takoj vam bom pripravila kavico.

ZDRAVNIK. — Hvala, drugič, drugič! Zdaj res ne utegnem! Bolniki me čakajo. Torej jutri ob osmih, gospa Mlakarjeva, bom sam prišel ponj. Verjemite mi, da me zelo zanima ta primer in bi rad sam prisostvoval operaciji, sam nadzoroval zdravljenje. Lahko noč!

KARLA. — Ne vem, kako naj se vam zahvalim, gospod doktor... (*Zdravnik odide.*)

KRENOVA. — Prijazen človek, tale zdravnik. Nič ni rezerviran, kakor so drugi stari naseljenci... Kaj, ali spi? Veš, prinesla sem narezek, konjak, sladkor, čaj in kavo... pravzaprav vse, kar je bilo na listku zapisano.

KARLA. — Prav, hvala. Ali lahko nesete v kuhinjo in zložite na krožnike? (*Pogleda v Andrejevo sobo.*)

KERNOVA. — Pa kumarice sem kupila, kar na lastno pest... tvoj mož jih tako rad je. (*Karla si začne šivati nogavico na nogi.*) Kam pa naj zložim? Kar na zaboj?

KARLA. — Da, kakor ponavadi. Stole pa iz kuhinje prinesite! V lekarno bom morala po zdravila, kasneje vam bom pomagala.

KERNOVA. — Karli... kaj sem hotela... če potrebuješ denar... ko si brez službe...

KARLA. — Ne, hvala, gospa Kernova. Ne zamerite, če odklonim. Podlogar mi bo takoj plačal sobo za nekaj mesecev. Pa bom rešena skrbi.

KERNOVA. — Povej mi no: kateri Podlogar pa je to, pravzaprav? Poznam dva, pa si nista nič v sorodu. Če pride ta iz province, si res lahko vesela. Priden je in pošten. S hčerjo moje prijateljice se bo poročil.

KARLA. — Ta, ki bo tu stanoval, je iz Brazilije.

KERNOVA. — Iz Brazilije? Potem sem pa prav slišala! (*Hoče oditi.*)

KARLA. — Kaj? Kaj ste slišali?

KERNOVA. — Kar vrabci čivkajo, pa nisem verjela.

KARLA. — Kaj pa čivkajo?

KERNOVA. — Karli, kaj ti je prišlo na misel? Da takemu človeku ponudiš streho!

KARLA. — In zakaj ne?

KERNOVA. — Kljub temu, da si mi pomagala čez mejo, ko sem šla za možem, in si me nosila na rokah, ko nisem mogla več hoditi, in mi jesti od svojega dajala, kljub temu, da sva bile kakor mati in hči... in vem, da ti moram biti vse življenje hvaležna...

KARLA. — Ne razumem, čemu govorite te reči? Sem vas kaj užalila?

KERNOVA. — Nič užalila. Človeka jemlješ na stanovanje, ki je vse prej kot človek! In dokler bo on tu, ti jaz ne bom več pomagala.

KARLA. — Kaj vam je storil? Saj ga ne poznate!

KERNOVA. — Jaz ne. Ali ljudje stiskajo glave in čepečejo. Že tako ne govore prida o tebi in Andreju.

KARLA. — Tako? Kaj pa govore?

KERNOVA. — Da je Andreja Bog kaznoval, ker takrat ni šel reševat brata in je rajši bežal. O tebi pa govore, da si bila pri rdečih in da si... Bog mi je priča, da jaz nisem mislila tako, ker te dobro poznam in vem, da se brigaš samo za moža in nič drugega. Ampak zdaj, ko Podlogarja pod streho jemlješ, zdaj pa tudi jaz...

KARLA. — Kaj, gospa Kernova?

KERNOVA. — Saj se mi zdi neverjetno... pravijo, da je bil tudi Podlogar pri rdečih... in da sta vidva skupaj takole...

KARLA. — Ljudje imajo prav, gospa! Andrej je strahopetec in jaz sem sprijenka. Tako je bilo in tako ljudje hočejo, da ostane, dokler se bo spominjalo majino ime. Vojna je bila in v vojni se dogajajo čudne stvari, ki jih ljudje ne bodo mogli nikdar doumeti. Ne mislim se opravičevati, čeprav sem takrat bila skoraj še otrok. Danes vem samo eno: moja dolžnost je, da živim za moža in ga rešim melanholije, v katero je zašel, ne po lastni krivdi. Andrej je bolan že dalj časa, dobro to veste. Vojna dediščina! In za koga drugega se je boril, kakor za ljudi, tiste, ki sedaj o njem dvomijo? In kdo drug naj zanj skrbi, če ne jaz? Nihče pa me ne vpraša, kje naj vzamem denar, ker je samo po sebi umevno, da ga moram imeti, pa naj ga vzamem kjer koli. Podlogar je bogat in zakaj ne bi vzela njegovega denarja? Zame je samo to važno, da imam denar, ki ga bom lahko za moža porabila. Vse drugo me ne briga.

KERNOVA. — Jezus, Marija... Bog te bo kaznoval!

KARLA. — Kaznoval?

KERNOVA. — Varati misliš moža s svojim bivšim prijateljem!

KARLA. — Gospa Kernova! Če tako mislite, vas nočem več zadrževati, niti minute več... Žal mi je, da sva toliko časa skupaj živeli... (Molk.) ...Ne jezim se na vas, ni vaša krivda, da me tako sodite. (Odide v kuhinjo.)

Kernova se obočavlja, nato si obleče plašč in gre do stopnic.

KERNOVA. — Za Andreja sem kumarice spravila v omaro... na spodnjo polico... (Tiše.) Lahko noč... (Odide.)

Karla se vrne čez čas in si mimogrede briše zasolzene oči; hoče v Andrejevo sobo.

Toni pride s polnim naročjem igrač; ko uzre Karlo, potegne samokres in se ji postavi za hrbet.

TONI. — Roke kvišku!

KARLA (se prestraši). — O, Toni!

TONI. — Roke kvišku ali pa ustrelim!

KARLA (dvigne roke). — Kaj pa hočeš, razbojnik?

TONI. — Injekcijo!

KARLA. — Jo že imam pripravljeno. A zdravnik mi je dal takšno, ki boli.

TONI (vtakne samokres v žep in se ji začne odmikati). — Veš, Karli, bom pa rajši jutri prišel. In zdravniku naroči, naj da takšno injekcijo, ki nič ne boli.

KARLA. — O, razbojniček se je prestrašil. No, no, Toni: kot po navadi... takšno ti bom dala. Koliko igrač imaš! Pa so vse pokvarjene?

TONI. — Veš, Andrej mi je obljubil, da mi jih bo popravil, vse, vse. Ko pa se bom vrnil s počitnic, mi bo napravil garažo iz desk.

KARLA. — Saj res. Jutri pojdeš. Ne vem, če bo lahko Andrej vse popravil. Bolan je. Zdaj spi.

TONI. — Bolan? Spi?... Kaj pa mu je, Karla?... Noga?

KARLA. — Mhm!

TONI. — Bom pa počakal. Če ga noga zelo boli, ne bo mogel spati in je bolje, da kaj dela.

KARLA. — Prav. Pa počakaj, Toni. In popazi nanj. Sarno v lekarno moram po zdravila. Če boš priden, ti bom prinesla bombonov. (Oblači si plašč. Iz zaboja si vzame denarnico.)

TONI. — Rajši čokolado.

KARLA. — Pa čokolado.

TONI. — Če bi kdo prišel, veš, ga bom kar ustrelil! Tako ga bom čuval.

KARLA. — Prav Toni, prav... in ne ropotaj po sobi! Na, tu sedi in straži. Takoj se vrnem. In prosim te: Nikar ne zabijaj žeblijev v zaboj! (Odide.)

TONI. — Ne bom, ne bom, Karli... (Gre k vratom, v levi roki nosi igrače, v desni samokres: tako se spreha po odru. Ko pride do zaboja, gleda vanj; spusti igrače, da z ropotom padejo na tla. Iz zaboja potegne vojaško čepico in si jo natakne na glavo. Potem odpre okno in se postavi, da bi ga kdo od zunaj videl.)

ANDREJ (u stražci, z berglo: ustavi se pri vratih in gleda Tonija). — Kaj pa delaš, Toni?

TONI. — Stražim, Andrej! Karli mi je naročila, naj te stražim.

ANDREJ. — Je že prišla iz službe?

TONI. — Že. Pa je šla v lekarno... Glej, avtomobilčke sem ti prinesel, da jih bova popravila.

ANDREJ. — O! (Gre k zaboju, vzame cigareto in si jo vtakne v usta; potem išče vžigalice.)

TONI (sname kapo in jo ogleduje). — Andrej, jaz bi pa za god rad takšnele kapo. To bi me gledali fantje.

ANDREJ. — Ne veš, kje je gospa Kernova?

TONI. — Ne. Je nisem videl... Vsi bi se me bali, če bi me videli s to kapo.

ANDREJ. — Vem, Toni... Morda ti jo bom kdaj podaril, ko boš velik in boš razumel, kakšna je ta kapa.

TONI. — Zakaj pa zdaj ne? Saj je že stara. In tiste vojske je že zdavnaj konec.

ANDREJ. — Da... Toni. Tista vojska je končana. A v prihodnji bodo fantje nosili iste kape.

TONI. — Ampak ti ne boš več vojak. Jaz pa bom. Streljal bom, kolikor bom hotel in noben policaj mi ne bo smel braniti. Če ne, bom pa še njega. Kdo je pa tebe takrat obstrelil?

ANDREJ. — Ne vem, Toni.

TONI. — Zakaj se pa nisi skril?

ANDREJ (se zdrzne). — Preveč vprašuješ, Toni... Tudi če bi ti povedal, bi ne razumel.

TONI (čez čas). — Zakaj pa nočeš popravljati avta? Ali te boli noga?

ANDREJ. — Na, Toni, in pojdi po vžigalice. (Mu da denar.) Medtem bom popravil.

TONI. — Že grem, Andrej. (Položi čepico v zaboj.) Če me bo klicala mama, povej, kam sem šel. Takoj bom nazaj. (Odide.)

Andrej si natoči konjak, pije in zamišljen zre predse.

TONI (zadaj). — Po vžigalice grem, Karli...

Andrej gre k stopnicam.

KARLA (pride z zdravili). — Andrej... Andrej...

ANDREJ. — Karla!

KARLA. — Tako sem se bala!

ANDREJ. — Je že dobro, Karla. Ne veš, kako me je bolelo. Mislil sem že, da je konec. Padel sem. Kot zrelo jabolko z drevesa.

KARLA. — Zakaj se ne čuvaš, Andrej? Čakaj, ti bom pomagala.

ANDREJ (odhaja po stopnicah v sobo). — Ne, ne, pusti me! Sam najlaže hodim. Tjale postavi stol.

KARLA (postavi stol). — In v sami stražci si? Da se boš prehladil! Na, obleci si suknjič! Pa pri odprtem oknu, zdaj, sredi zime, Andrej! Kaj pa misliš? (Zapira okno.)

ANDREJ. — Mi ni hladno. Zakuri peč, če te zebe!

KARLA. — Saj bom. Če ne, ne bom mogla delati. In kako boste tarokirali v mrazu? (*Slači plašč.*) Samo malo oddahniti se moram. Ves dan sem bila na nogah. (*Sede na zaboj.*) Tako me pečejo noge. Gospa Kernova mi je povedala, da si padel z mize.

ANDREJ. — Da. In žarnico sem razbil. Novo boš morala kupiti.

KARLA. — Jutri. Zdaj je že zaprto... Bezljaj je telefoniral. Ne utegne.

ANDREJ. — Ne? Škoda.

KARLA. — Pravi, da ima nočno delo.

ANDREJ (*jo pogleda*). — Čudno. Nikdar ni delal ponoči.

KARLA (*odvija zavitek*). — Glej, kaj sem ti prinesla... Hočeš ugibati?

ANDREJ. — Ne, Karla. Oprosti, ampak danes se mi res ne ljubi.

KARLA. — Glej, Brueghel... knjigo, ki si si jo vedno želel. Mimo knjigarne sem šla, kjer so razprodajali, pa sem jo kupila.

ANDREJ (*topo lista po knjigi*). — Hvala, Karla. (*Potisne knjigo od sebe.*) Si govorila z zdravnikom?

KARLA. — Sem. Jutri zjutraj bo prišel in te bo peljal v bolnišnico, se pravi v sanatorij.

ANDREJ. — Da. Rekel mi je, da moram tja... ne boš zmogla, Karla.

KARLA. — No, ni tako obupno. Podlogar bo plačeval, kolikor midva plačujeva za stanarino. (*Sede na zaboj na nasprotni strani, sezuje čevlji in si gladi nogo.*) Moj zaslužek in kar zaslužim za pletenje in injekcije, bova pa imela za zdravljenje in hrano. Nekaj nama bo pa posodil.

ANDREJ. — Mislim, da preveč pričakuješ od Podlogarja.

KARLA. — Kako? Saj ga ne poznaš.

ANDREJ. — Ne. To je res. A ljudje ga poznajo. On je eden tistih, ki so med revolucijo samo računali, špekulirali. Niso se sramovali, udinjati se tem in onim.

KARLA. — Kdo ti je pa to povedal?

ANDREJ. — Kernova. Zdaj je pobegnil iz Braziliije, ker ga zasleduje policija. Naši ljudje nočejo imeti opravka z njim. Samo ti si tako ljubezniva in mu daješ streho.

KARLA (*si obuva čevlji*). — Ne vznemirjaj se zaradi takšne malenkosti!

ANDREJ. — Malenkosti?

KARLA. — Da, malenkosti. Lahko, da se ga mnogi res upravičeno izogibljejo. Na vsak način, sam bo odgovarjal za svoja dejanja. To me ne vznemirja, čeprav mi je žal fanta, ki je v študentovskih letih kazal vse drugačna nagnjenja. Skupaj sva sedela pri predavanjih. Pri anatomiji sva si iz rok v roke podajala kosti, pri kemiji pa sva si pomagala reševati probleme. Iz tistih let ga poznam. Vem tudi, da je ljubil poezijo in celo sam pesnikoval, četudi ni svojih pesmi nikdar objavil.

ANDREJ. — Mladena se vedno rada ukvarja s poezijo, le da večina tistih pesmi nima vrednosti.

KARLA. — Vseeno. Spoznala sem ga in ocenila, da danes lahko trdim: tak je bil pred revolucijo...

ANDREJ. — No, in zdaj?

KARLA. — Psihijater bi dejal: Operacija ni uspela, v duši mu je ostal zametek brezvestnega egoizma... Jaz pa še dodajam, da se prav nič ne razlikuje od tako imenovanih modernih, izven revolucije vzgojenih bogatih gospodkov.

ANDREJ. — Sama priznavaš, da se ga ljudje upravičeno ogibljejo.

KARLA. — Ni edini, ki ga je vojna zaznamovala.

Andrej jo pogleda.

KARLA. — Vem, Andrej, da dogodki, če hočeš, celo trenutki, ki so možni v revolucijah, popolnoma spremenijo človeka: v dobro ali v slabo. Samo tisti, ki niso bili potegnjeni v ta začarani krog, si laste pravico obsojanja. In slednjič... pri nas je šele revolucija rodila takšne tipe, kot je Podlogar. Tu v Ameriki jih pa srečuješ na vsak korak.

ANDREJ. — Če ne sprejemem njegovega denarja, še ne rečem, da obsojam. KARLA. — Sam veš, da ti drugi ljudje ne bodo pomagali. Ne boš si ti izposodil, temveč jaz.

ANDREJ. — To je isto. Ljudje naju bodo obsodili.

KARLA. — Ljudje so naju že obsodili... Oprosti, vsaj mene so! Kernova, poštena žena, ki pravi, da mi dolguje hvaležnost za vse življenje, je prva, ki mi je v obraz povedala, kaj si mislijo ljudje in seveda tudi ona... Slabo! Poslovila se je in šla. Niti na misel mi ne prihaja, da bi se zagovarjala, ker sem prepričana, da ljudje ne bi razumeli. Vem, kaj hočem, Andrej. Nič posebnega: to, kar druge žene. Vso pravico imam, da si ustvarim družino, in dolžnost, da ne odbijem priložnosti, ki se mi nudi. Nič spotačljivega ne vidim, če si od prijatelja sposodiš denar.

ANDREJ. — Policija ga sledi.

KARLA. — Prav. Če ga bo našla, bo zaprt. Kaj imam jaz pri tem in ti?

ANDREJ. — In vendar mislim, da bi lahko našla kak drugačen izhod.

KARLA. — Vse sem že premislila. Saj ne bo vedno tu ostal! Nekaj tednov, največ dva meseca. Potem bova spet lahko živela, z mojo plačo. Do tedaj morava pač potrpeti in čakati. *(Poklekne k možu in mu šiva gumb na suknjiču.)*

ANDREJ. — Čakati, stiskati... pritrgovati si kakor berači... da, kakor berači!

KARLA. — Samo tega ne reci! Pošteno delam v tovarni.

ANDREJ. — Razumi me prav: jaz sem berač!

KARLA. — Le kako moreš tako govoriti?

ANDREJ. — Kaj pa sem? Kdo sem?... Berač!... Človek, odvisen od miloščine.

KARLA. — No, no, in miloščino ti daje tvoja žena! Si zadovoljen? Pusti te misli! Misli rajši na lepše dni in kuj načrte za bodočnost, ki nama mora kdaj odpreti svoja vrata na stežaj. Pravico imava do življenja. Glej, Andrej, jaz vedno sanjam. Sanjam o lepem naslonjaču, kjer boš zvečer, ko se boš vrnil z dela, udobno sedel inbral. Sanjam o omarici, polni knjig in revij... Misli si, da bo tam, kjer zdaj čepi zaboj, nekoč zofa in zraven mizica s pepelnikom in zadaj stoječa svetilka in radio... in tam, malo bolj desno od zofe... zibelka...

ANDREJ *(po daljšem molku)*. — Preveč so težki ti dnevi. Ti garaš. Stroji ti pijejo kri. Ne boš si utegnila ustvariti doma, kakor si ga želiš. Še preden se boš zavedela, se boš zlomljena in izmučena bila s pestmi po glavi, ker si bila ogoljufana.

KARLA. — No, Andrej. Kaj pa spet govoriš?

ANDREJ. — Bojim se. Strah me je. Kar pomniš tisto noč, nimam več miru. Takrat sem se bal smrti, zdaj se bojim življenja.

KARLA. — Ničesar se ne boj! Lepe misli misli. Misli na najino ljubezen, na tiste dni, ko sva se prvič srečala. Rada te imam, Andrej. Ko bi te takrat v Rimu ne bila našla, bi se bila izgubila... Da, da, kadar se zvečer vračam z dela in grem mimo Retira, mi je vselej tesno pri srcu, ko jih gledam, kako stoje po vogalih in po hodnikih in z mežikajočimi očmi vabijo... zgrozim se že ob sami misli, da bi bila skoraj tudi jaz lahko...

Andrej ji položi roko na glavo.

KARLA. — Rešil si me, Andrej. Ne veš, kaj to pomeni ženski, kakršna sem bila jaz. (*Odtrga nit pri gumbu.*) Tako, vidiš. Drugič moraš takoj povedati, da si brez gumba! (*Vstane in spravi iglo.*) Naj ti pripravim večerjo?

ANDREJ. — Ne, bom počakal. Morda bo prišel Hribar. Prinesi kavo.

KARLA. — Takoj. A najprej peč. (*Odide v kuhinjo.*)

Andrej lista po knjigi.

KARLA (*prinese prižgano peč in jo postavi v kot*). — Takole. Res mi je bilo hladno. Zdaj bo prijetneje. (*Odide.*)

Andrej lista po knjigi.

KARLA (*pride s kavo*). — Kava, dragec. Kam naj postavim?

ANDREJ (*je ne pogleda*). — Kar sem na zaboji!

Karla odloži skodelico na zabojo, drugo drži v rokah. Postavi se možu za hrbet in ogleduje sliko v knjigi.

Andrej primakne knjigo bliže k nji, da bi bolje videla.

KARLA. — Čakaj, čakaj...

ANDREJ (*jo pogleda*). — Brueghel... Pohabljeneci... Telesa, podprta z lesom... (*Molk.*)

KARLA (*živahno*). — Si že poskusil s pasteli, ki sem ti jih prinesla?

ANDREJ (*jo pogleda, z odprto knjigo v roki*). — Kakor otrok sem jih prekidal iz roke v roko, vonjal jih in si mazal prste z njimi. Nisem vedel, kaj naj slikam: misli so se mi prehitevale. Preveč sreče je bilo... Po toliko letih spet vonjaš barve in čutiš v rokah oljno, žametno snov, s katero lahko slikaš misli. Iskal sem motiv in ga vzel iz spomina: drevo, hišo, zadaj grič in zadnji krajec. Nepreračunljivo, skoraj obseden sem metal barve na platno. In nisem jenjal, dokler ni bila krajina vsa pred menoj. (*Zapre knjigo in jo odloži.*)

KARLA (*pije veselo*). — In?

ANDREJ. — Mlad talent. Odličen krajinar. Mojster senc. Odlikuje ga čudovita kombinacija tonov, ki se prelivajo po platnu... — so nekoč pisali kritiki. In zdaj? Pogledal sem platno... platno z zmazki, razmetane barve, liki surovi...

KARLA. — Andrej!

ANDREJ. — Ne vidim več barv. Svetloba ni več svetla in senca ne vijoličasta ali modra. Vse je sivo in črno. Drugih barv ne vidim.

KARLA. — Težko je slikati po spominu.

ANDREJ. — Vsak dan gledam v duhu vso pokrajino, vse obrise točno vidim, če zaprem oči, le barv ne.

KARLA. — Poslušaj me: ko ozdraviš, boš za nekaj mesecev odšel v Bariloče na okrevanje; tam boš lahko slikal in se znova preskusil; gozdove, planine, oblake boš slikal. Poslušal boš žuborenje studencev, žvižganje ptic, občudoval prelivanje barv na planinskih rožah in gorski veter ti bo bičal zagorelo lice in ti sproti odnašal s platna črne sence... in sonce ti bo dajalo pravo svetlobo... Ali smem videti sliko? Ne bom te s'lila, če misliš, da...

Andrej gre po sliko in jo pokaže Karli.

KARLA (*osupne*). — Andrej...

ANDREJ. — Takrat, tu, na tem mestu smo se borili: imel sem devetnajst let; moj brat pa jih je imel sedemnajst. Noč je bila. Zadnji krajec je metal poštne sence po livadi. Stiskala sva se drug k drugemu...

KARLA. — Molči, Andrej, prosim!

ANDREJ. — Če še tako zapiram, stiskam oči, vedno vidim njega pred seboj.

KARLA. — Uniči sliko... raztrga jo... zažgi jo!

ANDREJ. — Vsak korak, ki ga storim, me spominja izdaje, ki sem jo zagrešil.

KARLA. — To ni izdaja, Andrej. Molči!

ANDREJ. — Sredi noči me zbudi in kriči...

KARLA. — Ne mučiva se, Andrej! Obljubila sva si, da nikdar, nikdar ne bova spominjala preteklosti.

ANDREJ. — Boli... ne morem pozabiti...

KARLA. — Andrej, molči, molči!.. (*Se sesede na zaboj.*)

TONI (*priteče*). — Na, vžigalice, Andrej. (*Pogleda Karlo in obstane.*) Kaj ji je? Bom pa pozneje prišel po injekcijo. (*Hoče oditi.*)

KARLA. — Ne Toni, počakaj! (*Se dvigne.*) Daj, pripravi se!

TONI. — Pa mi boš dala takšno kakor vsak dan?

KARLA. — Da, Toni. (*Gre pripravljat injekcijo.*) Nič ne bo bolelo.

TONI (*vzame čepico iz zaboja in si jo potisne na glavo*). — Vojak se ne sme jokati. Tudi če mu daš injekcijo.

KARLA. — No, pridi! V katero nogo sva dajala včeraj?

TONI. — V tole. Veš, s tole nogo nisem mogel brcati žoge, zato so naši izgubili: dva - nič. (*Stopi za zaboj.*)

KARLA. To je bila pa res nesreča!

TONI. — Čakaj, čakaj. (*Z eno roko si zakriva oči, z drugo drži hlače.*)

KARLA (*mu vbrižgne injekcijo; fant se nakremži*). — Tako, vidiš, je že končano. Pravi junak si!

TONI (*si ravna hlače*). — Pa spet nisem nič jokal, kajne? Tista punca... (*Čepico spet potiska nazaj v zaboj.*) tista punca, ki si ji včeraj dala injekcijo, je pa prej in še potem jokala. Ženske ste res čudne. Za vsako malenkost se jočete... Andrej, po avtomobilčke bom prišel po večerji... Karla, mi daš škatlico?

KARLA. — Ne morem, Toni, še mi prazna.

TONI. — No, pa drugič, ko bo prazna. Zdaj grem večerjat. Pa ne bom nič pravil, da si se jokala.

KARLA. — Ne, Toni. (*Gleda za njim in spravlja ampule.*) Nimaš prav, Andrej, kar si mislil.

ANDREJ. — Kaj, Karla?

KARLA. — Prostovoljno smo šli v svet. Ali misliš, da zato, da zdaj laže umiramo ob žalostnih spominih preteklih dni?

ANDREJ. — Zakaj spet vrtaš?

KARLA. — Ne jaz. Ti se mučiš iz dneva v dan. Vse tvoje misli so se ustavile na tej sliki.

ANDREJ. — Strah me je bilo takrat.

KARLA. — Glej, še pred pol leta si bil ves drugačen. Družba, zabave, ples, sam smeh. In zdaj?

ANDREJ. — Zdaj? Spaka! Podprta z lesom...

Karla osupne.

ANDREJ. — Vem, ob nogo bom, vem. Dokler ne veš romnice, upaš. Ko pa jo izveš, še nekaj časa trdovratno lažeš in nesramno gojufaš sam sebe. Potem se onemogel zgrudiš v bolečo kepo. In zakaj sem spaka? Zakaj mučim tebe?... Raj sem ti obljubljal, a dajem ti pekel... Zakaj ta bič? Sem mar jaz kriv, ker mi je strah zvodenel kri in zaprl sapo? Mar strahu volja ukazuje? In kdo nam voljo daje? Je strah zahrbtna bolezen, ki stiska srce in otrpne korak? Je to pla-

čilo, ker sem se boril za Boga in mu ponudil življenje? Zakaj je ostal samo na pol poti? In ni hotel, da z bratom drug ob drugem trohniva? Zakaj je tako krut, da je na teh razvalinah pozabil še nate, da se izmučiš ob meni in mlada usahneš?

KARLA. — Ne govori več! Sam ne veš, kako si se spozabil. Prav res, da te ne razumem. Le kako moreš misliti, da mi delaš krivico, ko vendar veš, da vse, kar storim, rada, z veseljem storim zate.

ANDREJ. — Z ničimer ne bom mogel vračati.

KARLA. — Z ljubeznijo, Andrej.

ANDREJ. — Uničila si boš mlada, zdrava leta.

KARLA. — Za ljubezen, Andrej.

ANDREJ. — Preveč zahtevaš od mene in premalo zase.

KARLA. — Dvomiš v ljubezen?

ANDREJ (čez čas). — Rad te imam... (Zre skozi okno.) Dežuje... Perilo moram pobrati.

KARLA. — Da, pozabila sem. (Vzame plašč in hitro odide.)

Andrej gre počasi k sliki, dvigne jo in jo zamenja s podobo, ki visi na zadnji steni: Madono postavi ob stopnice na tla. Zunaj dežuje.

KARLA (pride s polnim naročjem perila). — Hvala Bogu, srečo sem imela. Prve kaplje so ga le navlažile. Ravno prav za likanje. (Odlaga perilo in uzre zamenjani sliki.) Kaj, tu si obesil to sliko?

ANDREJ. — Ti ni prav?

KARLA. — Vendar ne misliš, da bo tu visela?

ANDREJ. — Zakaj ne?

KARLA. — Brezjanski Mariji si vzel častno mesto.

ANDREJ. — Pokrajini je mesto v dnevni sobi.

KARLA. — Brezjanska Marija je tvoj poročni dar meni... (Spogledata se.) Prav, če tako želiš...

ANDREJ (spe zre skozi okno). — Solato sem zasadil: dež mi bo spodkopal vse mladike. (Karla se pripravlja k likanju.) Mislim, da nocoj ne bo nikogar...

KARLA. — Kdo bo hodil v tem dežju?

ANDREJ (gre k stopnicam, pa se na prvi spotakne). — Preklete stopnice!

KARLA. — Andr... (Stisne zobe: boli jo moževa kletev.)

ANDREJ (se ustavi na vrhu stopnic in se obrne). — (Pa spet zamenjaj sliko, če hočeš. (Odide.)

Karla gleda za njim, dvigne Madono, gre k zadnji steni in se zagleda v pokrajino; nasloni se na zid, dvigne roko in boža okvir pri podobi na steni.

(Konec prvega dejanja.)

ČRKE BESEDE MISLI

R U D A J U R K E <

ZELENA MIZA

Bilo je v soboto zvečer. Buenos Aires se sobote veseli, vsak sobotni popoldan je skorajda bolj prazničen kot naslednji dan, posvečen nedeljskemu prazniku. Še dež in vlaga ne moreta temu veselemu razpoloženju sproščenosti blizu — človek bi želel, da bi bila sobota dolga, dolga.

Ta večer pa je bil mračen, poleg tega sem ostal še brez načrta. Navadno je vsaka sobota tako obložena s sejami in sestanki, le ta dan je ostal prost — in sedaj kam? Mrak se je počasi uveljavljal, svetlobe je bilo še toliko, da je bilo že opaziti, kako je pomlad blizu. Le kam?

Negotovosti bo tudi tako vsekakor kmalu konec. Ko se bo ulica umirila in bo po hiši legel molk, se bo kar samo vsililo prepričanje, da je tudi te sobote brez programa konec. Ostal bom doma in sobotno končavanje večera ima tudi svoje čare. Vse bi bilo v redu, ako ne bi zapel telefon:

“Halo, v Coloni je nocoj zadnja predstava Zelene mize. Ali greste?”

Zelena miza... Ves teden sem videval to ime na lepakih po ulicah, pa se nisem zavedel, kaj sem bral. In nocoj je zadnja predstava. Sladko-grenko občutje me je zajelo — bil sem predaleč. Brez zamude bi več ne mogel priti. Tam pa še borba za vstopnice —

“...ne, kar pojdite, pa hitite, zame je predaleč; mogoče še ujamete celo predstavo.”

Kurt Joos in njegov balet Zelena miza! Ravno petindvajset let je tega, kar sem bil na premieri v Parizu. Polna, prepolna dvorana gledališča na Champs Elysées. V glavni dvorani je bil mednarodni plesni festival, v komornem gledališču v istem poslopju pa je dajal prve Giraudouxove komedije Louis Jouvet, takrat na pragu svoje velike kariere. Tam v drobni loži v pritličju se nas je stiskala skupina slovenskih študentov, na odru pa se je razvijal zadnji od treh večerov festivala.

Na sporedu sta bili glavni točki Kurta Joosa "Zelena miza" in Pina Mlakarja balet "Un amour de Moyen Age".

Nocoj bi se lahko ta čar spremenil vsaj v sen, ko bi še mogel priti v Colón. Pred petindvajsetimi leti je festival najbrž odločil življenjsko smer in pot dveh baletnih skupin; Joos je odšel s svojo skupino na veliko turnejo po Združenih državah in pozneje po Evropi in Aziji. Po petindvajsetih letih dajejo ta balet v Colónu in meni ni bilo več dano, da bi ga mogel še videti in ugotoviti — kaj?

Pred četrto stoletja je ves Pariz (res je, da je bila takrat baletna kultura v Franciji več ko na dnu) sprejel Joosov balet kot odkritje, vročična navdušenost se je razlila na ves svet — Nemčija je pod drugimi zastavami krenila v slavospeve geslom zmag in novim bojnim poljaram naproti, v Parizu pa je nemški balet pred zmagovalci prve svetovne vojne zaplesal zgodbo o nesmiselnosti in zločinstvu vojne sploh.

Nocoj bi se mogel ta vtis ponoviti — le s kakšnim učinkom? Medtem je prišla in minila druga svetovna vojna in ako bi že bilo treba slikati prizore tretje svetovne vojne, bi bilo občutje po nocojšnji predstavi v Colónu najbrž še bolj tesnobno in neugodno. Tesnobno in neugodno, kakor je bilo takrat, ko smo v pariškem gledališču gledali Joosov triumf in slutili, da je bila prizadejana nekje krivica baletu, ki je nosil naše ime in se je nazival "Un amour de Moyen Age".

Že nekaj tednov so po pariških stenah in kioskih plesali pred mano lepaki s popisi mednarodnega festivala baletne umetnosti. Med toliko nastopajočimi je bilo možno razbrati, da sodeluje enajst narodnosti, med njimi tudi slovenska skupina Pina Mlakarja iz Dessaua. Festival bo trajal tri dni, vsak večer vsaj šest skupin — največ je bilo pač ruskih emigrantskih skupin. Tam spodaj pa je navedena slovenska navzočnost in ta prihaja iz nadvojvodskega gledališča v Dessau ob Labi.

Nekaj mesecev poprej sem bil pri Mlakarju v Dessauu. S Pina sta nastopala v gledališču, ki je bilo začasno nameščeno v konjušnici nadvojvode. Veljalo pa je za zelo avantgardno in v baletni umetnosti sta pripomogla gledališču do tega slovesa prav oba Mlakarja. V Pariz prihajata z baletom, prestavljenim v star okvir in vsebino — srednjeveška ljubezen na starem viteškem gradu.

Gare du Nord — to je bilo ime postaje, ki so mi ga sporočili. Tja pride Mlakarjeva skupina in z njimi Drago Mario Šijanec iz Prage, ki je za balet sestavil glasbo. Po Mlakarjevih navodilih je zbral odlomke iz klasikov — potreboval bo pomnožen orkester; le kako bo vse to zmogel v nekaj dneh...

Gare du Nord!

Vedno sem bil vesel, kadar sem mogel potovati na to ali ono pariško postajo, da sprejemem in pozdravim znanca ali prijatelja. Podzemski železnica ima pri takih voznjah poseben zvok in prijetno milino. In te pariške postaje! Gare de Lyon, Gare Montparnasse, Gare St. Lazare, Gare de l'Est — vsaka ima svojo mrežo po zemljepisni razdelitvi — in po tej razdelitvi se vse razlikujejo med seboj. Gare de Lyon je svetel in jaser, kot je sredozemska obala, odkoder prihajajo vlaki; Gare de l'Est ima dvorano kot kakšna gotška katedrala in potnik se mora že pripraviti na katedrale Porenja, ko počasi drsi vlak po tlaku skozi ogromnost dvorane; Gare St. Lazare ima več ladij in več dvorišč, kot jih imajo gradovi jugoslovanske in srednje Francije, Gare du Nord pa je mrzel in porinjen skoraj tja pod nebo, kakor da bi iskal zraka in svetlobe, kakor da hoče iz megle in prahu severnofrancoskih nudnikov in kakor da bi se bal izgubljenosti v severnih nemških planjavah.

Bil sem na postaji dolgo pred prihodom vlaka. Nikjer mi ni bilo lepše tipati z vprašanji in neznankami kot na tem severnem kolodvoru. Čez nekaj več kot četrto ure bo Pinov vlak že pridrsal v postajo — sam pa še nisem bil na jasnem, kam bi dal ta dogodek in kje bi mu našel naslonitve.

Stene so bile polne imen in police nešteti knjižni stojnic po peronih polne odgovorov na napetost, ki je iskala izhoda. Lepaki po stenah so vpili svoja imena: *Comédie Française* je prvič iztirila in dala na spored delo prevratneža Jeana Cocteauja "La Voix Humaine". Prejšnji večer so pisali listi, da so Cocteauja odkrili v neki beznici v Marseilleu, kjer je v sumljivi družbi spet zapadel demonu opija. Ali bodo zato odstavili delo s sporeda in spodili Cocteauja za vedno z desk francoskega vodilnega gledališča? Toda le malo je to verjetno — edino in glavno vlogo je prevzela igralka s preveč zvočnim imenom. Poleg tega lepaka je blestelo ime Pagnola in njegov Topaze in zraven številka, da je to že dvatisoča predstava. Malo dalje si našel moderno izdelane lepake o Jouvetovih premierah, Giraudoux je postal komaj kaj več ko znan v francoski prestolnici, Gaston Baty je na Montparnassu igral dela židovskega mistika Schalomä Ascha, Charles Dullin se je s svojim velikim gostom Sjerovim, bivšim članom gledališča Stanislavskega v Moskvi, boril proti finančni smrti z izredno uspešnim predvajanjem Volpona.

Labirint med knjigami je bil še večji. V poeziji sta se razkrinkavala surrealistä Aragon in Breton, v literaturi je briljiral Paul Morand, a je bil več po drugih kontinentih kot v Parizu. Diktiral je kozmopolitizem, ki si ga je v kritiki upal odklanjati samo André Rousseaux. François Mauriac je pravkar izdal *Thérèse Desqueyroux*, André Maurois pa *Climats*. V polemiki je zableščalo ime Bernanosa, ko se je skušal postaviti na stran *Action Française*. Pariz je spet postajal središče evropskega duha, dasi to ni bilo niti hoteno, niti dovolj opazno v tistih razmerah. Nemčija je stala na pragu dolge dobe molka in Anglija se s svojo kulturo nikdar ni resno imela za del evropske celote.

Ko človek čaka vlaka, se mu zdi, kakor da se vanj zliva že od daleč nekaj, kar se bo popolnoma razkrilo prve trenutke, ko se bo vlak ustavil. Vlaki na jožni postaji so bruhalı obraze in postave, ki so navadno delale vtis lagodnosti in sproščenosti, prinesene iz jasnih pokrajin juga. Na severnem kolodvoru je bilo občutje drugačno. Vlak se je utrgal na postajo z ozadja, kakor da bi se odlepil od kulise, potniki so se morali skoraj rasilno metati proti izhodu. Ko sem zagledal Mlakarjevo skupino, se je to občutje še okrepiło. Ali je bil to znak negotovosti ali pa menadnost srečanja v tako čudnih okoliščinah. Na festival je prihajala slovenska skupina, a taka, da je bil v njej samo Pino Slovenec; drugi Slovenec bo Drago Mario Šijanec za dirigentskim pultom.

Komaj smo prišli pred postajo, so nam veliki lepaki že javljali, da bo že v nekaj dneh začetek festivala v Théâtre des Champs Elysées.

Drugi dan je bilo prvo srečanje z gledališčem. Veličastna dvorana se je za te dni umaknila v temo pred dogajanjem na odru; bilo je polno baletk in plesalcev s slovanskimi imeni in oder je odmeval v ruski govorici. Le težko se je bilo prebiti do prostorov v kabinah in na sceni je bilo treba precej trdih nastopov, da so dobile prostor za vajo tudi druge skupine. Prišli so na festival tudi taki, ki so preveč verovali v stavek na vabilih, da bo po festivalu na razpolago mnogo služb po pariških gledališčih.

V to razpoloženje — in kako je med tehničnim osebjem in plesalci znalo vse reagirati in brž točno podati prvi vtis — so bile položene prve vaje baleta "Un amour de Moyen Age". Še pred nastopom je šel med kulise glas, kdo bo imel vajo in kdo je vodja skupine in odkod je prišel. Če je bila dvorana pri drugih vajah prazna, je tokrat bila zasedena vsa prva vrsta. Prišla je uprava in organizatorji festivala. Sodba je bila kratka — Mlakarjeva skupina je postala vredna največ zanimanja in pojavili so se prvi časnikarji, da bi prejeli izjave; poleg tega pa so tudi že svetovali, da naj skupina spremeni ime svoje narodnosti... Šele potem bo mogoče pisati kaj več in ako bi si skupina dala ime celo po Ameriki, bi bile turnee za več let sklenjena zadeva.

"Un amour de Moyen Age" — kako zveni to ponižno in krotko! Rolf de Maré je organiziral festival — in Rolf de Maré je veljal v tistih časih za čudo Pariza. Bil je milijonar iz Skandinavije, pred nekaj leti je kupil eno najlepših palač v aristokratskem delu Pariza na levem bregu Seine. Kdor hoče v pariški družbi kaj verljati, mora imeti palačo s saloni za recepcije na levem bregu Seine in to če le mogoče blizu cerkve St. Germaina.

Naslednji dan je bil popoldne cocktail v palači Rolfa de Maréja. Povabljeni so bili glavni predstavniki skupin in "ves Pariz", to je tisti Pariz, ki živi samo od takih dogodkov in prireditve. Naslednje večere bo isti Pariz priča in sodnik uspehov in neuspehov festivala. Junij je v Parizu že pozen mesec; cocktaili najbolj uspejo aprila ali marca. Toda tokrat je bilo gostov več ko za nekaj salonov in skupina okoli Mlakarja — ena najmanjših — je postala središče večera in zanimanja.

Tik pred začetkom prvega večera je med kulisami završala novica, da je prišel še Kurt Joos s svojim baletom iz Essena. S seboj je pripeljal mestnega župana, ni pa mogel organizirati vsega za orkester — zato bo v orkester treba postaviti še dva klavirja, ker bo prva vaja že takoj ta večer. Ko se je dvignila zavesa, je zasijala Zelena miza in okoli nje dvanajest v polomljenost zastavljenih figur...

Ob tej uri se je v Colonu že moral začeti balet Kurta Joosa Zelena miza. Zanimalo bi me, kakšne zadone prvi zvoki orkestra, da sprožijo v pogon zveržene diplomatske silhete okoli rahlo nagnjene zelene mize. Lasulje se bodo nad suhimi vratovi začele tresti, fraki okoli stegen bodo hoteli završati v vihar, obrazi se bodo čez mizo hoteli razbiti v sosedovi glavi onstran mize; ko bodo začele kriliti roke in se lomiti noge, bo vseh dvanajest figur izvleklo revolverje in vsi hkrati bodo oddali prvi strel — prva svetovna vojna se je začela. Miza bo splahnela proti ledeni plošči, zavesa se bodo odgnile in začel se bo ples, ples mrtvakov in ples smrti, velikega režiserja tega baleta.

Čez oder se bo sprostilo dekle, od strani jo bo zalezoval verižnik, za njima bo priplavala figura pruskega policaja, nazadnje pa smrt in ker je smrt v nemščini moškega spola, bo njen korak podoben koraku strumnega pruskega vojaka in kosa na ramenih se ne bo zamajala niti za hip.

Na oder bodo pridrle množice z belimi in rdečimi zastavami, za njimi bodo prišli do vratu zapeti agitatorji, za vsemi pa spet smrt — slika bo vredna Dürerjevih in Holbeinovih podob in fresk.

Toda tragedija ina svoj konec, oder se bo spraznil; smrt je predober strelec in njen lučaj nikdar ne ujde mimo. Nepodrta bo ostala samo zelena miza in okoli nje se bo spet pojavila skupina dvanajsterih, v pesteh se bodo še kadili revolverji, toda korak bo mlahav, nasilnosti ne bo več sledu — ušesa bodo otopela in poslušali se bodo z roko ob uhlju; sledil bo še zadnji poklon ene strani proti drugi, zadonel bo zadnji strel in — prve svetovne vojne bo konec.

Pred četrto stoletja je bilo čutiti, da je bil tisti večer v Théâtre des Champs Elysées večer velike prireditve in posebne slovesnosti. Festival se je s tretjim večerom bližal koncu; ta večer naj bi bile razglašene nagrade. Toda bilo je še drugo! Prva točka večera je bila Kurta Joosa Zelena miza, predzadnja točka pa balet Pina Mlakarja "Un amour de Moyen Age". Žirija v loži je bila tokrat kompletna; bili so tam Sergej Lifar, vodja baleta v pariški operi, Rudolf Laban, utemeljitelj sodernega baleta v Evropi po prvi svetovni vojni, in Mary Wigmann, reformatorica iz Münchena.

Luči in bogastva nakita in oblek je bilo preveč, da bi si kdo iz majhne lože v prtljaji, kjer je bila zbrana takrat v Parizu živeča skupina slovenskih študentov in intelektualcev, upal dahnil. Ko se je dvignil zastor in so zaropotali prvi akordi

obeh klavirjev in so zasikale skozi zrak pete nemških plesalcev v diplomatski sceni — kako dvorana zaživi ob takih trenutkih! — je že bilo možno spoznati, kje je bil glavni poudarek večera. Kar je sledilo, je bilo le še koncesija noviteti in navdušeni publiki, ki je tisti hip doživela baletno odkritje stoletja.

Proti koncu drugega dela večera je prišel na vrsto balet "Un amour de Moyaen Age". Usodnost ljubezni kot jo je nakazovala že antika! Dva glavna plesalca na odru in zbor štirih plesalk — motrikl in znanikl usode. Gibi, polni čustvenih podrobnosti, počitujejo globino dogajanja v duši; borba trpljenja in čistosti po svoji zgodbi ni bila nova. Ko bo igra mimo, bodo plesalke počasi zagrnile črne zastore nad pozoriščem, ki je bilo nekaj minut veliki oltar v stari gotški katedrali.

Mlakarja sem potem pogosto srečaval. Zadnjič sva se videla poleti leta 1940 v Dalmaciji, ko je bil tam kot član münchenske opere, potem ko je dolga leta vodil plesno skupino v Zürichu. Za seboj je imel balet na glasbo Beethovena, Stravinskega, v domovini pa "Lok", "Vraga na vasi" in druge na muziko zagrebškega komponista Lhotke. Nikdar se nisva v razgovoru vrnila na festival v Parizu. Na jahti nismo bili sami. Mlakarjeva hčerka Veronika je med vožnjo drzno stopicala po palubi s svojimi triletnimi nožicami in pridigala ribam v morju. Petnajst let pozneje je bila glavna plesalka opere v Münchenu in je prva izvajala glavno vlogo v baletu Jeana Cocteauja "Žena in samorog". Ko je nastopila v pariški operi, so listi prinesli njeno sliko ob Cocteauju in v "Arts" je napisal Cocteau o njej poseben članek.

Med tem se je tudi v Parizu mnogo spremenilo. Jouveta mi več in v prvih letih po drugi svetovni vojni je bila dolgo na deskah pariških odrov možna samo drama z versko vsebino. Paul Claudel je postal glavni avtor in največ odmeva so našla dela Bernanosa, Hochwalderja, Calderona, Montherlanta, v židovskih gledališčih pa so dajali dela židovskih mistikov.

Na festivalu v Parizu je bilo Joosovo delo polno oprijemljivih idej, podanih s sredstvi golega učinka in realističnih barv. Mlakarjev balet pa je bil odmaknjen idejam sveta in med obema je zazijal prepad, prevelik, da bi ga mogla premostiti izbira nagrade za festival. Ob Zeleni mizi je postalo vse čisto in jasno, med stari in novi židovi in zavese in človekove notranjosti pa ostaja v ljubezni vse obrnjeno v očiščevanje notranjosti. Baletni plesalec je mogel to na zunanji podati samo v končnih gibih prstov ali drgetu misli in ti so komaj opazno polzeli čez trpečo dlan in bledest čela.

Bilo mi je žal, da Joosovega baleta tu nisem mogel videti. Ne vem, ali bi bilo v ljubljanski operi. Kolikor se spominjam, je kritika idejo dela odklonila, stvaritev pa pohvalila.

Lansko sezono je izvajal balet "Lepa Vida". Vsebinsko narodne pesmi je izobilno koval po svoje in motiv Vide prenesel v svet metafizike ter ga vzporedil z vsebino Marijinega misterija. Ljubljanska kritika je balet kot stvaritev dopustila, idejno koncepcijo pa zavrnila kot popolnoma zgrešeno.

Bilo mi je žal, da Joosovega baleta tu nisem mogel videti. Ne vem, ali bi bilo doživetje blizu doživetju v teatru na Elizeju, vendar bi se gotovo bolj zavedal, da je bilo prav, da Mlakarjev balet ni izpodrinil Joosovega. Bil bi vesel, da je bil predvajan balet "Lepa Vida" v Ljubljani, in je muziko zanj napisal Vilko Ukmar. Ne vem, kakšno bo nadaljevanje problema iz Zelene mize, toplo pa mi je pri srcu, ko slutim, da je "Lepa Vida" bila nadaljevanje "Ljubezni iz srednjega veka".

ČAS NA TRIBUNI

ANKETA "1957"

Če je bil namen Ankete "1954" (Meddobje II, št. 1-2-3) dobiti vsaj približno sliko o stanju naše literature v zamejstvu, o odnosu bralcev do pisanja zunaj in doma ter o tem, koliko se naša bralna in ustvarjalna publika zanima za kulturo sploh, je bil namen Ankete "1957" povsem drugačen.

Anketa "1954" — zagrabljena kolikor se je dalo na široko — je pregledala stanje do omenjenega leta, stanje, ki dotlej ni bilo med nami niti načrtno niti slučajnostno pregledano. Vendarle enkrat je bilo potrebno potegniti črto pod rezultatom in reči: "Tako — in zdaj naprej! Čez nekaj let bomo videli, koliko smo se spremenili!" Iz odnevoev na to anketo je razvideti, da je bila nujno potrebna in ne samo kot branje zanimiva. Od sestavljalca pa do bralca — vsakdo je našel rezultate, precej drugačne kakor pa si jih je sam pri sebi zamišljal. Zato tudi danes že ne dvomimo, da bo petdeset odgovorov iz leta 1954 moglo biti zanimivo gradivo pri študiju našega kulturnega stanja v oni dobi, pa tudi — zorenja.

Anketa "1957" je drugačnega značaja. Problemi, ki bi se naj v njej prezračili, so zgolj literarni in stisnjeni v glavnem le v dve vprašanji: a) vprašanje domačinstva in svetovljanstva v zamejski književnosti ter b) vprašanje "težke" in "lahke" literature med nami. Zato Anketa "1957" ni informativnega značaja, kakor je bila pretežno prva, ampak načelnega. Debate o teh vprašanjih, ki se vsa leta razgrinjajo na literarnih mizah, so pred dobrim letom dni izstopile krepkeje kot kdaj koli prej iz obmiznih pogovorov. Prišlo je do izmenjave mnenj med posamezniki na različnih kontinentih in do delnih reševanj problema tudi v tisku.

Druga razlika današnje ankete od prejšnje pa je v načinu izvedbe. Pri izboru sodelujočih je šlo za to, da dobimo odgovore ljudi različnih poklicev, različnih prepričanj in iz različnih krajev sveta — to pa zaradi čim bolj zgoščene in vendar pestre slike. Njih mnenja naj bi bila v napotek pri razmišljanju, ne pa da bi nekako zastopala miselno stanje zamejskih Slovencev, zanimajočih se za literaturo. S tem seveda ni rečeno, da tehtna mnenja tudi drugih ne bi prišla v poštev za objavo na teh straneh.

V tej številki prinašamo prve tri odgovore. Besedilo, ki je bilo poslano v pretnes, je naslednje:

"...kakor berem v nekem tržaškem tedniku in sicer v pogovoru urednika z mladim slovenskim književnikom, Trditve se gotovo mahanajo na pisanje naših pisateljev, ki žive v obeh Amerikah. Pisec pravi v članku, da je "slovenska književnost danes odločno naselja na mrtvo sipino. Neznatna književna žetev, vseskozi ali grobo šablonsko ali formalistično votlo pisanje, predvsem pomanjkanje tiste brez-pogojne človeške prizadetosti, brez katere umetnost odpade. Kajti, kar pravi sveti Pavel o vsakovrstni vednosti, ki da je brez ljubezni prazno cinglanje, isto velja o umetnosti, ki ji ni osnova občutena človečnost. Kar pa mora človeka najbolj zaskrbeti, je nedoživeto privajanje vplivov, ki posebno pri mladih grozi, da prekrijejo naš narodnostni stržen. Tukaž na meji je slovenski človek žal še preveč zavarovan proti taki nevarnosti. Zame ni dvoma, da se mora naše slovstvo prebiti do svojega novega izraza le preko tistega medija, ki mu pravimo slovenski človek, slovenska zemlja, slovenska bit. Ali kakor je čudovito povedal pesnik Gradnik v pesmi, ki jo je poklonil Sidru: "Čemu brezmežnost, ki nas le v plitvino | bo zapeljala? Svojo domovino | na zvezde zoži, ki so nad teboj: | tu orji, sej, tu toči kri in znoj." Samo če bomo ustvarili nekaj vrednega kot Sloven- ci, bomo ustvarili nekaj vrednega tudi kot Evropejci. Ali kakor je spet rekel Gradnik: "Svoj ogenj vžgi in vžgal ga boš tujini." "

(Pismo v zvezi s pogovorom, objavljenim v tržaškem "Novem listu".)

"...največja prednost in vrednost je prav zgolj človeška perspektiva vse zgodbe. Tu bo avtor naletel na hudo kritiko teh in onih, ki so napovedali križarsko vojsko svetovljanstvu v naši književnosti. Bojijo se, da gremo v izumetničenost, v trganje od slovenskega bistva. O tem bi bilo treba nujno govoriti: mislim, da svetovljanstvo v našem smislu ni nujno nenarodnost ali breznarodnost, da Slovenec v Clevelandu ali Buenos Airesu ne more in ne sme pisati v istem slogu, kakor bi pisal doma pisatelj v Ptujju; da jih poudarjanje njihovega stališča nujno vede v slonokoščeni stolp..."

(Iz osebnega pisma.)

"...delo sem prebral. Odkrito povem: tista proza je lahko po motivu, po slogu, po zgradbi zelo moderna, mojstrska — ampak meni je bila pretežka. Vem, da se pri Jurčiču ne bomo učili, vprašujem se pa: kdo bo razumel tako pisanje, če celo slovenski književnik mukoma orje po njem? Moramo naprej, treba je kora-kati vstric z drugimi, mislim pa, da moramo izhajati iz našega izročila. Quod licet Iovi, non licet bovi..."

(Iz osebnega pisma.)

"...neko pisanje bo, po mojem, moralo biti označeno kot "slovenska literatura" tudi takrat, ko bo Slovenec opisoval tujca na tuji zemlji, le če bo njegov pogled na dogajanja naš, slovenski. Med Francozi ne bo nihče zanikal "francosko literaturo" nekega Malrauxa, čeprav so problemi, ki jih obravnava — na tujih tleh — občečloveški. Naj bi torej Bara Remec, ki povsem drugače kot kdorkoli danes na domačih tleh slika tuje pokrajine, ne bila več slovenska slikarica? — Nekateri gredo še dalje: slovenska literatura bo tudi ona, ki jo bo pisal človek nevešč slovensčine in katerega slog bo ljudem v domovini nerazumljiv, le če bo ta literatura izraz slovenskega pogleda na svet, pa čeprav že oplojenega s tujim. V debati o Adamiču ni Župančič šel predaleč zato, ker je trdil, da je Adamič slovenski pisatelj, medtem ko mož slovensčine ni znal, ampak je šel predaleč zato, ker je Adamič gledal svet skozi lupo, ki ni bila slovenska. Problem slovenske zamejske literature, ki se oddaljuje, po mnenju mnogih, od slovenskega bistva, koliko bolj so oddaljeni njeni ustvarjalci od kompaktnega slovenskega ozemlja,

je morda le bežen ob primerjavi z onim, ki si ga doslej še nismo postavili: In naša domača uradna literatura? Literatura, v kateri in s katero s silo skušajo po mednarodnih anacionalnih vzorcih tipizirati slovenskega človeka, uničiti slovensko bit? Ali bo ta književnost, pisana v lahkoumljivi slovenščini nekoga, ki piše na slovenski zemlji o slovenskem človeku, toda skozi moskovske naočnike gledano, bolj slovenska kakor ta, ki rase zunaj?"

(Iz osebnega pisma.)

"V naši literaturi sta očitni dve nasprotji: konservativna struja in revolucionarna, kakor pač ustreza temperamentom umetnikov. Ne odrekam pravice delovanja ne enemu ne drugemu. Oba lahko ustvarita dobra dela, če sta svobodna v ustvarjanju in vezana v tistem, v čemer naša zamejska literatura biti mora, če hoče, da je slovenska. To slovenstvo pa se me kaže v gasparijevskih motivih irhastih hlač in naškrobanih peč, ne v kodrovskem prমেждуству temveč tudi v jakopičevskem navalu demonskih barv in dinamičnih potez, ki so bile včasih videti tako kozmopolitske, pa so zdaj dobile pridevnik najbolj slovenske umetnosti. — Želel bi si kozmopolitsko vsečloveške umetnosti v najvišji tehnični stopnji, pa vezane na slovenstvo z načinom samo našega mišljenja, čustvovanja, poetičnosti, tako da bi tujec občutil v nji naše slovensko svojstvo. Kakor smo včasih govorili o Adamičevem primeru: tak pisatelj ni vezan niti nujno na naš jezik, je lahko kakor Prešeren v prevodu: slovenski duh v tuji besedi. Hudo je samo to, da danes še natančno ne vemo, kaj je slovenstvo in njega bistvo, samo čutimo ga lahko s srcem in intuitivno..."

(Iz "Okrogle mize" - Meddobje II., 4-5.)

Kaj sodite o štirih nasprotujočih si mnenjih, nakazanih v gornjih odstavkih?

Ali je logično ali ne, nenaravno ali naravno, pravilno ali zmotno zavijanje naše zamejske literature v neko svetovljanstvo?

Ali sta "pristni osebni izraz" in pa "modno hotenje" edini silnici, ki odločata o pravilnosti oz. nepravilnosti svetovljanstva v naši književnosti?

Kaj sodite o tako imenovani težki, nerazumljivi literaturi?

Gledajoč krivuljo oddaljevanja — tako vsebinskega kakor slogovnega — naše književnosti od tradicionalne poti, do kdaj se, po Vašem, more o nekem delu še vedno trditi, da pripada slovenski književnosti?

Z. S.

1. Kaj naj rečem o štirih nasprotujočih si mnenjih, nakazanih v gornjih odstavkih? Najprej to, da je v vsakem nekaj resnice oz. utemeljenosti. Če eden poudarja preveč domačijstvo, poudarja drugi preveč svetovljanstvo. Vsak izhaja iz svojega gledanja in je nedvomno prepričan o tem, kar govori. Različno gledanje izvira iz različnega temperamenta, različne izobrazbe in razgledanosti.

2. Zavijanje naše zamejske literature v neko svetovljanstvo je ne le logično, naravno in pravilno, ampak tudi nujno. Velika nejevolja me obide, kadar moram brati do onemoglosti prežvečeni slog in vedno znova ponavljano fabulistiko naše sodobne proze. Koliko preveč besed, koliko brbranja, koliko naivnosti! Tu gre za osnovno vprašanje o umetniku: ali mu je več kvantiteta ali kvaliteta? Mnogi nam-

reč mislijo, da je prvo pogoj drugega. Le kdor ne čuti, kako dragocen je čas današnjemu bralcu, bo še bruhal take tekste kot romanopisci 19. stoletja. Svetovljanstvo mi pomeni drugačno, modernejšo vsebino, prenovljen jezik, a zlasti preneten in zgoščen slog. Če govorimo o ljubezni in iz ljubezni, ni treba, da bi se nam v ganjenosti tresel jezik. Če smo navdušeni, ne kažimo tega s spremenjenim besednim redom in superlativi. Če modrujemo, se nikar ne rešujemo s frazami ter z nesvojo dikcijo in slogom, zakaj kdor modruje, mora biti globok in miren. In še to: ni ga resnično pomembnega literarnega dela, ki bi bilo nastalo iz umetnikove volje po uveljavitvi, iz želje po zaslužku ali pa na priganjanje urednika ali tiskarne.

3. Silnici "pristni besedni izraz" in "modno hotenje" po mojem ne moreta stati ena ob drugi "Pristen osebni izraz" je poglavitna dolžnost vsakega pravega umetnika, "modno hotenje" pa je reševanje, bolje utapljanje samega sebe v slogu, jeziku in snovi tujega človeka, je nasilje nad samim seboj.

4. Težka, nerazumljiva literatura? Ni moč tajiti, da je vedno več, saj se poraja iz iskanja novih poti. Njen pojav pa je težko vzporejati s pojavom naših slikarskih impresionistov. Njeno izrazno sredstvo je namreč beseda, stavek z vso svojo oblikovno in vsebinsko zapletenostjo, ne črta, oblika in barva. Če so morali našim impresionistom utreti poti v njih domovino tuji kritiki in esteti, ne moremo pričakovati, da se bo isto zgodilo tudi z našim "težkim", "nerazumljivim" književnikom. Črta, oblika in barva — to je mednarodna govorica, slovensko besedo pa doma edinole Slovenec. Če bralec ne bo razumel pisanja, ali ne bo odložil knjige? In če bo zamejski pripovednik (z liriko je nekoliko drugače) nerazumljivo pisal, ali bo — po tej logiki — še služil slovenski kulturi?

5. To ni lahko vprašanje, in sicer zato ne, ker ne vemo natanko, kakšen je pravzaprav "slovenski pogled na svet". Kdaj gledamo "svet skozi lupo, ki ni slovenska"? Kaj je "slovensko bistvo", ki ga "samo čutimo lahko s srcem in intuitivno"? Kdo je že določil in opredelil "način samo našega mišljenja, čustvovanja, poetičnosti"? Ali je tak umetnik našega bistva Tavčar? Cankar? Pregelj? Finžgar? Meško? Prežihov Voranc? Kranjec? Bevk? Kocbek? Tone Vodnik? Deset različnih umetnikov slovenske krvi, a kateri je najbolj, kateri najmanj "naš"? Ne preostaja nam nič drugega nego ravnati se po zdravi pameti in zdravem srcu ter sprejemati ali odklanjati, določati mesta na lestvici, ki so jo v nas izoblikovali najrazličnejši elementi: podedovano nagnjenje, vzgoja, svetovni nazor, izobrazba, družbeni položaj, politično prepričanje, itd. Vsekakor pa odklanjam misel, da bi neka literatura še veljala za slovensko, če je pisana v tujem jeziku in upodablja tujega človeka v tujem svetu.

Vinko Beličič, Trst

"Neznatna knjižna žetev" nikakor ni samo posledica svetovljanstva, lahko bi bila tudi sad naših zatohlih literarnih razmer, ker se v imenu slovenstva mnogi naši literati tiščijo pri starem in prodajajo svoje zamudništvo kot zvestobo narodu in rodni zemlji. "Neznatna knjižna žetev, vseskozi ali grobo šablonsko ali formalistično pisanje, predvsem pa pomanjkanje tiste osebne prizadetosti, brez katere umetnost odpade", vse to ima lahko vzroke v stvareh, ki nimajo niti s svetovljanstvom niti s slovenstvom ničesar opraviti: n. pr. v prezaposlenosti, v revščini, v gospodarski in politični negotovosti, v utrujenosti, v slabokrvnosti, v pomanjkanju kalcija ali fosforja, v tropični vročini, v šibkem talentu, v neizšolanosti, v poplitvelosti, v piščevem nerazvitem značaju, v lenobi, v učinkarstvu, v duhovni zbeganosti i.t.d. Zakaj bi torej ožili vprašanje na jaloavo pravdo med slovenstvom in svetovljanstvom?

Večkrat se zdi, kakor da bi nas v podzavestj še vedno vodila stara nacionalistična zmeta, ki enači narodno z nravno dobrim in umetniško lepim. Ni vse, kar je slovensko, že samo zato, ker je slovensko, vredno odobravanja. Tudi grešiti, slepariti, delati krivico, uganjati lenobo se da po slovensko in kdor caplja desetletja za razvojem, lahko to dela v pristno našem domačem duhu. Slovenska zemlja je brez dvoma lepa, vendar ne do take mere, da bi na njej moralna krhkost človekove narave izginila in bi, da krščansko govorimo, posledice izvirnega greha izgubile veljavo.

Po drugi strani pa spet svetovljanstvo samo po sebi ne daje nobenega npravnega niti umetniškega jamstva. Mnogi beže v svet pred svojimi resničnimi problemi (kot se drugi iz istega razloga zatekajo v slovenstvo) in hlastajo za zadnjo modo, ne ker bi morda odkrili v njej ustrezajoč izraz, ampak ker jih vsaka novost, ko ne vedo, kaj so in kaj hočejo, zbega in spravi iz tira. Kdor pa ne beži iz sveta niti v svet, ampak zvest svoji biti skuša rasti v tem, kar je, bo svetovljan, ne da bi metal slovenstvo čez plot in bo Slovenec, ne da bi se zapiral pred svetom.

Kdor ni dovolj zasidran v svojem, se rad boji tujega. Toda iz tega še ne sledi, da se bomo toliko bolj vkoreninili v svojem, kolikor bolj se bomo bali tujega. Kdor se ogiba bližnjega, s tem še ne ljubi bolj samega sebe. Kakor je prava ljubezen do samega sebe merilo ljubezni do bližnjega v smislu evangelijske zapovedi: "Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe" in zato, kdor ne ljubi sebe, bo težko ljubil druge, tako velja tudi obratno, da prava ljubezen do bližnjega, zanimanje zanj in doživetje in sprejetje njegove drugačnosti budijo pravo ljubezen do nas samih, lajšajo pristanek na lastno usodo in omogočajo tisto globoko spravo z našo bitjo, ki jo samoljubje ruši. Morda bi bilo primerno ali celo pereče, da bi več razmišljali o narodnem samoljubju.

Skratka, ali slovenstvo ali svetovljanstvo, se mi zdi napačna antinomija.

V skladu s povedanim odgovarjam na stavljena vprašanja:

1. Zdi se mi logično in naravno, da naši pisatelji, ki živijo v svetu, registrirajo, prisvajajo in posredujejo slovenski kulturi tuje tokove. Poizkusi so danes še preveč redki in preveč v začetku, da bi o njih izrekli sodbo, ali so uspešni ali ne.

2. Pristnost ali avtentičnost je po mojem mnenju edino merilo pri presojanju ne le umnikovega svetovljanstva ali domovinstva, ampak tudi njegove tradicionalnosti ali modernosti. Pri umetniku iščemo predvsem človeške konsistence, ni pa konsistence brez globoke in gibke zvestobe samemu sebi, katere odraz je osebna pristnost.

3. Manj ali bolj jasno pisanje je stvar piščevega značaja in pristnosti. Da bi se bistromisleči sredozemec silil pisati temačno kot kak severni romantik, nima smisla. Ravno tako pa je proti vsaki pameti pričakovati, da bi Heidegger pisal lahkotno in jasno kot kak Francoz. Jutro kakor mrak imata vsak svoje čare.

4. Nemogoče je postaviti splošno pravilo, kdaj slovenski pisatelj pretrga vezi s slovensko kulturo. Tu bi se dalo govoriti le o konkretnih primerih in še v teh ne brez težave. Včasih v odpadnikih ravno zaradi odpada zavržene prvine postanejo tako močne, da vsilijo svojo barvo in svoj pečat novemu delu. Miguel Unamuno je dejal, da je argentinski borec proti španstvu Domingo F. Sarmiento najbolj španska pojava v vsej južnoameriški literaturi. Jean Lacroix je pa trdil o Paul Ludwig Landsbergu, nemškem filozofu, ki se je razočaran nad nemštvom zaradi nacizma skušal vključiti v francosko kulturo, da se je spravil na delo z izrazito, nepogrešljivo germansko trmo.

Milan Komar, Buenos Aires

I. Slovenska literarna bilanca zadnjih desetih let doma in na tujem je brez dvoma, posebno kar se proze tiče, na splošno nezadovoljiva. Nemodro pa bi bilo tajiti, da je v nekaterih delih sodobnih avtorjev slovenska leposlovna tvornost vendarle poglobila svoja sredstva in — kljub idejnemu utesnjevanju od zgoraj — relativno razširila svoja obzorja. Taka pridobitev je v liriki vsekakor Udovič, v nezvani besedi Kocbek in vsaj kot obljuba za prihodnost — Pahor. Pisec prvega med navedenimi odlomki ima seveda prav, ko ugotavlja pri večini sedanje produkcije "pomanjkanje tiste brezpogojne človeške prizadetnosti", brez katere da ni umetnosti; preveč da je teksov, pravi, v katerih ni ne "ljubezni" ne "občutene človečnosti". Mislim, da bi šel lahko še dlje. Če odštejemo redke izjeme, v naši literaturi ni opaziti zares tehtnih odmevov, zares pristnega doživljanja drame našega časa; vse premalo avtorjev se zaveda, kot se zdi, da je poglavitno pri pisateljski etiki — zvestoba spoznani resnici in volja, braniti pravice življenja, tisočobličnega življenja v tragičnem konfliktu med človekom in zgodovino. Pisatelj, pričevalec o življenju, je zmeraj na strani človeške osebe; neodvisnost od političnih gospodarjev pisatelju ni samo pravica; svoboda je zanj poklicna, moralna *dolžnost*. Pri pomnil bi še, da imam vtis, da je pri nas v pojmovanju literature kljub vsem zgodovinskim prelomom še zmeraj veliko zapoznelega romantizma. Thomas Mann je že pred 30 leti poudarjal tisti trdi, vsestranski intelektualni, racionalni napor, ki ga ga terja strahotno nespecializirano delo modernega pisatelja.

Citati, ki uvajajo anketo, lepo nakazujejo problematiko naslednjih štirih vprašanj, čeprav ne popolno. V vsakem je veliko resnih misli in težko je pravzaprav govoriti o štirih nespravljivo nasprotujočih si stališčih... Še najbolj se je morda izrazil pisec poslednjega odstavka ("V naši literaturi..."). Hudo je, tudi jaz mislim tako, da se nikdar — ne v pismih ne v osebnih diskusijah — ne moremo sporazumeti, kaj je tisto naše slovensko izročilo, ki da bi lahko plodno usmerjalo ali omejevalo svobodno ustvarjalnost slovenskega pisatelja... Zdi se mi, da se ob tem vidiku, ki sicer zasluži diskusijo in lahko izzove dragocene misli, ne kaže predolgo zaustavljati. Zavedamo se tradicij, svetlih in otožnih, ki jih ne delimo z nikomer in ki bi brez njih ne bili Slovenci naše dobe; združuje nas preteklost, ki se zrcali v nešteto odtenkih našega jezika, kar še posebno občutimo mi v tujini, kjer nam vsak dan pojejo po ušesih tuji jeziki, izoblikovani iz drugačnih zgodovinskih izkušenj. A za našo anketo se mi zdi to vprašanje le nekoliko akademsko. Literatura kot umetniško hotenje in individualna izpoved presega ta merila, ker pač tolikokrat tradicijo prerašča in včasih na novo ustvarja.

II. "Zavijanje naše zamejske literature v neko svetovljanstvo" se mi zdi v skladu s logiko in — pri pomembnem pisatelju — neizbežno. Le s kvalitetnim zorenjem v stiku z moderno svetovno tvornostjo in s posredovanjem duhovnih izkušenj, ki smo jih deležni in ki jih smemo izražati v svobodi, bi lahko obogatili slovensko kulturo z nečim specifično koristnim. Resničen talent se zna varovati "nedoživetega prisvajanja tujih vplivov" — da uporabim besede enega Vaših člankejev. Naše pisanje — ne le v domovini — ostaja pretežno regionalno, provincialno, kar ni isto kot nacionalno. Tudi pravega slovenskega nacionalnega (nacionalno pomembnega) teksta ne bo brez svetovljanskega prijema, pa naj bo tak roman napisan kjerkoli že. V svetovljanstvu, kakršnega imam v mislih, ne vidim negacije pisateljevega izvora, temveč integracijo slovenstva v perspektive sodobnega človeka in sveta. Okolje, v katerem je avtor preživel mladost, v katerem se je notranje izoblikoval; kulturna tradicija, ki se je je nasrkal v letih dozorevanja — vse to bo, očitno ali skrivno, izhodišče in težišče njegove osebnosti za vselej. (Z Adamičem, ki ga je še pred odločilno življenjsko in duhovno prebuditvijo zajela Amerika, ni bilo takó in tudi ne s Conradom, ki se je kot mož našel šele na daljnih morjih in za katerega je Terseglav nekoč tako slikovito dejal, da v njegovih knjigah zaudarja po mornarski vrvi.) A s prihodom v tujino se duhovni razvoj slo-

venskega intelektualca ni mogel ustaviti. S sodoživljanjem tuje zgodovine in tujih kultur osvaja slovenstvu nove pokrajine, odpira nova obzorja. Svetovljanstvo zamejske literature se mi torej ne samo ne zdi zmotno; ako bi se v tej smeri ustvarilo kaj močnega in trajnega, sem prepričan, da bi literarna emigracija šele s tem dejanjem opravila svojo vlogo. Kultura ni nekaj statičnega: bolj kot s poudarjanjem, da smo rešili Noetovo barko pravih in namišljenih vrednot preteklosti, bi oplo dili slovensko duhovnost z ustvarjanjem v sozvočju z velikim, svobodnim svetom, s takim kvalitetnim pisanjem, ki je v današnji Sloveniji ovirano ali sploh onemogočeno po ideji, formi in duhu.

III. "Pristni osebni izraz", racionalno prečiščeno pojmovanje in avtentično občutenje človeških problemov, — pomembnost tega izraza, pojmovanja in občutenja, skratka — absolutna, objektivna kvaliteta neke literature se mi zdi tudi v tej zvezi tisto poglavitno in edino. "Modno hotenje" samo seveda še ne vodi nikamor.

IV. Pri "težki, nerazumljivi literaturi" je treba najprej razločevati dvoje: a) "Težkosti, nerazumljivosti" utegne biti kriv avtor. V tem primeru z njegovo pisateljsko poklicanostjo nekaj ni v redu. Njegova misel ni dovolj jasna in plastična, ali pa ne obvlada izraza, ne najde objektivno komunikativnih podob. "Nerazumljivost" mu lahko očitamo samo, kadar je miselna konstrukcija zmedena, nekoherentna in kadar so njegova izrazna sredstva nesmiselna ali izključno subjektivna; b) delo je morebiti "težko in nerazumljivo" samo določenim bralcem tradicionalnega okusa, morda celo večini v nekem času.

"Težke in nerazumljive literature", ki izhaja iz miselne konfuznosti in neobvladanja mé tierja seveda nihče ne more braniti. Glede kvalitetne literature, ki ostaja trenutno ali trajno dostopna samo manjšini, pa mislim sledeče: Pustimo ob strani dejstvo, da je recimo za večino publike večji del Hölderlinovih od "težka, nerazumljiva literatura", ki terja veliko kulture, ljubezni in truda, preden jo je mogoče globlje ceniti in se z njo notranje obogatiti. Omejimo se rajši na sodobno ustvarjanje. Abstraktno slikarstvo in kiparstvo sicer figurativnosti ni izrinilo iz moderne umetnosti, a kdo bi tajil, da je prav v njem ena najbolj pristnih izraznih oblik današnjega umetniškega izživljanja. In vendar abstraktni slikarji še ne morejo računati s širšo popularnostjo, kakršno že danes uživajo impresionisti... Tudi nova literatura, ki ni vsa v polemični avantgardi, se zmeraj borbeno afirmira v nasprotju s prevladujočo tradicijo in splošnim okusom. Stendhal je nekoč skeptično dejal, da piše za ljudi okrog leta 1900..., a trenutno da se obrača na "happy few" — srečne maloštevilne. Izvirna kvaliteta, ki uva ja v pisanje nove miselne vidike, še neizražena občutja, itd., sme terjati od občinstva, da s pozornim, spoštljivim življenjem v novo problematiko in estetiko potrpežljivo razširja krog teh "maloštevilnih srečnih". Kot verujem v sočasno eksistenco abstraktne in figurativne umetnosti, tako ne dvomim, da se bo tradicionalno pripovedništvo, prilagojeno novemu socialnemu in moralnemu vzdušju, obdržalo ob na zunaj svobodnejših in miselno strožjih, zahtevnejših mojstrovinah sodobnih pisateljev. Plediram torej za upravičenost tiste kvalitetne literature, ki se včasih zdi na prvi pogled težka in nerazumljiva, a ki ima v resnici povedati nekaj nujnega, bistvenega, česar ne bi mogla izraziti s tradicionalnimi sredstvi. Prav zato lahko v današnji slovenski liriki hkrati cenim Udoviča in Vipotnika.

V. O nekem delu se more še zmeraj trditi, da spada v slovensko književnost, dokler gre za izvirno literarno pričevanje in oblikovanje v slovenskem jeziku. (Najprej sem hotel zapisati — "dokler gre za leposlovno izpoved slovenskega človeka v v slovenščini"; ta formulacija pa se mi je po premisleku zazdela načelno preozka.) Odločilni sta človeška in umetniška pomembnost ustvarjenega dela; obe že vklju-

čujeta nacionalno pomembnost. Naj znova omenim Thomasa Manna: Ako bi bil ta pisatelj napisal "samo" svoj ciklus o "Jožefu in njegovih bratih", ki snovno nima nobene zveze z nemštvom, ali bi bil kaj manj nemški literat, "umetnik nemškega jezika", kakor zato, ker je napisal "Buddenbrooke" ali "Doktorja Fausta"? Vprašanje je absurdno, a odgovor se mi zdi kaj poučen. Mann je v svoji tetralogiji obravnaval splošno človeške probleme, ki so pač hkrati nemški. Res je, da se je v "Jožefu hranitelju" zelo posredno dotaknil usode človeka, ne samo Jožefa, ki so ga bratje prodali v tujino zaradi njegovih sanj in ki tudi pod tujimi zvezdami nadaljuje svoje poslanstvo, vedoč da je človeštvo reka in narodi njeni pritoki. Zakaj bi morali biti kriteriji pri nas ožji? Odgovor na to vprašanje je v zvezi z vprašanjem emancipacije naše literature. Čeprav vemo, da je nacionalno-formativni podarek pri literaturi majhnega naroda večji, ne more biti načelne razlike med velikimi in manjšimi, mlajšimi literaturami. Nobena snov, noben stil, nobeno človeško čustvo, nobena misel nam ne morejo biti že a priori tuji. Ne poznam skupno človeških problemov, ki ne bi utegnili biti hkrati slovenski. Kot zgodovina ne sprejema vsega in kritično izbira med dogodki po njihovi pomembnosti, tako tudi vse, kar se piše doma ali v emigraciji, ne spada v slovensko literaturo. A duh ne pozna meja: kriterij je tudi tukaj *kvaliteta*.

Borut Žerjav, Pariz

GLEDALIŠKE

"DRUŽBA PRI KOKTAJLU" V BUENOS AIRESU

Postavitve Eliotove "Družbe pri koktajlu" na slovenski oder (*) je bila teh ten prispevek h glavnim poglavjem gledališkega poodročja — da se dotaknem samo tega! —, namreč vzporeda, režije in igre ter jezika.

Kar se tiče repertoarja, so naši odri na splošno prizadevni. Oživilo so spet Shakespeara, Molièra, Shillerja, Hebblo, Claudela, Cankarja, Preglja; na njih smo videli krstne predstave Kocipra, Willenparta, Mavserja. "Družba pri koktajlu" pa predstavlja prvo delo iz sodobne velike dramatike, obenem je bila prva slovenska predstava Eliota (kot se je pozneje izkazalo, vzporedno s celjsko izvedbo "Tajnika"). Ob njej sta se strnila Papeževo preučevanje tega angleškega Amerikanca in katoliškega anglikanca ter Jeločnikovo prizadevanje za stik z gledališčem našega časa.

Druga etapa je bil dolg, poglobljen, živ študij igre, oseb in avtorja, v katerem so režiser in igralci marsikaj našli, da obogate sebe in občinstvo. To je sicer reden pogoj za uspešno odrsko delo, vendar je bil doslej zaradi različnih okoliščin po navadi močno okrnjen.

Tokrat je odrsko življenje pričalo o režiserjevi pritegovalni, pobujevalni in oblikovalni sili. Šlo je svojo pot tudi tam, kjer avtor in režiser nista soglašala, in to je le-temu šketovalo samo v dobro. "Družba pri koktajlu", ki pri branju zakriva svoje pravo lice in lovi človeka v zanke sentenc, paradoksov, celo slovesno stavljenih govornih odstavkov, se nam je z odra razodela kot komedija. Naperjenost proti nepristnosti, proti umikanju v nerealnost, pa tudi nasprotje: boj za zvestobo lastnemu bistvu in za njegovq stopnjevanje z reševanjem drugih — to so temeljne silnice — dobivajo najrajši izraz z izrazito tehniko komičnega; ta zlije v

(*) Predstavi v okviru prireditve Slovenske kulturne akcije dne 13. in 14. oktobra 1956. Delo ("Cocktail party") je prevedel France Papež, režiral je Nikolaj Jeločnik. Zasedba vlog: Edvard — Jože Rus; Lavinija — Marija Jeločnikova; Celia — Vanda Majcen; Peter — Maks Nose; Neznanec, kasneje Sir Henry — Nikolaj Jeločnik; Julija — Nataša Zajc; Aleksander — Maks Borštnik; tajnica — Marjeta Havelka. Scenograf: Marijan Eiletz.

čim krajši dialektični proces kako navidezno veličino (ali vrednoto, ki je to le s posebnega, ozkega vidika), pa njeno razblinjenje v nič. Iz narave prikazanih zadev sledi, da se komika večkrat stakne s tragiko (kršenje božjih postav, spor z vesoljnim redom); tako dobi Eliotovo delo shakespearejanski prizvok. Ves potek je pristno anglosaksonsko temperiran: zadržan v posledicah komičnih nasprotij prav tako kot v izpovedovanju najglobljih, svetih stvari. Režiser je skrbno poudarjal teološko in metafizično obtežene trenutke in usmeril igro v skrivnostnost, celo obrednost (zaključek 2. dejanja). Vendar se je komika še vedno uveljavila kot vodilni element, dobila pa je poteze nekake poduhovljenosti in finesse.

Od nastopajočih oseb pride v precep med obe usmeritvi igre pravzaprav le psihiater. Kako spretno (držno, kot nekaj novega, dasi je star motiv) ga avtor uvede kot neznanega gosta! A že prvi pogovor z Edvardom je nekako razočaral. Dosledno je potem obdržal učiteljski, skoro pedantski ton. Prinašal je stalno napetost in utrujenost, medtem ko bi ona druga usmerjenost — po moje v skladu z značajem dela — zahtevala mlajšega človeka, družabno gibkega, prilagodljivejšega.

Ostale osebe so bile zveste režiserjevi smeri, pa so obenem pristajale tudi v okvir komedije. Osrednja skupina sta oba zakonca. Rešitev zanju je, da vsak spozna svojo lastno klavnost in tako premaga odpor do druga. Oba sta nudila delikatno komičnost. Pri njem bi pričakovali sem in tja malo več zunanjega premagovanja nevršečnosti. Lavinija je bila lastna neprisliljena naravnost; v nekaterih hipih le se je zatekla v "oddih" naučenosti. Drugi krog sta Celijsa in Peter. Prvi pomaga praznota do darovanja samega sebe. To je v komediji najtežja vloga; zahteva preproste veličine in strastnosti. V igri je bil poudarek na prvem in s to omejitvijo je bila lepo izvedena. Peter je predstavljal sproščenost in širino. Psihiatrova pomočnika Julija in Aleks vnašata družabno razpoloženje in pomagata k spoznanju resničnosti. Oba igralca sta spretno sipala vedrost, nista pa skoro pustila pogledati vase. Sicer pa je to, se zdi, ena od (hotenih?) nejasnosti v delu.

Iznajdljivo erotstavna scenerija je uspešno podpirala do nadržanosti pripravljeno skupno igro. Slovensko besedilo je krepko in izrazito, malo kje še ujeto v posebnosti izvirnika. Nekaj sintaktičnih in oblikovnih napak gre gotovo na račun nenadzorovanih prehitkov v nastopu. Skrbi za jezik je režiser — kot vedno — posvetil odlično mesto, ki ji gre. Tembolj je škoda, da nekaterih besed ali celo stavkov nismo čuli ali nismo mogli razumeti. Za to je bila nedvomno odgovorna tudi nevajena, velika dvorana, predvsem pa pomanjkljiva govorna tehnika. Njena izpopolnitev, prav tako pa študij fonetike in odrskega govora so s prizadevanjem po usovršitvi igralskih elementov med nami že večkrat ostali pri začetkih. Za vse to je potrebna stalna ustanova s primernimi sredstvi. Želeti je, da to dosežejo resni naporji za kvaliteto gledališča pri Kulturni akciji.

Alojzij Geržinič

ČRTA IN PROSTOR

FRANCE AHČIN V KRITIKI SVOJIH ZADNJIH DVEH RAZSTAV

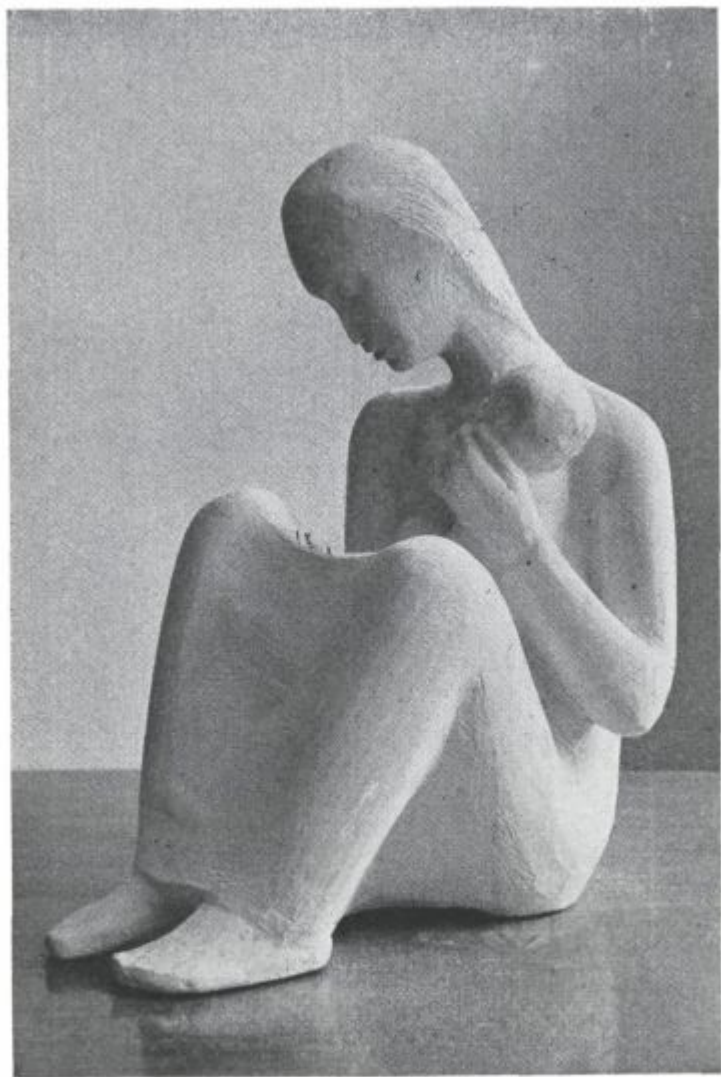
Doslej je Ahčin v Argentini razstavljal samo v družbi. Najprej v družbi Bare Remec, potem pa kot član skupine, ki si je nadela ime "Grupo Dyskos". Med 3. in 15. decembrom 1956 je pa priredil v Galeriji Huemul svojo lastno razstavo, ki jo je 12. januarja 1957 preselil v mesto Tandil, nekaj sto kilometrov južno od Buenos Airesa.

I.

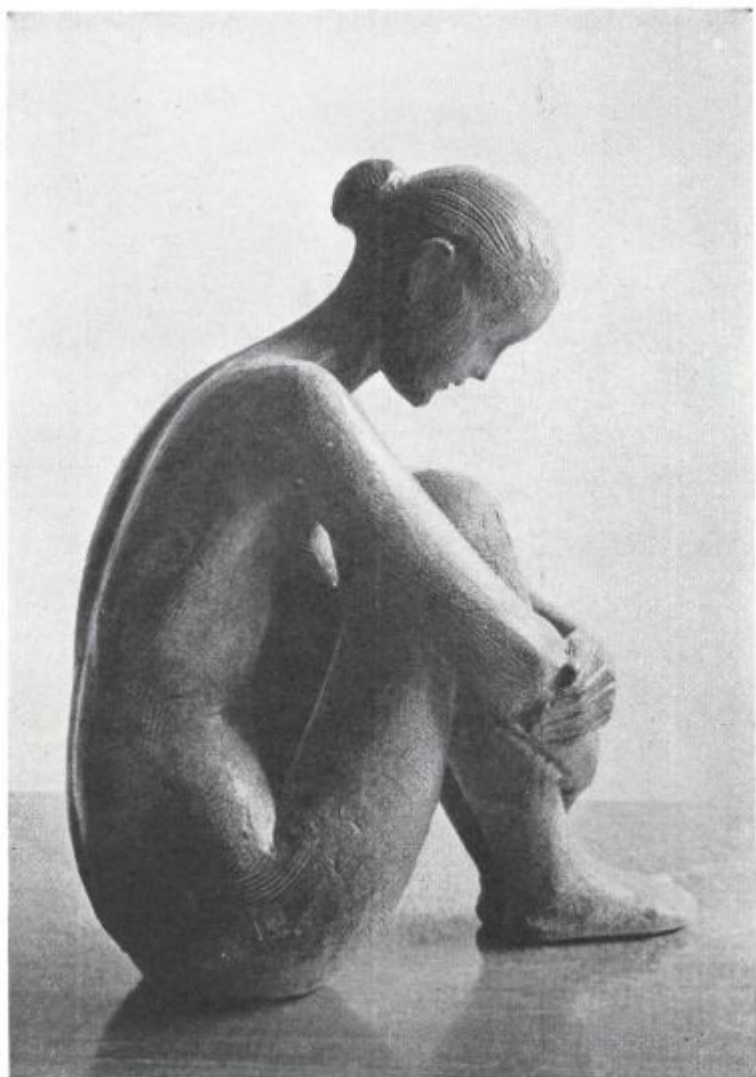
Izmed slovenskih razstav v Argentini je bila razstavljena kolekcija tista, ki je vzbudila v argentinskem tisku največ pozornosti, pa tudi slovenska kritika ji je posvetila vsaj toliko pažnje kot kakšni prejšnji slovenski razstavi.

Vsakemu poznavalcu umetnosti, posebno še tistemu, ki si upa napisati kritiko, je domača umetnost najbliže in iz nje lahko največ razbere, pa jo tudi lahko najpopolneje uživa. Vsaj pri objektivnem opazovalcu in kritiku to ni narodnostna navdušenost, ampak lažje živeti v duševnost, ki je obema, umetniku in uživalcu skupna. Če včasih pri nas, pa morda tudi kje drugod, ni bilo tako, so bile temu vzrok žalostne razmere: zaostalost mase za umetniki in kar je bilo še bolj žalostno: zaostalost in nesposobnost kritikov. Vsak bralec bo takoj našel asociacijo z našo impresionistično "moderno" v slikarstvu, arhitekturi, literaturi in muziki, ki velja danes po polstoletju za najbolj slovensko umetnost. V malem se dogaja v slovenski izseljenki umetnosti nekaj podobnega. Ne masa, ampak del mase ima za seboj nekaj prišepetavcev, ki času še niso dorasli in ne razumejo svojega lastnega slovenstva v velikih delih naših slovenskih umetnikov. O tem bi bilo vredno pisati, pa naj ne zaidem izven naslova.

Po drugi strani je pa važno zvedeti, kakšno mnenje imajo o naši umetnosti tujci. Kako jo gledajo? Umetnik ne ustvarja samo za svoj narod, ne samo za svoje sodobnike iz sosesčine. In spet se vračamo k slovenskim impresionistom. Z razstave pri Miethkeju so poslali v domovino nekaj glasov dunajskih časopisov. Z

France Ahčin: MATI Z OTROKOM, žgana glina, 1956

France Ahčin: SEDEČA FIGURA, žgana glina, 1956

France Ahčin: DELIA, mavec, 1956

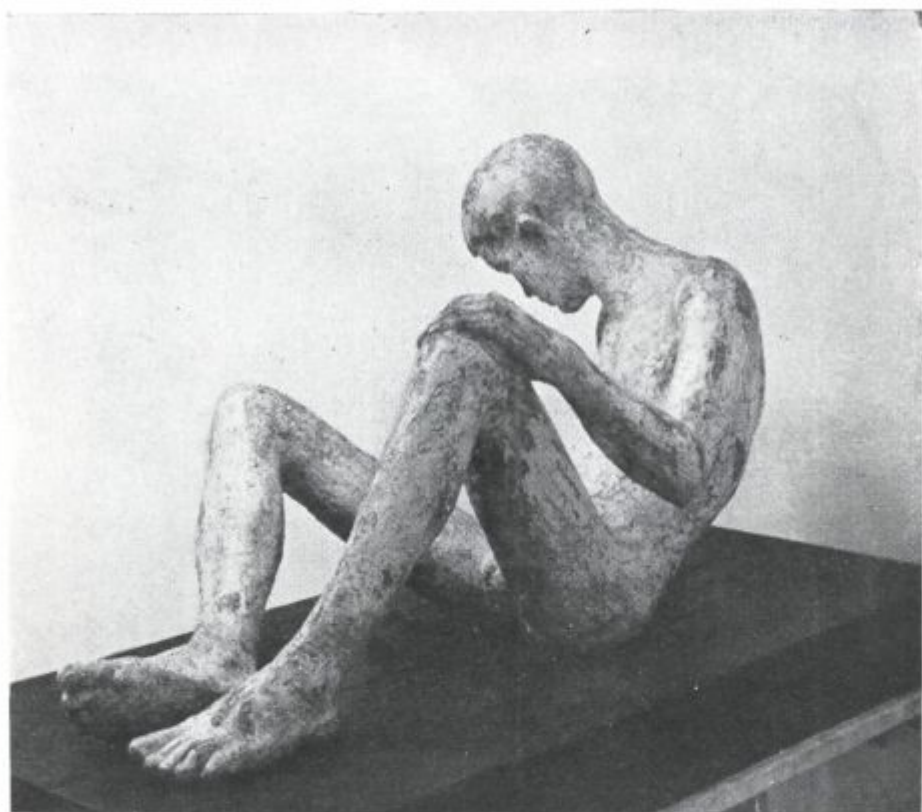
France Ahčin: ŽENSKI AKT, oreh, 1956

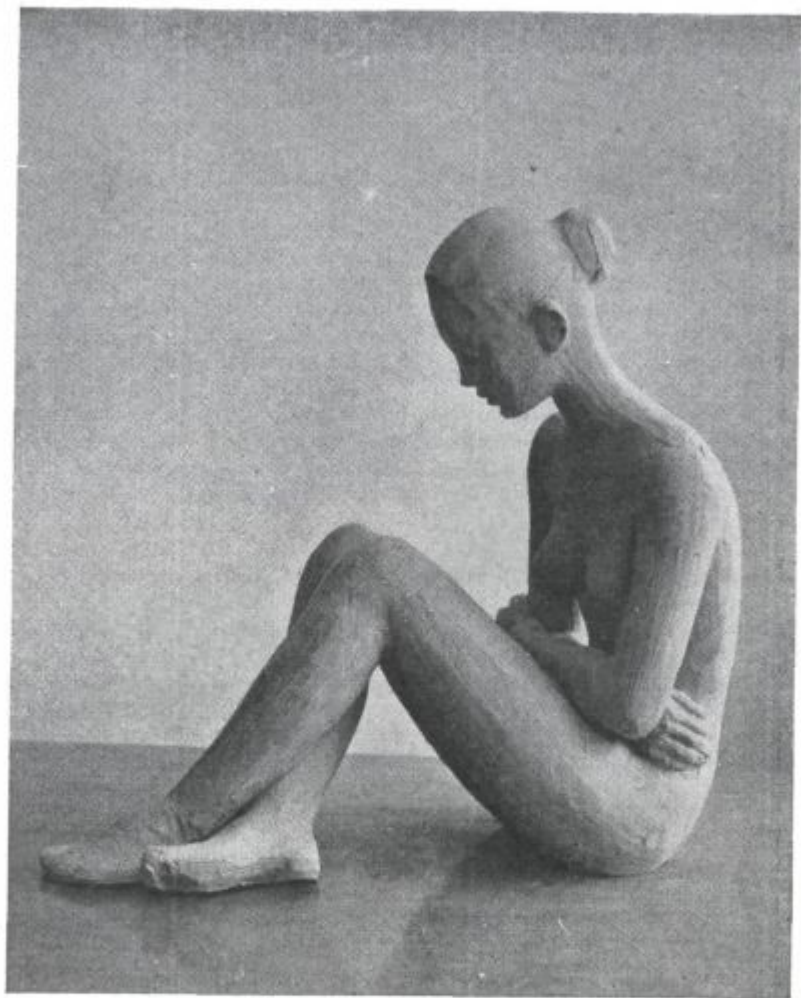
France Ahčin: POČITEK, žgana glina, 1956

France Ahčin: MATERINSTVO, hrast, 1956

France Ahčin: MOŠKI AKT, patinirani mavec, 1956

France Ahčín: SEDEČA, žgana glina, 1956

razstav v Londonu, Varšavi itd. jih sedanji zgodovinarji slovenskega impresionizma še vedno ne poznajo in jih bo potrebno šele v tamošnjih knjižnicah poiskati.

Ena izmed nalog slovenske izseljenske publicistike je tudi ta, da zbira, registrira in po možnosti tudi komentira tuja mnenja o naših umetnikih.

O razstavi Franceta Ahčina je napisal v povabilo razstave esej o umetniku Córdoba Iturburu, pesnik in umetnostni kritik, ki je ta esej ponatisnil pozneje v "Clarínu" kot kritiko, ne da bi kaj bistvenega dodal ali izpustil. Krajšo oceno z reprodukcijo ene izmed skulptur je prinesla revija "Mundo Argentino" 9. 1. 1957, obširno kritiko Enríquea Azcoaga pa marčna (1957) številka revije "Atlantida". Drugi buenosaireski listi so Ahčino razstavo registrirali med splošnimi napovedmi in pregledi razstav.

V Tandilu izhajajo trije listi, "Tandil" z dne 5. 1. prinaša reprodukcijo skulpture in napoveduje, da bodo na razstavi dela, ki jih je kritika najpovoljneje ocenila. V posebnem članku še enkrat napoveduje kulturno poslaništvo Ahčina, ki je umetnik popolne predanosti svoji umetnosti, 12. 1. ponovno opozarja na razstavo, ki bo tega dne odprta, 14. 1. pa prinaša dve sliki z začetka razstave. — "El Eco de Tandil" opozarja tudi na pričetek razstave in prinaša reprodukcijo Materinstva, 14. pa objavlja posmetek iz inauguracije. — "Actividades" od 1. 1. napoveduje razstavo s prepričanjem, da je kipar, ki živi sicer šele malo let v Argentini, s svojo umetniško sposobnostjo in predanostjo dosedanjemu delu porok za uspeh razstave. 14. 1. prinašajo sliko iz začetka razstave, 15. 1. pa obširno anonimno kritiko.

To je mogel zbrati podpisani do napisa tega poročila iz argentinskih listov.

2.

Córdoba Iturburu predstavlja v uvodu kiparja za Slovenca. Iz Jeločnikovega prevoda, ki je v celoti objavljen v Glasu št. 21, 1956, posnemamo samo nekaj misli: Kar nam slovenski umetnik pripoveduje, mu je najbolj svojska govorica oblik. V zagonu teh oblik utriplje in zvoni izrazno hotenje sveta liričnih občutij. V dosledni arhitektoniki nekaterih manjših stvaritev se oblike in prostornost spajajo v čudovito ravnovesje; C. I. govori o pojoči dinamiki te in one ženske telesnosti, o ganljivosti plastičnosti Materinstev, o izvirni ljubkosti vseh teh malih osnutkov. Ahčino tenkočutje je vodilno znamenje za verjetni vedni lirizem, ker je tenkočutje eden izmed virov poezije.

Obširnejši je članek, ki ga je napisal Enrique Azcoaga v Atlantidi, kjer operira z vsemi finesami španskega izrazoslovja. Skušal sem v ekscerptu zajeti v slovenščino le to, kar je kritik mislil: Ahčin hoče pobajesloviti skulpturo v živo življenje, obnoviti izbrano stvarnost v mikaven motiv, ovekovečiti, kar ga zanima. So tri etape njegovega dela: 1. monumentalizujoča veličastnost, 2. stiliziranje dekorativne gracioznosti in 3. nenavadno zajetje snovi. Prvi dve sta priprava, otroka poskusov, ki že kažeta nedvomne zmožnosti. Sedanji majhni miti izpričujejo silo, misterioznost, veliko umetniško potenco.

Lažni kipar meče snov v glino, kamen itd., ki jih ne obvlada; kipariti mu je problem napihovanja. Z blokom šari. Umetnost pa, ki raj živo baja, mora računati s tem, koliko sme gradivo še obdržati premoči pri sintezi z mitom, z vsebino pač. Ahčin je v svoji tretji fazi našel pravo pot. Z zgoščanjem, zajetjem, ki ustvariteljsko niha, ker obvlada možnosti z veliko preračunanostjo, daje gradivu življenje z ritmično silo, da nam pokaže svojo moč. Ahčin, ki se je znal omejiti v gracioznost snovi, se predaja v tretji fazi svojega delovanja popolnemu poudarku soglasnosti trdnih blokov in plastičnih podrobnosti z vibracijo zamišljenih zasnutkov. Dasi je kar najbolj sposoben za monumentalizacijo življenja, je prispel do pravega spoznanja, da je v kiparstvu edino življenjsko to, kar ustvarja sozvočje med ritmično

prožnostjo gradiva s človeško prožnostjo govorjenja o nečem neznanem, idealnem. Azcoaga nato stvar po stari kastiljski navadi ponovi z drugačnimi besedami: rokodelski (tehnični) predpogoji poudarjajo pristnost stvaritev, ki jih oblikuje A. iz jasnega značaja blokov.

Kiparska sinteza ni nikoli resumen vseh možnosti, ampak vedno šele neka originalna zamisel, ki jamči nastanek umetnine. Pri tem Slovincu dajemo prednost malim figuricam, oproščenim še raznih pripomočkov (izdelave pač), ker pomenijo pošteno preproščino in izvirno moč. Če pomeni kipariti = začeti, potem so Ahčini začetki, osnutki, močni in zaradi svoje zgovornosti ne morejo zgubiti veljavnosti. Kipar hitro popravi svoje zmote, gnete naprej v pomembnost in daje vedno večjo globino. Moč tega Slovence je v tem, da iz snovi vedno nekaj višjega izkoplje. V kipu Materinstva, kjer so množnosti bloka najbolj izrabljene, naravnost preseneča v enostavnosti razporeditve in v ekspresivnem poudarku. In to ne zaradi svoje čustvene pozornosti, ampak zaradi tiste višje ideje, ki jo je polna vsaka visokovredna skulptura.

Figurice Franceta Ahčina poljejo kot vzorci. Ahčin ustvarja dečka v silueti: to je poklon mladostnosti. Bajanje je utrip vzornosti. Ahčini vzori vodijo v neznan, kjer je samo misterioznost jasna. Če pustimo mit ob strani, se vračamo spet k sintezam, pa tudi k novim potem, k stezam in pustolovščinam, ki so napoved močne osebnosti, izrednega človeka. Nikoli ni bila skulptura samo človek ali samo okolje. V figuricah Franceta Ahčina se le-te sproščajo s svojo likovno močjo, vendar v neko idealistično okolje in se spreobračajo v red, skladnost, ki nam ugaja zaradi svoje resnične pristnosti.

Poročevalec v "Mundo Argentino" se naslanja menda na Córdoba Iturburuja, ki pravi, da Ahčina njegov popolni plastični čut ne ovira pri doseganju visokega lirizma; ne omejuje se samo na obvladanje formalnih vrednot, ampak sega v področja, ki so drugim nevarna, če ne pogubna; v Ahčinu pa dobivajo (pač vsebinske vrednote) odločilno pomembnost.

Kritik tandilskih "Actividades" z dne 15. 1. je napisal najprej nekaj o kiparjenju v glini, kjer je A. poseben mojster. Potem citira Azcoaga in nadaljuje nekako tako: Ahčin izraža s silo in lepoto človeška čustva, človeško šibkost in njegovo veličino. Akademija ga ni ubila, tradicija ga ni napravila posnemalca. K Iturburujevi opazki o nevarnosti tenkočutja meni Tandilec, da je Ahčin preveč priseben, da bi ji podlegel. V svojih malih figuricah — nadaljuje kritik — je znal kipar izraziti veliko mero zamišljenosti, celo duhovno neskončnost človeka. Otrsel se je vsega manierizma. Te figurice so tako sugestivne, da tembolj učinkujejo, čim dalj časa jih gledamo. Imajo v sebi neko trmoglavost, ki se ji ne moreš zoperstaviti. Nato pohvali Materinstva in posebej deklico, ki ji daje lahka linija izraz nepokvarjenosti in zdravja. Drugod spet najde globine: etično strogost, misterioznost in dramatično razklanost. Ahčinove figurice imajo ritem, so razgibane in so žive. Ta razstava je med najbolj značilnimi, kar jih je bilo kdaj v tandilskem muzeju; razstava je velike veljavnosti, kajti France Ahčin je kipar prvega reda.

3.

V slovenskem tisku smo pisali o buenosaireški razstavi France Papež, Lojze Novak in jaz.

Papež piše v "Glasu" št. 22/1956 o okameneli pesmi: Figure težijo v čustvenost. Navidez umirjene forme so notranje globoko razgibane in nemirne. To je pesem oblik, miren izraz globokega življenja in notranje napetosti, lirična mehkokbna živahnost, pa spet izraz dramatične sile, to dvoje v nekem primitivnem zagonu in pristnosti gibanja. Vse to izvira iz lastne izkušnosti in doživetja stvarnosti. Širina prijema in drznost v temi bo dala tej poeziji zadnji veliki zagon. Svežina

oblik, stvarnost zunanje plastičnosti ter lahkotnost gibanja v luči in prostoru počivajo na neki notranji trdnosti — na duhovnosti. Gibanje polni prostor z enotnostjo poezije in mistike. Umetnost je iskanje ritma v sebi in izven sebe; organska zraščanost enega in drugega dá umetnino. Ahčinovo oblikovanje in njegovo hotenje nekaj povedati z lahkotnim stilom ob nemiru in poeziji je en videz in ena stran sodobnega klasicizma. .

Novak pravi v "Slovenski poti" IV/4, da je Ahčinova ustvarjalna moč v tistem, pojočem svetu potez, obrazov in podob, ki govorijo o zamaknjenju v harmonijo poduhovljenega pretakanja in prepletanja vsakdanjosti in obrazov s svetom izrazitega in poetičnega razpoloženja. Duša, globina in toplina duha se pa nujno približujejo materiji. Vendar je A. umetnik povračanja k Duhu, ki je spočel Ljubezen, ki je dala lepoto in žejo po lepoti, ki je rodila umetnost.

Podpisan sem v "Glasu" št. 20/56 izrazil mnenje, da izhaja kiparjevo formiranje iz konture, silhete. Ves čas oblikovanja študira forme in noče pripovedovati kakšne zgodbe. Pri tem študiju si je celó ustvaril nov sistem anatomije. Koncentrira se na snov in predmet, na prostornost in kompozicijo, ne na pripovednost; doslej je izbegaval beg — morda bi bila boljša beseda: bežnost — in iskal kakovost. Nato sem poudaril še slovenstvo v Ahčinovi umetnosti.

V "Svobodni Sloveniji" št. 47/56 sem potem po prvem ogledu razstave omenil, da so tudi male plastike do neke mere dognane, a velike morda še niso dobile dokončnih oblik, ker išče kipar v istem motivu vedno še rad spopolnitev. Vsebinsko sem opozoril na Iturburijev poudarek lirčnosti. Kipar je blok razrahljal, se sprostil. Ker je očiten vzpon iz statike v dinamičnost, je tudi lirizem sproščen, v telesih bolj ko v doprskih portretih. V celih figurah je izraz na obrazu drugotnega pomena za igro linij; ta obraz je samo nakazan.

4.

Če končni razbor iz omenjenih kritik, ki smo jih že tako skopo ekscerpirali, še bolj zgotismo, bi mogli nazadnje reči, da hvalijo vsi kritiki tako formo kakor vsebino. Za formo rabijo Argentinci tudi drugačne izraze: blok, materija. Materijo imenuje to tudi Novak, (Papež govori o klasicizmu, obema pa pomeni to nekakšen realizem v nasprotju z abstraktnimi oblikami. Jaz razumem pod blokom samo slučajnostno dano praformo gradiva, ki naj ga prične kipar šele obdelovati: kos kamna, kos lesa, kepo gline.

V formi hvali Iturburu dosledno arhitektoniko, čudovito ravnovesje oblik, dinamiko (ženskih teles), plastičnost Materinstva. Azcoagova razvojna razčlenitev po mojem ni točna, ker je bil kritik navezan na prepričilo fotografsko gradivo za prejšnje čase sicer še mladega kiparjevega snovanja. "Zajetje snovi, soglasnost bloka in plastičnosti (z vibracijo življenja), enostavnost razporeditve" so zelo splošne označbe kompozicijskih, prostornih in plastičnih vrednot, dasi izdajajo priznanje. Kritič v reviji "Mundo Argentino" govori o popolnem plastičnem čutu in obvladanju formalnih vrednot. "Actividades" pišejo o — lahkkih — linijah in ritmu. Novak in Papež sta v formalni analizi še bolj redkobesedna kot sem po drugi plati jaz tem bolj zgovoren. .

V vsebinskem prikazu je važen Iturburijev poudarek lirizma in poezije sploh. Azcoaga govori o misticizmu, mikavnosti, vsebinski pomembnosti, izrazni sili, misterioznosti, nematerialnosti, nečem višjem, ekspresivnosti in se nazadnje povzpne do trditve, da je pri Ahčinu misterioznost edina jasna. Oni iz "Mundo Argentino" ponavlja lirizem. Pisec tandilskih "Actividades" vidi v vsebini Ahčinovih skulptur šibkost in veličino človeških čustev, zamišljenost, duhovnost, etično strogost, misterioznost in dramatičnost. — Novak poudarja zamaknjenje, poduhovljenje, poetično razpoloženje, dušo, globino in toplino duha in razadnje lepoto. Papež govori o

čustvenosti, nemiru, notranji napetosti, lirični živahnosti, enotnosti poezije in mitike, (Pleonazme sen povsod izpusil). Jaz sem napisal, da noče Ahčin pripovedovati zgodb, da je v njegovi umetnosti slovenstvo očitno, da je lirizem, kot ga ugotavlja Iturburu, ne le očitno, ampak tudi s formo vred sproščen in da je vsebina njegovih umetnin bolj v linijah kot v obrazih.

Vsi kritiki Ahčinovih razstav smo si bili edini v ugotovitvi skladnosti med formo in vsebino, čeprav termini niso bili povsod isti. To je največji uspeh tega pregleda čez pisanje o kiparjevi razstavi. Če smemo kaj obžalovati, je to v tem, da smo vsi pisali o razstavi kot celoti in da nihče ni analiziral formalno in vsebinsko posameznih umetnin, ampak je kvečjemu eno ali drugo postavil v vzgled. Sicer bi bile kritike še bolj konkretne. Dvakrat omenjena dramatičnost je premalo utemeljena in se ponovno sklicujem na svojo trditev, da pri Ahčinu ni niti pripovednosti. Iturburu ima prav, ko govori o liričnosti. Kako bi sicer opustil Ahčin sploh naslove, imena razstavljenim skulpturam?

So pa vse te kritike kljub včasih nejasnim ali vsaj gostobesednim izražanjem zelo dragoceni prijemi za vrednotenje, znanstveno vrednotenje Ahčinove umetnosti v preteklosti, prihodnosti, največ pa v sedanjosti, ki nas sedaj najbolj zanima.

Dejstvo, da je bila vsa kritika pozitivna in zlasti tudi konstruktivna in da razstavi nista vzbudili nobene negativne sodbe, more biti za vse izseljeno in domače slovenstvo vzpodbudno, kipar pa zasluži iskrena voščila za svoj bodoči razmah. Velik obisk tujcev in Slovencev na njegovih razstavah, zlasti navzočnost prevz. škofa dr. Rožmana, naj mu dajejo zadoščenje za dosedanje delo in pogon za bodočnost, ko je kritika že izrazila priznanje vrednotam njegove umetnosti.

5.

Pod črto te, dosedanje kritike bi povedal vendar še nekaj ugotovitev z drugega obiska razstave. Najzanimivejše so tiste male plastike, ki niso še prišle do večjih izvedb. Ne zato, ker bi dajal prednost osnutkom pred dokončnimi formulacijami, ampak zato, ker so enkratni in vzbujajo zanimanje, kakšni bodo prihodnjič, v bolj izdelani obliki. Stelé je napisal v "Naporih" silno važne opombe o arhitektovih načrtih ter o dokončni izvedbi osnutka ali o tem, da osnutek nikoli do stavbe, izvedbe ne pride. Osnutek in dokončna izvedba sta dve umetnini, res v medsebojni zvezi; osnutek pa je večkrat samostojna umetnina, ki ni preračunana na neko izdelavo, ki jo mora nujno spremljati še neka obrtniška (v arhitekturi) ali podobarska (v kiparstvu) spretnost. Upoštevanje tega momenta ni modernistična nagljenost do manj izdelanega, ampak spoštovanje bolj osebnega.

Pri štirih portretih, o katerih kritike sploh ne govorijo, sem opazil neko stopnjevanje že omenjenih naglasov gibanja, ki jih najbrž umetnik zavestno sam še ne ve. Videli smo na razstavi štiri portrete: otroka, mladega fanta, gospodične in zrelega gospoda. Kolikor starejši je portretiranec, toliko bolj je kipar poudaril nesimetrične značilnosti njegove fiziognomije, pa vendar s tem podobnost pridobiva. Podaljšani vratovi v dosego večje dinamike tej vernosti portretirancev ne škodujejo. Ahčin je v portretih daleč od baročne senzitivnosti, pa prav dinamika, formalna, ne čustvena, daje portretom živahnost.

Dinamika! Opozoril bi na motiv kosca v Ahčinovem kiparstvu in na sejalca v Groharjevem slikarstvu pa še pri mnogih poznejših slovenskih slikarjih. Ahčinov "Kosec" je torzo. Morda je bila prva zamisel garača prehuda za celotno izvedbo, toda to je v zamisli nove kiparjeve dinamike motiv, h kateremu naj bi se ne samo vrnil, ampak večkrat vračal. To ni samo lirika, to je siljenje iz bloka, ki pa prav zaradi skrajnosti še ni prišlo do popolne oblike — izvedl bloka. Dokaz za to kako naš kipar ne razdira svojih formalnih koncepcij in jih s preudarkom razširja v prostor. Tudi če ostané pri sedanjí koncepciji, vsa čast mu!

Ko smo že pri torzu, naj omenim problem rok. Pri antičnih skulpturah jih je odstranil zob časa. Moderni kiparji so jih in jih radi še opuščajo, da se izognejo kompozicijskim težočam. Ahčin se je lagodnosti poslužil samo v koscu. Ženski torzo mu v nogah ne bi delal težav. Če bi Ahčin predstavil celotnega kosca, bi bil revolucionar v vsem svojem razvojnem smotanju. Hvalim njegovo previdnost, najsi kdaj doseže res celotno plastiko, plastično in prostorno kosca, ali je ne doseže. Če jo doseže, ga bomo hvalili; če je ne doseže, ga ne bomo grajali. Toda pri vseh svojih skulpturah, razen pri dveh, treh, je znal Ahčin operirati z rokami. Ta ugotovitev zveni zelo banalno. In vendar je važna zlasti za kiparjeve kompozicijske sposobnosti. Pa jih menda rok, nikjer na nevidnem hrbtu ne prekriža. Verujemo, da bo ustvaril pravega, razgibanega slovenskega kosca, kot nam je dal Grohar slovenskega sejhalca. Če bi vedeli ljudje, kako težka stvar je to, posebno če naj spravi kipar svoja formalna prizadevanja v sklad z liričnostjo slovenskega kmečkega dela, se ne bi nasmihali tej omembi, ki naj bo za danes zadnja opomba k tej lepi slovenski razstavi.

Marijan Marolt

KNJIGE

VREDNOTE. Glasilo Delovnega občestva za Slovenski katoliški institut. Izdaja Slovenska kulturna akcija. TRETJA KNJIGA (Buenos Aires 1956). Uredil Ruda Jurčec.

Znanstveno delo slovenskega emigranta, ki more svojemu resničnemu poklicu posvetiti samo tiste "proste" ure po garanju za vsakdanji kruh, ki mu ostanejo od siceršnjih nužnih kulturnih aktivnosti, je dokaz resnične ljubezni do slovenske kulture. Če bi ocenjevalec tretje knjige Vrednot ne poudaril te ugotovitve, bi ne mogel biti pravičen uredniku in piscem, ki razen enega ne morejo izvrševati svojega poklica.

Resnično občuteno občudovanje do njih sili recenzenta k primeni kvalitetskostnih sodil. Njihovo delo vzdrži resno in zahtevno znanstveno kritiko. Izredne razmere se najbolj vidno kažejo v pomanjkljivostih glede bibliografije. Živ stik s sodobno znanstveno literaturo je toliko bolj nužen, ker šest let vojske in deset let komunistične ideološke karantene pomeni globoko cezuro v stikih slovenskega katolicizma s svetovno katoliško znanstveno literaturo.

Priobčene razprave so izključno s področja duhovnih ved. V zamejstvu deluje več slovenskih naravoslovcev s priznanimi uspehi. Dokler ti ne bodo sodelovali, ne bomo imeli niti približne slike znanstvenih zanimanj slovenskih emigrantov.

Pritegniti je tudi treba obravnavo narodnih političnih problemov. Diletantizem je vse preveč razdejalno vplival na slovensko politično življenje, da bi se smeli odpovedati znanstveni obravnavi naše politike. Samo zelo primitivna prvaška miselnost more terjati, da bi politični aspekti naše narodne biti veljali za tabu.

Skrbnost tiska in korektur je letos precej pod lansko resnično vršino.

I

Stoletnica Belca (rojen 1856 v Radomljah), prvega krščanskega socialnega misleca pri nas, je letos šla mimo, ne da bi dobili vsaj eno razpravo o njem. *Venko Brumen* nas je z dedikacijo svoje razprave "*Krekovo politično delo v letih 1900-1907*" gotovo hotel spomniti, da bo čez pet let stoletnica Krekovega rojstva. Za to priložnost bo pač treba izdati Krekov zbornik ali pa Krekovo čitanko, če že ne V. zvezek njegovih "Izbranih spisov". Furor teutonicus je uničil prvi natis Brumnovega članka,

ki tvori del uvoda v V. zvezek Kreka. Bes domačih totalitarcev preprečuje, da bi se nacistični žrtvi v domovini dala čast, čeprav so nekateri zlorabljaše Krekovo ime postali komunistični ministri. Konec let, ki jih Brumen obravnava, se je ustanovila SLS — njena petdesetletnica je povod njegovemu drugemu posvetilu. Pri nas, kjer je v navadi pubertetno spreminjanje naslovov vsaj vsako "generacijo", redko pojav čuta za zgodovinsko kontinuiteto.

Razprava obsega poglavje iz uvoda v Krekove spise. Taki uvodi tvorijo okvir objavljenim pisateljevim tekstom. Zato pa je ekonomija redakcije urejena z ozirom nanje. Tudi so vsa poglavja redakcijska enota; objavljena posamič samostojno, morejo učinkovati kot odlomki. Tako Brumnova razprava ne prinaša marsičesa, kar je urednik verjetno odmenil drugim poglavjem, pa bi bralca že ob tej razpravi zanimalo. Najbolj navadno so uvodi o delovanju pisatelja urejeni kronološko. Tudi tej razpravi bi bil bolj prikladen kronološki vidik, tako bi bila slika Krekovega dela v deželnem zboru in v stranki bolj pregledna. Sedem let Krekovega življenja (1900-1907) tvori celoto, čeprav jih samo po sebi oznamuje neko zunanje dejstvo: Krekova odsotnost iz dunajskega parlamenta. Bila pa so to najbolj plodna leta njegovega nepolitičnega, zlasti pisateljskega dela. Leta 1901 je tiskal svoje najbolj obširno delo "Socializem", v letih 1903-1907 je dal pri Glasniku litografirati svoja filozofska, sociološka in ekonomska skripta. V postu 1906 je v ljubljanski stolnici pridigoval o "Kristusu kot idealu osebnosti in značajnosti" — za njegovo duhovnost tako značilen tema. Isto leto so se začeli sloviti "šentjoški tečaji". Ves čas je predsedoval Slovenski krščansko socialni zvezi in vodil Gospodarsko, oziroma Zadružno zvezo.

Ostal pa je kranjski deželni poslanec, njegov krščanskodemokratski duh in nacionalni temperament se je mogel tedaj najbolj razživiti v boju za demokratizacijo deželnega volilnega reda in za popolno poslovenjenje deželnozbornskega pravičnega reda. Tedaj je bil ostvarjen eden najbolj monumentalnih prizorov novejšje slovenske zgodovine, ko je Janez Ev. Krek z besedo in kretnjo starozaveznega preroka pokazal na kranjskega deželnega predsednika barona Heina kot poglavitnega sovražnika slovenstva. Odločilno je vplival tako pri razbitju nemško-liberalne zveze in bistveno sodeloval pri uvedbi ene najbolj konstruktivnih dob slovenske politične avtonomije (Kranjski deželni zbor 1908-1914).

Najpomembnejši in najboljši, izčrpno uporabljeni vir razpravi so "Obravnave kranjskega deželnega zbora". Vestno je Brumen zajemal tudi iz domačih časopisnih virov, zlasti "Slovenca" in "Slovenskega naroda", raztegniti pa bi kazalo raziskovanje tudi na odmeve v graškem in dunajskem časopisu, ki je budno sledilo obstrukciji v kranjskem deželnem zboru, saj pa je tudi ta taktika parlamentarnih manjšin samo še v češkem in tirolskem deželnem zboru imela enak razmah in pomen. Od Krekove korespondence je imel na voljo dopisovanje z župnikom Antonom Oblakom († 1953). Nekaj osebnih spominov sta mu posredovala Krekova častilca Ivan Dolenc in Jože Gostinčar. Znanstvena historiografija te dobe pri nas še ni obdelana niti v obsegu splošnoavstrijske, niti v obsegu slovenske zgodovine.

Za uvodno skico splošnoavstrijskega političnega položaja je rabil pred prvo svetovno vojno iz šlega F. M. Mayerja (*Geschichte Oesterreichs mit besonderer Rücksicht an das Kulturleben*, 3. izdaja 1909), Spomine šukljeta in Hribarja ter Erjavčeve zgodovino katoliškega gibanja. Mayer je sicer zgodovinar podonavske monarhije kot celote, vendar ga je novejšje zgodovinske preraslo, nova izdaja (Kaindl-Pircheggerjeva iz leta 1937) pa je zelo nemško-avstrijska priredba. Zato se bo kazalo opreti raje na priručnik obeh Uhlirzov. Dočim moreta oba slovenska memorialista sporočati osebne doživljaje, je pa Erjavec za avstrijsko zgodovino delo popolnoma iz druge roke. Sicer pa je neupoštevanje novejšje avstrijske zgodovinske literature pri nas postalo kar endemično. Od starejših pa niso uporabljana niti tako informativna dela kot sta Cziedik in Kolmer.

V skici nič ni omenjena zunanja politika Avstrije, ki jo tedaj označuje immobilizem zveze z Nemčijo. Leta 1906 začne Aehrenthal bolj aktivno politiko na Balkanu,

ki končno odbije Rusijo. V oznaki notranje avstrijske politike tako osnovna vprašanja kot obnova avstrijsko-ogrske nagodbe in trgovinske pogodbe niso pojasnjena v zadostni meri in vendar je Krek 1903 stavil predlog o razmerju do ogrske polovice monarhije. Kljub temu, da Kreka ni bilo v parlamentu, bi bilo treba vsaj skopo označiti odnos slovenskih poslancev do tedanjih vlad v času, ko razpada parlamentarni in dualistični sistem (1903 prvič odklonijo Madžari kontingent rekrutov v skupno "K. u. K." armado). V prva devetstota leta padajo začetki trialističnih načrtov.

Ni utemeljeno, da je oris slovenske zgodovine omejen samo na Kranjsko. Krek je politično mislil vedno na vseslovenskem merilu. Že nekaj dogodkov bi ilustriralo slovenski položaj, n. pr.: pod Koerberjem je poslanec dr. Pommer spet načel vprašanje celjske gimnazije in zahteval "im Namen des verletzten und beleidigten Deutschtums die Beseitigung der Slawisierungsanstalt, der Trutz- und Zwangsanstalt in Cilli"; 1902 je bil generalni štrajk v Trstu; odpor zoper namestitev italijanske pravne fakultete v Trst; drugi katoliški shod (1900) je postavil zahtevo po narodni avtonomiji v Zedinjeni Sloveniji. Omeniti bi kazalo tudi nekaj za razvoj med južnimi Slovani važnih dejstev; n. pr.: 1903 je odšel iz Zagreba Khuen Héderváry, je umrl dolgoletni upravitelj Bosne Kállay; je bil ubit zadnji Obrenović; 1905 reška in zadrška resolucija; 1907 zmaga srbsko-hrvaške koalicije pri volitvah za sabor.

Imena avstrijskih državnikov naj bi se vsaj ob prvi omembi pisala v celoti: Ernst von Koerber, Max Vladimír von Beck, itd. Volilni reformi je dala odločilni zgled Madžarska, ko je madžarski notranji minister József Kristóffy decembra 1905, da bi strl politični vpliv nacionalističnih privilegijancev, predlagal splošno in enako volilno pravico. K vprašanju koroških mandatov leta 1906 podaja more podrobnosti msgr. M. Škerbec v "Spominih na katoliško gibanje med Slovenci zadnjih petindeset let"; potrjujejo, da je bila tedanja gonja zoper šušteršiča krivična.

II

Vsi *Alojzija Geržiniča* prispevki k tako živahni diskusiji o umetnosti, ki zajema zdomske kulturnike, nam razodevajo esteta široke izobrazbe, ki je sam umetniški ustvarjalec. Tako je tudi to pot ob tem navodu k umetniški biti, ki mu je avtor dal naslov "*Kaj mora imeti in kaj naj si pridobi umetnik*". Spis, ki je nekako sredi med esejem in razpravo, je za tisk prirejeno predavanje, ki je na več mestih ostalo blizu skice. Tudi v tej obliki pa je vreden, da zaradi doslednega teženja k bistvu postane obvezno, celo ponovno branje vseh, ki jim je med nami mar za resno umetniško formacijo. Geržiniča odlikuje res pristno razmerje do umetnosti, kar je v kljub tolikemu pisanju in govorjenju prav redka stvar. Zato tudi more ustvarjalce vesti k srčiki vprašanja, dopovedati jim, da res velike umetnosti ni, če umetnik iz sebe ne naredi organa — kot je dejal Goethe —, organa za bistvo reči in dogajanj, kot se v svojih formah izražajo. Bistvo reči in bistvo umetnika se pri ustvarjanju življenjsko zedinita in silita k izražanju. Samočutje umetnika struji v način, kako reč zre; pomen reči preide v doživljanje iz vzgibanosti umetnikovega samodržetja; oboje tako, da nastane lik, delo, umetnina. Čim bolj pomemben je človek, tem močnejša, bogatejša, globočja, bolj tenkočutna je njegova sposobnost odgovarjati na reči sveta in uresničevati samega sebe. Zato pa je treba, da umetnik k udejstvovanju nadarjenosti doda umsko izobrazbo in značjsko oblikovanje. To so tri glavna temata in najmočnejše strani spisa. Tehni in bogati dodatek o emigrantski književnosti bi mogel biti izhodišče za novo studijo, je pa organičen zaključek razpravljanja. Poudarki na vaji, na izobraževanju, modrosti in razumnosti, na samovzgoji in molitvi so v ambientu, ki ga je izključno obvladalo romantično estetstvo

in literatstvo, novota. Pri obravnavanju vprašanja o krščanski umetnosti najbolj pride na dan globok krščanski realizem, ki pa je dejavno navzoč v celém spisu.

Pri zgledih, navodilih in ponazorilih Geržiniču ne gre za naštevaje velikih in enalih tehnik in prijemov, temveč za bistveno osnovno zadržanje umetnika do reči in sebe. Izkuštevno gradivo mu nudijo literatura in glasba, skoraj nič prostorske umetnosti. Nekatera dogajanja bi se dala ob plastiki bolj razločno prikazati n. pr. vtis reči na umetnika. Iz besedne umetnosti pa je lažje razložiti način, kako umetnik doživi reč.

Pisec sam je čutil potrebo, postaviti si filozofsko izhodišče. Pri tolikem pisanju o lepoti, umetnosti in leposlovju, nimamo domače sistematične estetike in umetnostne filozofije. Bolj kot Maritainove si je prisvojil Bremondove nazore. Kdor ne prične Blondelovim spoznavnoteoretičnim osnovam teh nazorov in ugovarja Bremondovi metodi, ki hoče s pomočjo mističnega doživljanja razložiti poetično (ker da je poezija naravna in profana podoba mistike), bo gradil na lažnem bolj sistematičnem in tomističnem mislecu, kot je bil duhoviti humanist, ki pa je imel kot malokdo čut za "čisto poezijo", za posebnost umetnosti in umetnikov. Med prijatelji sta mu bila Charles Du Bos in Roger Martin du Gard.

Danes je sholastični estetiki spet splošno priznано državljanstvo v deželi duha. Moderni estetiki, kot neohegeljancja B. Croce in Anglež F. Bosanquet, nič več ne delajo "skoka čez srednji vek", kot se je to dogajalo do konca 19. stoletja. Raziskovalci sholastične filozofije (n. pr. M. De Wulf, E. Gilson, E. De Bruyne) so pojasnili mnogo vprašanj krščanske estetike. Kulturni zgodovinarji (Ch. H. Haskins, M. Roger, G. Toffamin, itd.) so odkrili humanistična stremjenja v novem veku. Literarni zgodovinarji (G. Saintbury, E. R. Curtius, H. H. Glunz, E. Farel in drugi) razglablja o literarni estetskih nazorih sholastikov, umetnostni zgodovinarji (M. Dvořák, E. Panofsky) o njih pogledih na likovno umetnost. Seveda so vse te reči šle mimo naše patentirane "naprednosti". Stik z njimi bi pa tudi pokazal, da kakšne sodbe, ki so med nami veljale za sholastične, le niso bile tako sholastične.

Ugledu sholastične estetike so škodovali nekateri amuzični estetiki — ne samo pri nas. Odkar je fenomenologija rešila estetična vprašanja iz zgolj psihološke obravnave, se sholastična estetika v obdelavi filozofov, ki imajo čut za umetniško lepo, spet razodeva kot del večnostne filozofije. Zaradi srečne razravnave z moderno filozofijo, ki odlikuje delo J. B. Lotza S.J., pričakujejo mnogi, da bo njegova že delj časa objubljena estetika važen doprinos v razvoju sholastičnega razuma o lepem. Mnogo pobud je v zadnjih letih dala posmrtna izdaja Nicolai Hartmannove, 1945 pisane Estetike (Berlin 1953).

Pravilno je poudarjena razlika med poetičnim in teoretičnim spoznanjem, ki jo esteticizem zabrisuje. Komistno bi bilo razliko med estetičnim in objektivnim spoznanjem razširiti in poglobiti. Iz bistva estetične izkušnje sledijo važne lastnosti in strukture estetičnega. Umetnost ne izraža resničnosti same na sebi, temveč duševni odmev resničnosti v človekovem nastrojenju in zadržanju. Res ima vsaka velika umetnost z religijo in filozofijo to skupno, da obravnava velika vprašanja človeške usode, toda na lastni način. Predstavlja odmev, ki ga ta velika vprašanja vzbujajo v globinah duševne ubranosti (= enote in celote čutnih in duhovnih čustev). Odrešenje po umetnosti more pomeniti le to: umetnost vzbuja vtis osvoboditve od bitne ogroženosti: "So lange jemand in der Region der Kunst verweilt, ist aller Druck der Wirklichkeit ihm von der Seele genommen" (W. Dilthey, Ges. Schriften V. 329).

III

Že od časa po prvi svetovni vojski se v velikem svetu mnogo razpravlja o renesansi naravnega prava kot reakciji na pravni pozitivizem in kot o izhodu iz krize, ki ga je ta v pravo povzročil. V naši znanstveni literaturi pojava doslej še nihče ni

zadostno prikazal in ocenil. Toliko bolj čudno, ker v naši narodni borbi vprašanje naravnega prava ni postranska zadeva. Prav gotovo bi dalje vprav preučevanje naravnega prava moglo bolj povezati naše strokovno akademsko pravoslovje z našim narodnim življenjem.

Vso znanstveno simpatijo zasluži prizadevanje *Božidarja Finka*, ki z vzgledno pridnostjo preučuje kazensko pravo pod vidikom naravnopravnih teženj. Na svojih emigrantskih potih je znal pritegniti v študij zadevno italijansko in hispano-ameriško literaturo. Zlasti prva je bila pri nas premalo upoštevana. V razpravi "*Etičnost novega kazenskega prava*" prikazuje nekaj pojavov, ki bi jih mogli smatrati tudi kot pojave bližanja in vračanja k naravno-pravnim idejam. Gotovo silno zajemljiv in aktualen tema. Leta 1950 umrli heidelberški pravni filozof in kriminalist Gustav Radbruch, po političnem prepričanju socialen demokrat, je v enem svojih zadnjih spisov ugotovil "*neue Versittlichung des Rechts*".

Po svoji strukturi bi razprava morala biti široko zajet komparativen prikaz tistih tendenc in pojavov v novejši kazensko-pravni filozofiji in teoriji, zakonodaji in sodni praksi, ki jih filozofsko moremo vrednotiti kot etične, duhovnozgodovinsko pa tolmačiti kot reakcijo na pravni pozitivizem.

Za tak pregled je dokumentacijska osnova Finkove razprave žal daleč prešibka. Potrebno bi bilo namreč dosti nadrobno naštevanje pravnih znanstvenikov, reformnih načrtov in zakonodaj, celo pomembnih pravdorekov in ne nazadnje letnic. Malokateri nepravnik bo vedel, da je Francesco Carrara umrl že 1888, posebno ko je navedeni kasteljanski prevod izšel leta 1944. Zgodovinski prikaz zgubi na prepričljivosti, ako potekajo informacije iz druge roke. Tudi mora bibliografija stremeti za tem, da je à la page; tako važen sintetični problemski prikaz slovitega münchenškega profesorja Edmunda Mezgerja "*Moderne Probleme der Strafrechtsdogmatik*" (1950) bi utegnil tudi redakcijsko koristiti. Vsaj poleg G. Bettiola (razglašena predsednika zunanjepolitičnega odbora v italijanskem parlamentu) bi kazalo upoštevati neprimerno bolj reprezentativnega Francesca Carneluttija (*Lezioni di diritto penale*, 1943; *Teoria generale del diritto*, 3. izd. 1950). Vsaj praktična popolnost bibliografije v takih prikazih ni kako učenjaško razkazovanje, ampak metodična muja. Kako je sicer mogoče govoriti o neki celoti "novega prava"? Predvsem je to nemogoče brez izbora res reprezentativnih in prakso določujočih mislecev.

Pojavi etičnosti so po svoji duhovno zgodovinski strani reakcija na pravni pozitivizem, ki je odtrgal pravo od metafizike in etike. Kazalo bi zategadelj pojem pravnega pozitivizma izrecno opredeliti tako v splošni pravni teoriji kot posebej v kazenskem pravu. Ob tem bi se jasneje pokazale tudi strukture odnosov med pravom in etiko. Za pravni pozitivizem je bistvena negacija naravnega prava. Zanika namreč, da bi obstajale pravne norme, ki imajo veljavo pred pozitivnim pravom, v njem in nad njim. Od ekstremnega pravnega pozitivizma je treba ločiti tisto neeksaktno naziranje, ki sicer pojem "pravo" omejuje zgolj na zakone, vendar priznava neke etično obvezne zahteve narave. Ta smer še vedno nudi neko skupno bazo.

V kazenskem pravu posebej se pozitivizem nanaša tudi na subjektivna označenja kaznivega dejanja iz katerega izloča vse etične elemente. Sistematična in metodična vprašanja o opredelitvi kaznivega dejanja so v teoriji zelo sporna. Posebno velja to za element protipravnosti in element krivde. Ob točno razložen status questionis bi se najbolj pregledno dale grupirati razne šole in doktrine.

Večja koncentracija pod duhovno zgodovinskim vidikom bi razločneje pokazala razvojne črte. Na klasično šolo, ki je temeljila na racionalističnem "naravnem pravu" — kar je nekaj čisto drugega kot naravno pravo večnostne filozofije —, sta v kazenskem pravu devetnajstega stoletja reagirali antropološka šola C. Lombrosa in sociološka šola Franca von Liszta. V srednjeevropskem prostoru je bil res pomemben le zadnji. Obudil je uspešna prizadevanja za reformo kazenskega prava.

Socialno politični ukrepi, ki jih je predlagal, so postali skupna last vseh modernih kriminalistov. Na upravičeno odklanjanje pa sta naletela njegov determinizem in sociologizem. Vendar je že v prvem desetletju dvajsetega stoletja tako imenovana "tretja" šola premagala v mnogočem nasprotja med klasiki in sociologi, zlasti pod vplivom Adolfa Merkla. Njegovi somišljeniki n. pr. Robert von Hippel (vpliv na nemško reformo), Heinrich Lamasch (avstrijski načrt iz leta 1913), Carl Stooss (osnutek za švicarski kaz. zak.), so bistveno usmerjali reforme v Srednji Evropi. Načrti za reformo v času weimarske Nemčije so zelo poudarjali etične osnove kazenskega prava. Omenjeni in nadaljni razvoj v Srednji Evropi, ki je odločilno vplival tudi na naše pravno življenje, bi moral biti bolj natančno prikazan v svojih smereh in dosežkih. "Novo kazensko pravo" je treba določiti tudi kronološko z ozirom na začetek in geografsko z ozirom na njegovo področje ter ga umestiti v duhovno-zgodovinski okvir. Niso vse dežele enako prizadete po dialektiki: racionalistično naravno pravo — pozitivizem — vračanje k naravnemu pravu. Anglosaški kazensko-pravni sistem je ohranil v nasprotju s kontinentalnim mnogo elementov naravnega prava (natural justice, reason). Nürnberško sodišče je nerazumljivo brez vpliva tega pravnega sistema.

Vsaj na enem mestu Fink trdi, da gre pri novih pojavih "za etično stališče v vseh primerih" (stran 43). Prav gotovo imamo na komunističnem vzhodu opraviti z naravnost revolucionarno novo zakonodajo. Vendar so prav te nove kodifikacije ekstremni nastopek pozitivizma. Pravni red je tam izprevržen v razredno justico, do kraja spolitiziran. Težko je tu govoriti o "etičnosti". Za etičnost namreč ni dovolj naravnava na neko dobro, temveč samo na to, kar imenuje sholastika *bonum honestum*. Da bi bila nacistična kriminalna politika spiritalistično (sterilizacija!) orientirana, je hud spominski spodrsrlaj, nacízem je vendar "Volkstum" pojmoval biologistično. Ne sme motiti, da so nacistični juristi zlorabljali ime naravno pravo.

Močno pretirana je trditev (po Bettiolu?), da se je sholastika devetnajstega stoletja izgubljala v praznih formah brez duhovne vsebine. Kritične opombe, ki jih je Taparelli d'Azeoglio v svojem klasičnem *Saggio teoretico di diritto naturale* (naslednje je namenjen poudarek:) *appoggiato sul fatto* (definitivna izdaja 1855) naperil zoper Romagnosija in Benthamo, imajo vse znake res pregnantne formulacije. Victor Cathrein S.J. je v svojih "*Grundbegriffe des Strafrechts*" (1901-1909) zadevajoče ocenil antropološko in sociološko kriminalistično šolo.

Tako vztrajno vbadanje s stroko, ki danes ni na glasu modernosti, kaže na pristno osebno zvanje. Zato se more osnovano pričakovati od Božidarja Finka bolj sistematičnih obravnav iz mejnih področij kazenskega prava v trdnih konturah avtentičnega naravnopravnega mišljenja.

IV

Od Milkowitzevih "Kranjskih samostanov" (1893) nismo dobili nobenega večjega dela iz slovenske monastične zgodovine. Stično je njena osemstoletnica minila brez tako potrebne monografije, celo brez znanstvene spomenice. Prof. Turka je preučevanje stiških početkov kmalu prevedlo na cistercijsanske začetke sploh. Prijateljem slovenske cerkvene zgodovine je bilo že dolgo znano, da za zgodovino Stične sistematično zbira gradivo stiški konventual pater *Maher Grebenc*, ki izhaja iz cerkveno-zgodovinskega seminarja prof. Turka. P. Grebenc je sicer radodarno delil iz svoje bogate zbirke redkemu, ki je pisal o Stični, sam pa je šele pred tremi leti namenil v objavo nekaj rezultatov svojega več kot dvajsetletnega raziskovanja stiške zgodovine, ko je poslal uredništvu Vrednot letos natisnjene "*Domeske k zgodovini Stične*. Ustanovitev ter njeno prvo stoletje". (Drugi člen podnaslova predstavlja le obljubo.) Čas emigracije je izrabil za študij v avstrijskih in furlanskih arhivih. Deloma isto stvarino kot v Vrednotah je obdelal tudi

v nemški razpravi "Aus der Gründungsgeschichte von Sittich" za spomenico, ki jo je ob Bernardovem jubileju izdala avstrijska cistercijska kongregacija Presvetega Srca Jezusovega (Festschrift zum 800-Jahrgedächtnis des Todes Bernhards von Clairvaux, strani 119-166). Razprava je vzbudila med zgodovinarji veliko pozornjo, zlasti zaradi nove in samostojne obdelave Bernardovega itinerarija. Žal avtor ni imel priložnosti, da bi tekst slovenskih doneskov mogel vskladiti z dognanji svojih najnovejših raziskav.

(Korektura razprave nikakor ni skrbna — kar pa ni avtorjeva krivda —; nekatere napake so prav mučne, n. pr. nekrološko štetje na strani 78, 79. Popravim samo dve napaki: na strani 86 je tiskarski "škrat" iz istrskega "grofa" naredil "škofa"; na strani 88 pa je iz "tu" naredil "ta", tako pa je opat Valker postal brat istrskega mejnega grofa.)

Dosedanja historiografija je prezrla predvsem predzgodovino stiške ustanovitve. O začetkih Stične obstaja tradicija stiških kronistov z natančno individualiziranimi osebami in preciznimi letnicami. Ti kronisti (za katere bi kazalo ugotoviti medsebojno odvisnost), so imeli na voljo še cel bogati samostanski arhiv, ki je postal v času jožefinskega navaša na samostane žrtev "prosvetljenih" birokratov. Po stiškem izročilu bi imela zgodovina prvih let Stične tole podobo: Stično je ustanovil patriarh Peregrin v času papeža Inocenca II. in cesarja Lotarja II. v letu 1136. Peregrin je hotel imeti cistercijske med Slovenci, da bi mu pomagali pri utrditvi verskega življenja med ljudstvom. V ta namen je dopisoval s sv. Bernardom in mu ponudil zemljišče za naselitev. Ponudbo je Bernard sprejel in poslal prve menihe iz Morimonda. Ti so prišli 1132 in začeli z gradbo samostana. Regularno življenje je konvent začel v začetku junija 1135, ko je bil samostan zgrajen. Vselitev se je izvršila isto leto, ko je Bernard spreobrnil akvitanskega vojvodo. Leta 1136 je Bernard poslal prvega opata iz Morimonda. V filiaciji je bila nova ustanova podrejena samostanu v Rein blizu Gradca. P. Grebenc si zastavlja kritično vprašanje, ali se ta tradicija da umestiti v okvir sočasnega zgodovinskega dogajanja, kot ga poznamo iz drugih virov. Venodostojnost stiške tradicije, ki jo Grebenc zatrjuje in dokazuje, bo v celoti bolj izkazana po objavi celotne monografije, ko bodo vidni rezultati posetne in zlasti gradbene zgodovine stiških začetkov, ki jih v naši razpravi avtor ne obdeluje, kakor je opustil tudi vprašanje Bainofa in leta 1135. Tako je predmet priobčenih doneskov predvsem vloga Peregrina pri ustanovitvi Stične. (Pravilnost izročila o letu 1132 kot letu prihoda prvih menihov skuša Grebenc dokazati z bistroumno konstrukcijo, da je odločitev, poklicati cistercijske v Stično, veljala Inocencu II. za dokaz Peregrinove pravovernosti, torej se je morala izvršiti pred papeževo potrditvijo Peregrinove izvolitve leta 1132.

Grebencovo proučevanje Peregrina II. je obogatilo cerkveno zgodovino z važno ugotovitvijo o rodu tega oglejskega očaka; izhajal iz istrskih grofov de Suarceburch. S tem je utrjena tudi stiška tradicija o prijateljstvu (Peregrinoven z Bernardom) — preko Henrika iz Morimonda, sina istrskega mejnega grofa. Morda bi kazalo omeniti tudi začetno siceršnje veliko Peregrinovo zanimanje za naše kraje: poleg sinode v Brežah in ustanovitve Gornjega grada še: 1133 je podaril samostanu San Nicolò da Lido samostan sv. Petra na Krasu s posestvom v Buzetu; 1136 se je sestal v Beljaku s salzburškim Konradom v navzočnosti kardinala Štefana, tedaj je obdaroval Možnico in Rožac in v korist Osoj odločil neko sporno vprašanje. Bolj pa bo treba še pojasniti vprašanja v zvezi s Peregrinovo izvolitvijo, kar pomeni na novo preučiti vse izvolitve oglejskih patriarhov po smrti Udalrika (1121). Proti Wattenbachu in tudi Kehru (Italia Pont. VIIa, +77, +78) vzdržuje Grebenc tezo, da sta pisni med Peregrinom in Inocencijem v rkp. 2507 pristni. Ker pa Wattenbach trdi, da je ponarejen kodeks v celoti, bo treba za pristnost dodati notranjim kriterijem še druge dokaze. Kakor odlikuje Grebena direktno in samo-

stojno proučevanje virov, premajhno vpoštevanje literature ni vedno koristno. P. Kehr razlaga v razpravi "Rom und Venedig bis ins XII. Jahrhundert" (Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken XIX, 1927, 126-127) veliki privilegij s 26. junija kot odločitev Rima v pravni kontroverzi med Oglejem in Gradežem — Benetkami, kateri sedež je naslednik primacialnih pravic oglejskega patriarhata, (Pomeni popolno spremembo rimskega stališča, ki je od Leona IX. bilo v korist Gradeža. Medtem ko je oglejski Peregrin takoj prihitel v Piacenzo, kamor je Inocenc sklical škofo, so se mu Benetke šele jeseni poklonile. Zdi se, da včasih Grebenc preveč zaupa metodi, ki jo sam imenuje "metodo psihološke rekonstrukcije položaja". Kot dognano moremo čislati tudi vprašanje o ustanovitvi Žitične iz Reine, ki jo Grebenc s stiško tradicijo utemeljeno zavrača.

Iz razprave same je razvidno, da gre za prvi doresek, žal pa to dejstvo tipografsko ni dobilo izraza. Gradivo je bilo nabirano z vidika monografije. Tak značaj imajo tudi uvodna poglavja. V redakciji se čuti negotovost, ali naj se odloči za razpravno ali monografično strukturo teksta. Disgresije so pač danj poljudnosti, motijo pa sklenjeno izpeljavo dokazov.

Kot dodatek podaja diplomatično in sfragistično gradivo o imenu Stična, ki kliče še po strokovni lingvistični obdelavi. Nemški viri pišejo Sitig, Sytik in podobno. Grebenc misli, da je prvotno bilo Žitič. Ker pa gre za toponim, bo verjetneje Žitiči (krajevno ime "zadružnih naselbin" po osebnem imenu je vedno v pluralu, edrinske oblike so sekundarne) ali Žitiče, kot na Koroškem, "Siticina" se pojavi šele konec 16. stoletja. Za podobne primere s področja srbohrvatsko-italijanskih stikov je Skok (JF III, 73) mislil na latinizirane končnice. Na vsak način izhaja Stična iz osebnega imena Žitko ali podobno. Kot smo opustili nepravilni naziv "Zajčki samostan" za Žice, se bo treba oprijeti pravilne pisave Žitična.

Pomen Grebencvih raziskovanj daleč presega domačo cerkveno zgodovino, kjer tvori pomemben doprinos k zgodovini 12. stoletja, za katerega nam viri kaj pičlo teko. Kot nihče je on poklican, da nam napiše celoten monastericon Slovenicum, ne samo zgodovino tako slavne stiške opatije, ki jo danes vnovič ograža birokratsko lažno prosvetljenstvo.

V

Mnoga dopolnila k zgodovinskemu pregledu v Odarjevi razpravi *Vprašanje o slovenski teologiji* (95-126) bom podal v posebni razpravi "Pripombe k zgodovini slovenske teologije". Tu samo neka; misli k Odarjevim predlogom. Za adekvatno določitev nalog slovenske teologije danes bo potrebno nadrobno premisliti tudi desetletje po revoluciji in si naloge določiti z ozirom na konkretne možnosti naše sedanjosti. Za razvoj slovenske teologije — tudi izven meja narodne države — je predvsem potrebna lastna strokovna revija. Med najbolj nujne naloge slovenske teologije je brez dvoma treba šteti obsežno komentirano izdajo svetopisemskih knjig; temu podjetju bi bilo treba pripisati temeljni pomen.

Prelat Odar objavlja svoj načrt, ki ga je kot predsednik Katoliškega tiskovnega društva že začel širokopotezno uresničavati. Za tisk sta bila že pripravljena: prvi del Tomaževe Teološke sume in prvi zvezek izbranih spisov Solovjeva v Grivčevem prevodu (kar je prelato Odar pozabil omeniti), pripravljaj se je prevod Denzingerjevega Enchiridiona in tridentkega katekizma, stiški menihi so obljubili izbor iz Bernarda. Poleg Denzingerja predlaga v prevod tudi Cavallerov Thesaurus in de Guibertove Dokumente za duhovno teologijo. Nemci so Denzingerja prevedli le v izboru, Cavallera in Guibert bi gotovo bila koristna, pač pa bi Rouët de Journalov patristični priročnik s stališča slovenitve popolnoma nadomeščala zbirka Cerkvenih očetov izbrana dela. Kirchof cerkvenozgodovinski priročnik je seminarsko pomagalo in ima tako smisel samo v originalnih jezikih. Prevod zelo koristnega tridentinskega

katekizma bi bil najbolj primerna proslava 400 letnice koncila; morda bi ga izdali z dodatki po zgledu izdaje p. M. Gattererja SJ (Religionsbuch der Kirche, 1931-1936 v devetih zvezkih).

Tudi večji narodi so prevode teoloških klasikov začeli s tistimi pisci, ki so bolj pomembni za duhovno življenje. Tako bi kazalo ravnati tudi pri nas. Zato bi pač raje prevajali Bonaventuro kot Scota. V nujni prevodni program spadajo vsaj tisti klasiki, ki tudi v svojih nacionalnih literaturah veljajo za vzorne pisatelje. Sem sodijo kardinal Newman, Frančišek Saleški in seveda oba Španca velika Terezija in Janez od Križa. Stik tolikih slovenskih teologov s španskim svetom nas mora obogatiti s prevodi teh pisateljev. Seveda bi morale prevode spremljati temeljite in obsežne monografije. Med modernimi nam manjka zlasti že klasični dom C. Marmion OSB.

VI

Kmalu bo sto let, kar je Fran Levstik v Trstu l. 1861 napovedal, da bo Slovenec Mickiewicza imenoval svojega. Danes moremo videti, da ga svojega imenujemo po pravici. Po posredovanju Čopa in Korytca je njegov vzgled vplival na Prešerna. Ponosni moremo biti, da je bil Čop prvi kritik, ki je spoznal epohalni pomen "Gospoda Tadeja", kakor je ugotovil poljski slavist dr. Rospond. Skoro sleherno veliko slovensko ime je v zvezi z največjim poljskim pesnikom: Krek, Cankar, Župančič. Miklošič je študentovskemu tovarišu v Gradcu Vrazu pokazal pot k Poljaku. Mladoslovenec Valjavac je napravil prvi prevod v slovenščino. Moderna je mislila, da ga je nanovo odkrila. Mickiewiczovi jubileji: stoletnica rojstva 1898, petdesetletnica smrti 1905, stoletnica "Gospoda Tadeja" 1934, so zmerom odmevali v slovenskem kulturnem življenju. Med okupacijo naj bi po namenu prevajalca Tineta Debeljaka "Kitica Mickiewiczovih" (Ljubljana 1943) bila tudi Slovincem v "krepčanje duš". Časi ekstremne rusofilije pa so zmeraj manjšali temperaturo slovenskega zanimanja za Poljaka, ki je poleg našega Prešerna veliki besednik kulturne in politične avtonomije slovanskih narodov, tudi nasproti "ruskemu morju". Šele 1948 so ga v domovini spet začeli prevajati.

Da sintetično prikaže Mickiewiczovo navzočnost v slovenskem kulturnem življenju, ni bil nihče tako poklican kot njegov najbolj uspehi prevajalec in odlični poznavalec poljske književnosti dr. Tine Debeljak. V spomin na stoletnico smrti je napisal obširno študijo "Mickiewicz in Slovenci" (127-175). Pobudo za to razpravo mu je dalo povabilo prof. Lednickega s kalifornijske univerze, naj za jubilejni zbornik "Mickiewicz in the World Literature" napiše slovenistični prispevek. Slovensko pisana razprava, objavljena v Vrednotah 1956, po obsegu zelo presega angleški članek. Edino Debeljak je vključil težkim razmeram emigracije mogel s svojim tako preztentnim znanjem napisati tako uspešno študijo, ki ji samo oddaljenost od knjižnic preprečuje, da bi bila materialno popolna. Pripomba: "ne zadene krivda nepoučenosti samo mene, kajti obrnil sem se po informacije na uverodajno, dobro informirano osebo, pa nisem dobil niti odgovora", razodeva spet nov odvraten primer nekulturnega obnašanja neklih naših kulturnikov, ki nimajo niti tedaj, ko gre za predstavitev slovenstva velikemu svetu, toliko civilnega poguma, da bi izpolnili svojo narodno in kolegialno dolžnost, če že sami niso profesionalni "hlapeci" "hlapcev" na vladi. Več vprašanj je tako moral predlagati drugim v obdelavo, na primer Jerišo, Žaklja-Ledinskega, prve slovenske profesorje slavistike, članbe v slovenskem tisku. Programskega značaja je tudi opozorilo na ozke stike med poljskimi in slovenskimi katoličani v desetletju pred prvo vojsko. Strokovnjaško precizno formulira metrične probleme pri prevajanju Mickiewicza v slovenščino. Že strogi kritik Glonar je v Debeljaku gledal prevajalca celotnega "Gospoda Tadeja". Možnosti za tisk prevoda pač niso brezupne. Slovenska kulturna akcija bi mogla razpisati prednaročbo. Tako bi tudi nas Mickiewicz spremljal na romanju v sveto deželo svobodne domovine.

Nad tristotisoč štejejo Slovencev izven strnjenegega narodnega ozemlja. Naseľjevanje v USA se je začelo že v petdesetih letih preteklega stoletja. In vendar porečih problemov, ki so v zvezi s temi dejstvi, ni nihče na kraju samem preučeval. Prihod večjega števila izobražencev po revoluciji 1945 mora to stanje preduragati. Morda je prvi znak spremembe Vinka Brumna razprava "*Nekatera vprašanja naše kulturne rasti, Problemi kulturne adaptacije*" (strani 176-192). Iz situacije slovenskega inteligenta, ki se živo zaveda naloge in nuje kulturnega izpopolnjevanja in ustvarjanja tudi v novem tujinskem okolju, obravnava Brumen potrebo, težave in nevarnosti kulturne prilavnave v zdomstvu. Težave izvajajo iz posebnosti slovenske kulture ("ljudska vzgojnost", "zaprtost") iz izkoreninjenosti emigrantov in iz novih razmer (pomanjkljivo jezikovno znanje, socialni položaj emigrantov). Sviri pred nevarnostmi: utopitev, načelno odklanjanje tuje kulture, kulturna brezbrzičnost. Za uvod v svojo kulturno pedagoško razpravo je napisal dva prolegomena: prvega o solidarnosti kulturnega dela v okolju z osebno kulturno rastjo, drugega o pomenu trditve: Slovenci smo kulturni narod.

Z Brumnovo podčrtavo potrebnosti adaptacije tujemu okolju se bo strinjal vsak realistično misleč človek. Da je tu treba veliko storiti pri tisočih, ki jih je vrgla domača revolucija brez priprave v tuji svet, ni nobenega dvoma. Tudi prenekim njegovim bistrim in pravičnim opazkam k značaju slovenske kulture bo večina pritegnila. Morda pa bo še kdo pristavil svoj vprašaj k neki teoretični tendenci razprave, ki bi jo mogli po pravici imenovati konformizem okolju. Razprava je polna sicer zanimivih in bogatih disgresij, ki kar kličejo po vrsti samostojnih obdelav, vendar bi bolj kazalo izvajanje argumenta — adaptacije osebnega kulturnega življenja tujinskemu kulturnemu okolju — bolj skleniti.

Da smo se lotili vprašanja adaptacije v tujini pod vidikom kulture, bo pač spet simptom naše "kulturnosti". Na vsak način je vidik legitim, tudi zelo sodoben, saj so sistematični poskusi kulturne antropologije, ki snuje na dejstvu, da se vsako človeško življenje odvija v okviru neke kulture, prav iz najnovejšega časa. Ker isti izvor in isti cilj priklepa kulturo na naravo, mora kulturnofilozofsko premočrivanje vsekdar ohraniti nujno zvezo z metafiziko, filozofsko antropologijo in etiko, ako hoče priti do ugotovitev, ki zadevajo odločitve celega človeka. Paziti je tudi treba, da se ne delajo sklepi za območje, ki jih vidik ne more zajeti. Zaradi tega si je treba točno določiti pojem kulture, ki je več značen. Nekaj drugega obsega kultura humanizma, nekaj drugega sociologiji in po njej vplivani znanosti o kulturi. Če jo pojmujejo kot "gojitev človečnosti" — osebno kulturo — ne moremo zajeti vseh "kulturnih področij", ki vsa skupaj sestavljajo življenjsko okolje človeka. Ako pojmujejo kulturo kot sojem vseh kulturnih dobrin (— vsega kar človek naravi doda —) potem zajamemo nujno v obravnavo tudi gospodarstvo, "kulturno funkcijo skrbi za življenjske potrebščine" (Sombart). Če pojmujejo kulturo humanistično, se je pač treba vprašati o gospodarskih in socialnih pogojih kulturnega dela. Podoba je, da te probleme kot temeljne Brumen premočrno osvetli, in vendar je problem izobraženca emigranta tale: kako najti v novem socialnem okolju mesto, na katerem bi mu poklicno kulturno delo zagotovilo stalno preskrbo s potrebnimi gospodarskimi dobrinami. Tehnikom vseh vrst adaptacija tu ni težka. Zelo težka pa utegne navadno biti za humanistične izobražence, posebno za tiste z "domoznanskimi" strokami. (V tej zvezi naj omenim značilno dejstvo: vkljub temu, da je danes v svobodnem svetu dokaj povpraševanja po slavistih iz Kopitarjevega, Mirklošičevega in Murkovega naroda, ni izšel noben slavistični docent v zamejstvu. Tega bo pač kriva pretirana slovenistična in literarna orientacija ljubljanske slavistike.)

Odnos do kulture je treba relativizirati, sicer zapademo v shematizem. Drugače se ima do kulture tisti, ki pri kulturnem ohranjanju in ustvarjanju deluje s po-

klicno odgovornostjo, drugače tisti, ki v kulturnem procesu ni ustvarjalen. Za prvega je "ljudsko-vzgojnost" lahko ovira, za drugega pa dragocena domača dota.

Vidik kulture (= oblikovane narave!) bi sam po sebi pri študiju okolja moral privzdigniti tiste lastnosti človekovega odnosa do okolja, ki ga ločijo od drugih živi celo v odnosu do naravnega okolja. Kazno je, da Brumnovo pojmovanje okolja ostaja pod vtisom predstavnne podobe o okolju, kot velja v redu zgolj plazmatičnega, vegetativnega in animalnega življenja, kjer živi neizbežno in brezpogojno biološko določuje in omejuje njihov svet.

Okolje — kakor tudi adaptacija — so pojmi, ki so si jih duhovne vede izposodile iz biologije. Po pravici, ker je tudi človek živ. Vendar je odnos človeka do okolja ontološko bistveno drugače strukturiran. Človek ni zgolj odprt svojemu okolju temveč ga kot duhovna oseba transcendirata, je svoboden nasproti okolju, nasproti samemu sebi in nasproti bitju. Človekov odnos se tako ne reducira na odnos do navzočnosti in navzočega (do sedanjosti in sedanjega), temveč se človek nahaja celo v odnosu do svojih lastnih možnosti, do bodočnosti. Odprt je za odločitve v bodočnosti, za bodoče naloge.

Tako je ontološko osnovano človekovo oblikovanje okolja in tudi pedagogizacija okolja, o čemer razpravlja posebna stroka pedagogike: znanost o okolju. Danes je izven socialističnega sveta splošno mnenje pedagogov, da je vpliv miljeja miljejska teorija nekoč močno pretiravala.

Človek se ne samo od naravnega okolja lahko distancira, saj vanj ne s-pada, temveč le sega vanj. Zato ga more tudi spoznati in njegov značaj spregledati. Tudi nasproti kulturnemu okolju mora biti kritičen in eklektičen. Življenjski stili nacionalnih kultur (n. pr. tudi American way of life) imajo v osnovi neko duhovno strukturo idej in idealov, težej in vrednot, nazorov in sodil. Človek ima nasproti njim dolžnost kritičnega vrednotenja ob merilu bitnega in vrednotnega kozmosa.

Socialno okolje delimo še v politično. Brumen zelo poudarja pravice države glede kulturne adaptacije prišlecev. Tistim, ki državi primarno pripisujejo bolj skromne naloge kot teoretiki "kulturne države", ni težko zagovarjati kulturni pluralizem zoper asimilacijske težnje države. Nosilec kulture namreč ni država, ampak ljudstvo v svoji raznoteri razčlenjenosti. Država je okvirna organizacija, njena naloga je kulturotvorne moči v družbi pospeševati. Sicer se pa države navadno zadovolje s tem, kar moremo imenovati lojalnost državljana. Prednji Vzhod nudi obilo zgledov za kulturne avtonomije komunitet, ki jih razločujemo predvsem po njihovi konfesionalni pripadnosti, katere so znale najti modus vivendi s politično vladajočo večino in prav s to svojo kulturno osebnostjo odlično prispevajo k obči blaginji.

Tudi pojmovanje solidarnosti okolja z osebo trpi zaradi togega uniformnega "naravoslovnega" pojma okolja. Prav gotovo kulturno ustvarjanje normalno ni mogoče brez nekega stika z okoljem. Toda to okolje si človek sam lahko izbira in zbira. Kako bi sicer bilo mogoče kulturno delo shizmatikov in ne-konformistov?

Nietzsche je prav zapisal, da je duhovno zdravje človekovo odvisno od tega ali obstaja zanj horizont, ki loči domače in tuje (Zweite unzeitgemässe Betrachtung, Werke (Octavausgabe) II, 286). Zato je nastopek naravnega samohranitvenega čuta, da izseljenci skušajo svoj stari domači življenjski način presaditi in ohranjati. Tudi pod tem vidikom bo še kdo drugi drugače naglašal zahteve duševnega zdravja kot Brumen.

Razumljivo je, da opisano pojmovanje okolja ni brez nastopkov tudi pri pojmu adaptacije. Adaptacija pomeni način, kako se človek ali skupina priusposobi po gojem socialnega življenja s poklicem, izobrazbo, vzgojo in samovzgojo. Pri adaptaciji gre za skupno življenje in delovanje ob priznanju različnosti. Glede take pripravnave bi si želeli več čitati. Manj kot pripravnava je stik in približanje, več pa prienačenje in zedinjenje.

Kdor bo spregledal, da Brumen hoče samo opozarjati na nekatere probleme, in ne bo hotel vpoštevati Brumnovih svaril ob koncu razprave, bo mogel razumeti adaptacijo kot sklizko pot v asimilacijo. Tolikšen poudarek adaptacije more hromiti voljo do etnične svojitnosti posebno v okoljih, kjer je "socially adjusted person" najvišji osebni ideal, kot je v Združenih državah, kjer se adaptacija družbi smatra za najvažnejšo nalogo življenja.

Zgodovina našega izseljenstva dokazuje, da se ne nahajamo med odpornimi etničnimi skupinami. Nad zmožnostjo adaptacije Slovencev se doslej niso pritoževali. Poznavalci severnoameriških razmer so nam dali tole izpričevalo: the Slovenes are noted for their adaptability (The Catholic Encyclopedia XIV|1913|56, s. v. Slavs, IX, Slovenes). Seveda se izobraženci teže adaptirajo — posebno delovnim pogojem — kot množice nešolanih ljudi, ki so jih valovi emigracij odlagali k vznožju ameriške socialne lestvice.

Takšna prisvojitve tujega jezika, kakor ga imajo v lasti domorodci, ni mogoča. Za eno najmočnejših glav nemškega katolicizma patra Ericha Przywara SJ, ki je celo tvorec mnogih neologizmov, pravi zgodovinar nemške katoliške literature, da se njegovi nemščini pozna pisateljev izvor iz Šlezije. O Vrazu pa trdi akademik Antun Barac: "Ni u hrvatskom jeziku nije se gotovo nigda do kraja mogao izraziti stihom, jer kao Slovenac nije nikad potpuno svladao štokavštine, naročito njezina naglasaka" (Hrvatska književnost, I. Književnost ilirizna, Zagreb (JAZU) 1954, stran 241.). Zdi se, da niti ne gre toliko za jezik kot za vsebino kulturnih tvorb. Berdjajeva je brala vsa kulturna Evropa, čeprav je pisal rusko in celo iz aporij ruskega miselnega življenja.

Dosti upravičenega odklanjanja bo verjetno vzbudilo Brumnovo kulturno-filozofsko obravnavanje problema "prenaroditve", ki pa je logična posledica njegovega pojmovanja okolja in adaptacije. Glede prehoda iz ene narodnosti v drugo pa Brumnu odločuje kulturna rast, sodilo je "notranja logika osebnega kulturnega razvoja". Vendar samo po sebi vprašanje etnične disimilacije ni v zvezi s kulturno adaptacijo. Prav lahko si mislimo odličnega ruskega znanstvenika, ki ne samo nadaljuje s svojim bogatim znanstvenim delom, temveč tvorno in usmerjajoče vpliva na svojo stroko v gostiteljski slovanski državi, pri tem pa noče sprejeti niti njenega državljanstva. Tak primer je bil rajni profesor Evgenij Spektorski. Problem prenaroditve z zgolj kulturnega vidika ni razrešljiv. Narodnost je zmerom tudi nekaj biološkega in problem "izbiranja narodnosti" nastopi pravzaprav le v primeru, ko sta roditelja iz dveh različnih narodov. Iz dejstva, da je narodnost ontološko pritika, ne sledi sklep o zamenj narodnosti. Ni točno misliti si inherenco akcidence na substanci kot razmerje človeka do obleke; vključ razliki med substanco in akcidence tvorita obe ontološko notranjo enoto. Kdaj vodi "notranja logika" v "prenaroditev"? Potrebna bi bila eksemplifikacija, da bi izginili vsi pomisleki. Zdi se — po kontekstu —, da je tak primer dan, ko bi drugačno ravnanje pomenilo hudo osebno krizo ali nevarnost za duševno zdravje ali celo za moralno integriteto. Podoba pa je, da vrsta antagonizmov samo pri psihastenikih povzroča katastrofe. Ako pustimo takim ekstremnim primerom pristojo pot v raznaroditev, kakšne primere obsega še omenjena logika? Primer osebnega kulturno-socialnega dviga? Vsakomur je jasno, da Vinko F. Klun, ki je postal docent na Dunaju, kulturno ni bolj pomemben kot Fran Levstik, ta tipični zgled karierskega neuspešnika. Vendar so Levstika Čehi uvrstili med "Turcové dějin", Klun pa je ostal zanimiv kvečjemu kot eden izmed več tisoč avstrijskih univerzitetnih docentov. Miklošičeva hči se je prenarodila, pa se je vključ temu "razvila" le do... nastavljenke pri dunajskem radiju; Murkovi sinovi se niso, pa to ni nič oviralo njihovega kulturnega dviga. S kulturnim argumentom v asimilacijski akciji že dolgo dokazujejo naši severni in zapadni sosedje. Taka vprašanja se zato ne smejo obravnavati samo z enega sektorja. Pustimo ob strani vprašanje, ali more biti nezvestoba izvoru v logiki osebnega razvoja. Tudi

kulturno tak človek ne bo kaj prida ustvaril, ker ne bo nudil tega, kar prav samo on v svoji osebnosti more prispevati k obči kulturi.

Emigranti morejo, kadar so kaj več kot izolirani posamezniki, s svojim vrednotjem biti samo manjšina, to je sociološke podskupine. S tem pa so nujno v napačnem terišču vseh tistih disintegrirajočih faktorjev, ki pritiskajo na vsako sociološko manjšino, posebno v družbah, ki se naglo spreminjajo. Vsaka taka podskupina je zaradi tega stavljena pred vprašanje: Kaj storiti, da ostane v takem položaju pri življenju. Ali naj se pred razdejalnimi vplivi večinske družbe umakne v ghetto, ali pa poskusi svoje svojsko mesto v družbi nakljub pritisku? Kaj storiti, če se odloči za drugo rešitev? Samo ta je namreč mogoča. Tu mora originalnih odgovorov in predlogov iznajti tudi kulturna pedagogika.

Kako na to vprašanje emigranti odgovore, je odvisno tudi od značaja emigracije. Tudi na razliko med ekonomskimi in političnimi emigracijami Brumen premalo pazi. Pristna politična emigracija živi vedno v odnosu do bodočnosti domovine. V tej zvezi je poučno poklicati si v spomin, da so se severnoameriške asimilacijske aspiracije prvič zavedele, da niso vsemogočne, pri Poljaki Middle-Westa; Poljaki pa so gotovo od vseh emigracij najbolj politični in od političnih najbolj mesijanski.

Velika zgodovinska izkušnja naše slovenske generacije je, da sta narodna in osebna svoboda neločljivi. Tej *eni* svobodi mora biti posvečeno dejavno pričevanje vseh, ki so zapustili domovino zaradi bolj svobodne domovine. Da bo tega pričevanja zmogla, se mora emigracija uveljaviti v svojem vsakokratnem okolju. Razlog adaptacije je tedaj volja do življenja, do svojega lastnega narodnega življenja. Kadar je vir in merilo za prilnavo okolju ta volja, ni nevarnosti, da bi se adaptacija izprevrгла v asimilacijo. Voljo do življenja po ohranjanju predvsem zavest poslanstva. Samo zavestna zadat "slovenstva trdi tlaki" more zdonce rešiti pred usodo "Kultur-düngerja". Slovenski kulturniki to trdo tlako v zamejstvu z junaškimi žrtvami zgledno rabotajo. Dokaz za to so tudi Vrednote.

France Dolinar

IVAN AHČIN, SOCIOLOGIJA II - 2; Založila Družabna Pravda; tiskala Federico Grote; str. 465. Buenos Aires 1956.

Že za prvi dve knjigi Ahčinove Sociologije me je doletela prijetna dolžnost, da sem ju ocenil v tej reviji; zdi se mi, da je ta naloga vedno prijetnejša, ker z vsako nadaljno knjigo Ahčin izpopolnjuje svoje delo.

S tretjim snopičem stopa avtor v osrčje sociologije, ko obravnava sledeča poglavja: država, mednarodna družba, ter religija in družba. Izmed treh zvezkov, ki so izšli, je ta najboljširnejši. Razumljivo, saj proučuje v njem najspornejše točke človeškega sožitja. V vsem gradi Ahčin svoja izvajanja na tradicionalnih osnovah krščanske socialne filozofije, kakor že v prejšnjih delih. Vendar to ni zgolj zbiranje in prilagajanje znanstvenega materiala, temveč izvirno usodno reševanje krščanske socialne misli; v nekaterih vprašanjih pisec zavzame celo samostojno stališče, ki je pri drugih avtorjih le boječe nakazano ali pa "previdno" zamolčano. Tempora mutantur! Kakor sem že namignil, je v tretji Ahčinovi knjigi opazen velik napredek bodisi v literarnem, bodisi v stvarnem oziru. Rekel bi, da je v teh poglavjih Ahčin najbolj doma.

Nekaj opazk, ki se mi vsiljujejo ob tolikem gradivu.

Opredeba kulture (str. 46), kot jo podaja avtor, se mi zdi izredno posrečena; mimo vseh debat o tem pojmu, najde Ahčin preprosto formulacijo, ki pa ustreza.

Nasprotno pa je v členu o odpornosti proti oblasti avtor nekoliko velikodušen, zlasti kar se tiče odstranitve nasilnika; vendar pa svoje mnenje trdno naslanja na razloge in sodobne avtorje. Tudi tu bi lahko rekel, da nam novi časi narekujejo nova zadržanja.

Glede oblike vladavine nam dobro razčleni bistvo prave demokracije, nje prednosti in nevarnosti, obenem pa nakaže, da je krščansko socialni nauk odločno za to obliko, če so le dani pogoji.

Jasno je obdelano poglavje o mednarodni vzajemnosti in zgovorno prikazana nemožnost, da bi organizacija Združenih narodov bila učinkovita kot nekaka nadvlada. Razlog? Nima zakonite moči, da bi svoje članice prisilila k izpolnitvi tega, kar sklene večina. In zakaj ne? Ker nobena država ne mara omejiti svoje suverenosti. Sprijazniti se pač moramo z dejstvom, da nikoli ne bomo doživeli uresničenja "mednarodne vlade". Samo enkrat v zgodovini se je ta zamisel približala stvarnosti: po investiturnih bojih, ko si je zmagovito papeštvo privzelo vlogo politične nadsile. A prav to obsojamo, ne samo zaradi tega, ker je papeštvo stopilo na sebi nelastno politično poprišče, temveč predvsem iz temeljnega razloga, ker se taka mednarodna vlada takoj sprevrže v gospostvo enega močnejšega naroda nad drugim šibkejšim. Ne pozabimo, da smo bili Slovani žrtev te srednjeveške ideje.

Ob branju najbolj zanimivega poglavja Religija in družba si dovoljujem sledeče pripombe.

Premalo izčrpno je prikazano razmerje krščanske vere do države v teku zgodovine. V tem oziru nam zgodovinska skušnja nudi ogromne nauke. Ni odveč reči, da se je krščanstvo v dobi pred Konstantinom borilo le za *prostost*. Od Konstantinovega edikta (l. 313), ki je to prostost uzakonil, gre pa razvoj nepričakovano v radikalno smer: krščanstvo začne v vsem nadomeščati dotedanje poganstvo kot *državna vera*; iz zahteve po prostosti preide v teku šestdesetih let do zahteve po nadvladi, nato po edino priznani veri, kar doseže že l. 380. Od tega leta naprej pa vse do moderne liberalne revolucije je krščanstvo "državna" vera. Načelo tesne sklenjenosti in prepletenosti med krščanstvom in državo od časa Gracijana in Teodozija pa vse do francoske revolucije ni doživelo nobene bistvene spremembe. Revizijo Gracijanovega edikta iz l. 380 začne šele doba liberalnih idej preteklega stoletja, ki polagoma izvaja ločitev države in krščanstva in nas postavlja več ali manj nazaj v l. 313.

Kar je vmesnih sprememb se sučajo okrog razmejitve med cerkveno in svetno oblastjo, in to je poglavje zase.

Zgodovina teh razmejitvenih sporov traja od Konstantina pa vse do danes in prihaja do najrazličnejših izrazov: od cezaropapizma prvih dob do nadvlade papeštva v srednjem veku, dokler se končno ne izkristalizira v enakopravnosti obeh področij.

Bonifacija VIII. označi Ahčin kot ideologa papeške nadoblasti na svetnem področju. Upravičeno. Ne bi pa postavljali v isto vrsto Gregorja VII., katerega ideje o razmerju obeh oblasti so bile docela različne.

To zo opazke, ki vrednosti dela ne zmanjšujejo, temveč le dokazujejo njega zajetnost.

Ahčin nam je podaril s svojo Sociologijo veliko delo, za kar mu gre priznanje vse naše slovenske javnosti. Celotna knjiga, ki dosedaj obsega že tisoč strani, je dostopna vsem slojem, kar je gotovo velika odlika, in je varno vodilo v socialno razburkanih razmerah sodobnega časa.

France Glavač

FRAN ERJAVEC, KOROŠKI SLOVENCİ. — 1. zvezek: Srednji vek. Celovec 1955. Str. 192. — II. del: Od reformacije do prosvetljenstva. 2. zvezek, str. 216. Celovec 1956. Založila Družba sv. Mohorja v Celovcu

Erjavec je pričel to veliko delo objavljati v podlistku "Našega tednika — Kronike". Tekst v knjižnih izdanjih pa ni ponatisek, ampak že popravljen in dopolnjen druga izdaja, kar more biti delu samo v prid. Pač zaradi razdalje med

piscem in založbo je prišlo do nejasnosti v označbi posameznih izdanj. Prvi zvezek je tudi celotni prvi del monografije. Drugi zvezek celote je pa samo prvi zvezek drugega dela, ki bo obsegal tri ali štiri zvezke. Potem bosta sledila vsaj še dva dela, če ju ne bo avtor razdelil na tri dele, vsakega spet v več zvezkih. Ko pišemo to poročilo, se bliža gradivo za 3 zvezek (drugi zvezek drugega dela) v podlistku celovškega tednika koncu in pisec gnete to gradivo za dokončni tekst tretjega snopiča, ki se bo začel s 409. stranjo. Celotni obseg bo znašal ok. 3000 strani. Vsekakor že po obsegu velikopotezno podjetje.

Kot povesta že podnaslova, je to delo *zgodovina koroških Slovencev*. Pisec živi v Parizu, razpolaga s precejšnjo literaturo in potuje na Koroško, kjer črpa iz prvih virov. Ti viri so tem manj izčrpani, čim bližji so nam časovno. Erjavce bo podal torej v vsakem naslednjem zvezku, v vsakem naslednjem poglavju vedno več novega gradiva.

Delo je znanstveno, pa tudi poljudno, recimo: bravno za vse ljudi malo večjega obzorja. Vsaj na višini Grudnove in Malove ZSN. V marsičem po metodiki Erjavčeva knjiga Grudnovo in Malovo presega, tako v jasnejši razlagi starih pravnih in socialnih uredb. Gruden in Mal sta odlična zgodovinarja, pa sta predpostavljala prav v teh stvareh večkrat preveliko znanje bralcev.

I. del (zvezek) je kompilacija dosedanje obširne literature slovenskih in nemških piscev. V tej silno problematični literaturi se odloči Erjavce nazadnje skoraj vedno za največjo avtoriteto, za Milka Kosa, kar je delu gotovo v največjo korist. Boga Grafenauerja očitno še ni poznal, vsaj pri pisanju prvih poglavij ne. Erjavčemu delu je to v škodo samo pri ocenjevanju pomena vojvodskega prestola. Bôgova teorija o dvojni podsodnosti, knezu in sodniku iz vrst kosezov, ki naj je dobila tudi izraz v dvosedežnosti gosposvetskega prestola, ima vsekakor velik pomen in je vredna vse pozornosti.

Tudi o nekaterih drugih vprašanjih bi bila diskusija z avtorjem zanimiva, če že ne plodna; plodna zato ne, ker končnih ugotovitev za temeljne zgodovinske resnice še ni in je treba graditi na hipotezah, če ne celo na osebnih odnosih do virov. Naj navedem nekatere stvari, ki nikakor ne govorijo v pisateljev neprilog, ampak posredno naravnost hvalijo njegovo iniciativnost v spornih, problematičnih vprašanjih.

Erjavce je slovenski politični zgodovinar. Mnogo se je pečal tudi z literarno zgodovino zadnjih 100 let, kot na drugi strani Prijatelj s politično kot literarni zgodovinar. Erjavčeva zgodovina koroških Slovencev je po zamisli v prvi vrsti politična zgodovina, tudi cerkvena in pravna in kot taka samo mimogrede kulturna zgodovina. V večji meri hoče biti in je socialna zgodovina.

Pravnozgodovinsko bi bila vredna diskusije piščeva trditev, ki je povprečni bralec najbrž niti zapazil ne bo, da konec srednjega veka kake prave državne organizacije še bilo ni. Tu me spominja Erjavce naravnost na Prokopija, ki se je čudil kot človek iz bizantinske državne organizacije rahlosti staroslovenske državne ureditve. Feudalna osnova tedanje nemške države je bila ob dokončnem razvoju fevdalizma pač vse bolj federalistična kot kakšna današnja federacija (USA, Švica), seveda s to razliko, da so v teh federalnih edinicah odločali samo privilegirani stanovi, pa da jim je dajal na njihovo zahtevo regionalne pravice kralj-cesar po smotrnosti tedanje državne organizacije. Ta fevdalna federacija je bila vendar trdna državna ureditev, dokler je niso šele novi državnopravni nazori pričeli rahljati.

Organizacijska smotrnost je bila v severnih deželah, kamor so spadali ne samo koroški, ampak tudi drugi Slovenci, drugačna kot na jugu. Zato nas danes ne smejo motiti vizitacijska poročila italijanskih zlasti oglejskih cerkvenih vizitorjev, ki so radi v nič devali, karkoli se je dogajalo sredi Alp ali celo na njih severnih pobočjih. Že v 12. stoletju so pričeli v Italiji z restitucijo rimskega prava,

ki je bilo vendar bolj *posvetno* kot nemško, na Koroškem še vedno kje prepojeno s starim slovenskim. Cerkvene službe so imele na severu neko dejansko gmotno podlago, ki je bila, utrjena v zemljiških donosih, boljša od gospodarske podjetnosti laškega duhovnika. Do kakšne persiflaže se je mogel Italijan povzpeti, nam najbolj nazorno kaže primer Eneja Silvija Piccolominija, najsi bi se mogel v dolgih letih bivanja v avstrijskih deželah vživeti v tamošnja miselnost. Šele rahljanje teh starih zemljiških pravic, prav tako kot rahljanje stare kmečke "pravde", je privedlo do revolucije tako v cerkvenih kot kmečkih krogih. Zato vizitacijska poročila niso navadno prava kritika za naše cerkveno življenje.

Erjavec pravilno pojmuje gesla novih gibanj ob koncu srednjega in začetku novega veka: ne za nov socialni red po želji ljudskih, kmečkih množic in nižje duhovščine proti staremu redu, ampak za stari socialni red, ki so ga začeli rušiti višji stanovi, ne v ohranitev, ampak v razširitev svoje oblasti. Ne za novo, ampak za *staro* pravdo.

Zelo previden je pisatelj pri uporabi virov, zlasti Unresta o turških vojskah. Število pomorjenih in v sužnost odpeljanih ljudi, pa požganih hiš zaokrožajo podobni viri, ne samo Unrest, visoko navzgor, tako da bi nazadnje res ne ostalo nič nerazrušenega in nepomorjenega. Erjavec označuje vse še verjetne številke z "baje", nemogoče pa vsaj z neverjetnimi.

Že v prvi knjigi se srečuje Erjavec vedno znova z različni zgodovinskimi zavijanjmi nemških znanstvenikov, s tisto neizogibno, skoraj bolešno nacionalno zgodovino, ki je najhujša ovira ugotovitvi historične resničnosti. Saj tudi Slovenci nismo brez te napake. Erjavčeva knjiga — kot končno vsaka narodna zgodovina — ima poleg znanstvenega tudi svoj narodno vzgojni pomen. Vendar pisec z Nemci ne polemizira. Samo tam, kjer naleti na dokaze, ki so na dlani, jih poudari proti krivičnim trditvam, ki se jih mora vsak Korošec že v šoli na izust naučiti.

Do težavne snovi je prišel E., ko je moral pisati o kulturnem življenju poznega srednjega veka. Trditev o kulturni zaostalosti naših krajev za zapadnimi in severnimi deželami je samo relativno resnična, če jih primerjamo z velikimi središči (Pariz, Nizozemska, Nürnberg, Praga), ne pa, če jih primerjamo z neposredno severozahodno sosedščino. Pomanjkanje slovenskega pismenstva je gotovo zgodovinsko dejstvo, ki ga tudi slučajna bodoča najdba kakšnega rokopisa ne bi mogla bistveno spremeniti. Zato pa bi bilo delu v prid, če bi posvetil pisatelj še nekaj več besedila ljudskemu pesništvu in pripovedništvu. Tako je trditev, da so s kraljem Matjažem na Gosposvetskem polju spojeni medli spominj na nekdanjo samostojnost, preveč splošna, posebno ko vemo, da je vojska Matije Korvina res prišla do Gospe Svete.

Še težje je govoriti o upodabljaljoči umetnosti. Le — ta je vsekakor blažila nizko versko izobrazbo, kajti tudi slikarski cikli slovenske Koroške so dobra biblia pauperum. Da so imeli koroški Slovenci svojo ljudsko umetnost, je gotovo res, čeprav so njeni spomeniki iz srednjega veka neprimerno bolj redki kot spomeniki visoke umetnosti. Spomeniki visoke umetnosti srednjega veka so pa na tedaj slovenskem in tudi na še sedaj slovenskem ozemlju Koroške relativno celo številnejši kot na ostalem slovenskem ozemlju. Da niso imele gotske (pa tudi že romanske) cerkve "nobenega opravlja s slovenstvom", je prenagljena trditev, dokler ni ugotovljeno, če nimajo umetnostni spomeniki v slovenskem delu Koroške kakšnih lokalnih posebnosti, kot jih imajo tudi razni okoliši v središčni Sloveniji. Tudi problem slikarjev Friderika Beljaškega in njegovega sina Jareza, s tem pa vse pozno srednjeveške beljaške umetnostne dejavnosti ni tako enostaven. Najsi so mesto naseljavali nemški obrtniki, stalo je vendar sredi slovenskega ozemlja in je bila neposredna okolica najvažnejši naročnik umetnin.

Gotovo je prenagljena tudi sodba, da je živel slovensko ljudstvo samosvoje duhovno življenje, ki ni imelo notranjih zvez z nemštvom. Sklicujem se na svoje mnenje o binacionalnosti kulture, povedano v predlanskih "Vrednotah".

Te opombe seveda ne gredo na rovaš pisca, ki ni umetnostni zgodovinar. Pač pa bi bila dolžnost umetnostnih zgodovinarjev v domovini, da bi tudi s svoje strani proučili koroško gradivo, kot je to delno napravil Cevc. Potem šele bo mogoče ali nemogoče sprejeti delitev srednjeveške umetnosti v koroško in slovensko, kot jo delijo koroški umetnostni zgodovinarji (ko graški še vedno pišejo o štajerski vse dol do hrvaške meje).

Visoka umetnost, katere naročnik je bil vsaj na koncu srednjega veka poleg patrona in slovenskega krajevnega duhovnika tudi že knet (cerkveni ključar, podružnična srenja), je bila brez dvoma (tudi prej že) važen del duhovnega življenja najširših kmečkih slojev. Zlasti je oplajala tudi ljudsko umetnost, kar je prav za gotiko lepo dokazoval Franček Kos, pa menda brez upoštevanja koroškega gradiva. Gotovo pa zadobi Erjavčeva trditve o samosvojem slovenskem duhovnem življenju globlji pomen za narodno pesništvo in pripovedništvo, tudi za ljudsko glasbo. V le — teh je nemških vplivov bore malo, kar dokazuje vse znano gradivo. Tukaj pa nastane novo vprašanje: koliko je nemške ljudske lirike in epike ta čas pri ponemčenih Koroščih? Menim, da je v njih dosti več slovenskih elementov. Ni bila Erjavčeva naloga raziskovati teh stvari, dal pa je dragoceno pobudo tistim, ki so v to poklicani.

2. Drugi del nosi podnaslov "Od reformacije do prosvitljenstva", 1. snopič tega dela sega do konca protireformacije.

Tu nam pisatelj v vsakem poglavju postreže z novotami, ki jih povprečni slovenski zgodovinar še ne pozna, ali vsaj zadostno ne pozna. Nekatere ugotovitve so pa v resnici nove, doslej neznane.

Naj navedem nekatere dogodbe: Maksimilijanovo učenje slovenščine, nastanek puškarskega trga Borovlje, povezanost slovenske kmečke vojske z ostalimi slovenskimi borci in ne z alpsko-nemškimi kmečkim vojskami, delež Korošcev pri vzdrževanju vojniške granice, služba v njej in zlasti prenos snovi o kraljeviču Marku v koroško junaško narodno pesem, pritožba Korošcev komisiji škofa Ravbarja, da ne slišijo vse leto slovenskih pridig, predikant Kristalniki na Ostrovici, sprejemljivost luteranstva v Sloveniji prav zaradi nemške katoliške duhovščine med njimi, delovanje Ungnada, Hoffmanna, Neumannove in bivanje P. P. Vergerija v Beljaku, samostojna slovenska luteranska župnija v celovski špitalski cerkvi itd., prehod višjega sodstva na zemljiške gospode, delitev kmetij na polovične, tretjinske in četrtinske, točen opis kmetovih dajatev in storitev, živahna trgovina s Kranjsko.

Težišče tega zvezka je pa v zadnjih štirih poglavjih, ki govorijo o katoliškem preporodu (protireformaciji).

Izmed notranjeavstrijskih dežel je bila Koroška edina, kjer je bila tudi večina kmetov luteranska. Slovenski kmetje v Rožu in Podjuni manj, njihovi sonarodnjaki v Zilji bolj. Tako so se slovenski kmetje v spodnji Ziljski dolini tudi upirali protireformacijski komisiji, nasprotno je pa že grozil oborožen spopad med beljaškimi meščani in okoliškimi še katoliškimi kmeti. Erjavec pravilno sklepa, da bi obstanek luteranstva med kmečkim ljudstvom pospešil ponemčenje vključ slovenskim luteranskim knjigam in navaja v dokaz takrat še popolnoma slovenski, pa v protestantizmu vztrajajoči vasi Zagoriče in Sovče.

Zlom luteranskega plemstva in začetek vladarskega absolutizma sta dala pač neko pravno ogrodje za restitucijo katolicizma. Le-ta bi pa ostal zgolj videz, "na površju", če ne bi bilo prave verske obnove. Kajti razmere med duhovščino so se izza časov reformacije samo še poslabšale. Zlasti ni bilo slovenskih duhovnikov.

Erjavec se je z veliko mahančnostjo in objektivnostjo lotil jezuitov med Slovenci. Jezuitska era v znanstveni književnosti in v verskem življenju slovenskih mest in zlasti podeželja je bila prava pastorka v slovenskem zgodovinopisju. Naši cerkveni zgodovinarji se v te probleme niso poglobljali in so osredotočili svoje zanimanje na — vsekakor mogočno — osebnost škofa Hrena. Literarni in kulturni

zgodovinarji so samo registrirali (Glonar). Pisec "Koroških Slovencev" je zbral v XII. poglavju tega zvezka menda res vse gradivo, ki je pomembno za koroško slovenstvo in odkril novote.

Zanimivo je, kako so čisto po načinu "stare pravde" iskali in končno našli v Dobrli vesi gospodarsko podlago na naselitev jezuitske družine. Če te podlage ne bi bilo, bi se stvar najbrž kmalu razblinila, kot se je že toliko misijonskih akcij. In akcija koroških jezuitov je bila misijonska. Celo v najožjem pomenu besede, kajti jezuiti so opravljali farne misijone in to zlasti v južnem, slovenskem delu Koroške, kjer so mogli upati na najbogatejšo žetev. (Poleg misijonov so vršili temeljite vizitacije, kajti dobrloveški arhidiacon je bil zdaj jezuit. V svoj celovski kolegij so sprejemali dosti revnih dijakov prav iz slovenskega dela dežele in tako dali slovenskim župnijam spet slovensko duhovščino. Od l. 1620 naprej so uvedli v Celovcu slovenske pridige, ki jih je govoril Čandik. Šele jezuiti so dali po dolgih žalostnih časih slovenščini v cerkvi zopet pravo veljavo.

Erjavčevo delo raste tako od poglavja do poglavja v svoji aktualnosti. To lahko sodimo tudi po nadaljnjih odstavkih, ki izhajajo kot zbiranje gradiva sedaj v "Koroški kroniki". O teh bo vredno spregovoriti, ko bodo dobili dokončno obliko v tretjem snopiču.

Zunanja oblika — format — je za te vrste vsebino preskromna, kot velja isto za Ahčinovo Sociologijo. Zdaj seveda tega ni več mogoče popraviti. Tudi ovitek in naslovni listi so nekam borni in nejasni kot da bi bila založnica zaradi nadaljevanj v dvomih. Tisk je dober in tudi korekture so opravljene prav povoljno. To dvoje je dandanes vredno poudariti.

Bog daj, da bi se to ogromno delo srečno dokončalo!

Marijan Marolt

BERTONCELJ - ARKO: DHAULAGIRI (Slovenec v argentinski odpravi na Himalajo). Izdala in založila Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires 1956, [Platnice in ovojni list opremil Milan Volovšek. — Knjigi na pot (Robert Petriček, predsednik SPD v Buenos Airesu). Dodatek: Oprema argentinske odprave, Literatura o Dhaulagiriju, etc. — 161 strani, 1 zemljevid in 59 fotografij.

Urednika pišeta avtorju:

"...Že ko gre za knjigo, ki je med dosedanjimi knjižnimi izdajami Slovenske kulturne akcije vzbudila največ zanimanja (dramatizacijo potopisa so oddajali na tržaškem radiju v treh tedenskih oddajah...), bi kazalo, da bralci zvedo prav iz besed pisca samega podrobnosti o nastanku knjige. Koga ne zanima, kako si pisal, kako je skromen dnevnik mogel postati podlaga takega potopisa, katerega delj se po tukajšnji kakor po tržaški kritiki morejo meriti s Herzogovo Annapurno? Kje in kdaj sta z Bertonclem začela pisati?"...

Buenos Aires, 14. oktobra 1956.

Avtor piše urednikoma:

"...Sivina antarktičnih morij. Morske struje in viharji ženejo ledene gore na vse štiri vetrove. Na obalnih pečinah strmih otokov gnezdiijo med snežnimi polji pingvini in galebi kličejo v gluho praznino bele celine. Kipeča proga, zarezana v razburkano morsko gladino, kaže proti jugu, kjer se na obzorju izgublja ladja med orjaškimi ledenimi gorami.

Medtem se široko smeje sonce v bariloško pomlad, bohotno poganjajo cvetovi rdečega notra, v praznično zelenje so se oblekli lengini gozdovi. "Pod Skalco" diši ostri gorski zrak in le po robovih tronadorskih grebenov plešejo zapoznele snežinke nad ledenikom, nad campingom, nad Frenkovo kočjo.

Cepin se pogrezne skoraj do ročaja. Strmina v žlebu je huda. (Previdno kopljem stopinje in begam z levico po kamniti steni ledenega hodnika. Orokavičeni prsti grebejo v prijeme, noga se zagvozdi v izklesane vdolbine in brede v raztreseno belo kašo.

Malo zgoraj nad hodnikom se izboči stena. Ustromi se v črna, navpična rebra. Tipljem po izboklinah, cepin je le še v napoto. Z vso opreznostjo se uravnotežim čez izprane in poledenele plati, med katerimi se svetijo srebne ledene sveče.

Piš iz lomov Castaña Overe me sprejme ob zapuščenem kamnitem možicu.

V prostranost se pno preproge ledenikov in se mešajo z raztepenimi meglami. Še se vrtinčijo snežinke v sunkih viharja in samotno zveni beli koncert, ko mi otožen spomin brzi po Dinkovi smeri tja proti zakritim vrhovom.

Več kot leto dni sva drugovala. Ob nahrbtniku, ob orehih, ob kupu načechanih strani. Vedno debelejši je postajal rokopis, knjiga je rastle, najino delo se je spletalo in se povezovalo. Iz skromnega dnevnika, pisanega v Dhaulagirijskih taboriščih so se razvijala poglavja.

Kje sva začela? Ali ne nekje v bambusovi gošči na Catedralu, tam kjer steza zapusti prvi gozdič in se povleče proti kolovozu? Povestice pokhanskega guvernerja in anekdote o šerpah se spremljale najino skakanje čez narastle potoke, ki jih je aprilski dež oživil po catedralskih goličavah. Deževne kaplje so rosile vetrovki, razmočena zemlja se je lepila po najinih gojzericah. Skozi mokri catedralski gozd sva dihala s polnimi pljuči, ko sva obnavljala začetne marše po daljni nepalski zemlji.

"Pod Skalco" je Dinko zakuril, pogrel vodo in kuhal riž. Preoblekel sem se in se zleknil na suha drva. Prisluškoval sem kлокotanju dežja, pa spominom iz Benija, Murijs in ledeniškega oporišča. Urico hoda daleč je morda ob svojem jezercu mrtvi prijatelj Tonček vlekel na ušesa najine pogovore in rekel kako zafrkljivo. Po gorenjsko, kot je samo on znal.

Nekaj mesecev kasneje so travniki na Cerro Otto brsteli in cveteli. Srajce sva ohlapno zapela, gorko je bilo. Niti spominov so se vile okrog mrzlih dni, ozeblin in vrhnjih Dhaulagirijskih strmin. Križala sva kolovoze, po katerih odvažajo les, in ko je Dinko pravil, kako se je Watzl v sedmem taborišču pridušal, sem zagazil v trnje in goščavo, da sem klet še jaz. Pri Meilingu sva poplaknila željni grli, seveda le s čajem in brusnicami. Stari vodnik je prepričan abstinents, Dinko spi kak kozarček samo v veseli družbi, meni pa med takimi ljudmi tudi ne ostane drugega, kot da se navadim na planinsko treznost.

(Pred božičem sem vasoval pod Tronadorjem. Po še nedozidanem zavetišču so pela kladiva. Človek je vdrl med skale in led, porajalo se je življenje, v delovnem taktu so ropotala dleta. Sediš po turško sredi prazne sobe, okrog tebe po podu so raztreseni papirji in rokopisi, na noge položiš za pisanje surovo desko in skozi široka okna ti pomežikuje stena, navpična, silna, grozeča in vabljliva, ki so jo gorniške oči že več mesecev otipavale, a še danes čaka snubca.

"Dinko!" Kladivo utihne, svinčnik se je ustavil. Delavec se prikaže skozi vrata.

"Kaj so žrle tiste opice v Budovem templu?"

Dinko je vaju gorjanskega sloga. Mirnodušno pojasni zamotani problem iz indijskega obrednika in delo teče naprej.

Za božič maju je zametlo, da nisva mogla v Bariloče. Praznovala sva sveti večer sama, pod zasneženimi legami, v belini, kot bi bila kje doma. Dobro sva zakurila v kaminu, delala pa nisva. Govorila sva o gorah, o domačih, o dekletih in prijateljih, o vsem mogočem — le o Dhaulagiriju ne.

Ob sestavljanju knjige so urice prijetno tekale. Zamudnejše je bilo drugo delo: mazanje konceptnega papirja v zgrbljeni gostilnici "Veneti", ko je dež pral okna, v dimu bara "Amerike", med računi in trgovskimi knjigami moje pisarne. Potem

spet prebiranje in popravljanje teksta, ko sva pila kavo ali tolkla orehe, ali pa je prijatelj lagodno dremal, jaz pa sem prekinil čitanje in renčal vanj...

Bratranec Rudi mi je naredil čedne knjižne police. Postavil sem izvod "Dhaulagiriya" med stare indijske kulture in ob stran Velikonjem "Ljudem" ter Debeljakovemu "Kyrie Eleison". Čisto na kraju vrste, ob črni izrezljani šatulji stoji Herzogova "Annapurna" v severnoameriški izdaji, darilo prijatelja iz Sev. Amerike.

Večkrat listam obe himalajici. Francozovo delo, bogato opremljeno z razkošnimi barvnimi fotografijami, seveda zdaleč nadkriljuje slovenski tekst. Vsaj toliko, kolikor elitna družbica, zbrana pod egido "Groupe de Haute Montagne" presega začetniško argentinsko planinstvo. Dinkov potopis je delo preprostega fantiča. Preprosti in enostavni so njegovi vtisi. Prav nič si ne domišljujema, da je na primer indijski in nepalski Baedeker popoln in točen. Dobro tudi veva, da knjiga ni noben vojaški priročnik za himalajske odprave v stilu Huntovega "Vzpona na Everest", pri katerem zdehaš, ko ga čitaš, a ki ga bo prav vsak himalajec vneto študiral. Zvesto nosil s seboj in vsakokrat, ko bo v dvomu zaradi te ali one zadeve, s pridom vzel v roke.

Dinko pripoveduje in opisuje. Včasih presoja in redkokdaj vprašuje za bistvo stvari. Ali ni pri tem njegov urednik le prevečkrat zapadel skušnjavi, da preobleče samega sebe v himalajskega gornika, podtakne prijatelju svoje misli in v Dinkovem imenu prodaja le svoje nazore?

Mislim, da ne. Trudil sem se, da prikažem Bertonclja in njegov svet takšna, kot sta. Njegove sodbe, njegovi čustveni odnosi, njegov svetovni nazor, njegovi kritični pogledi — vse kar je morda različno od moje miselne zgradbe, je podano nespremenjeno. Če pa sem izrabil izredno priložnost in v blišču slave prvega Slovenca, ki si je utiral pot čez himalajske vrhove, izmolil v "Uvodu" svoj lastni gorniški orodo — kdo mi bo zameril? Le tisti, ki je brez greha, lahko zaluča kamen.

O literarni vrednosti knjige si ne delam preglastic. Skrbel sem, da je vsebina odkritosrčna in resnična. Človek in njegova pristnost sta več vredna kot literatura. Saj se le prerado zgodi, da ukrademo naravi nekaj zakonov, oblik, tonov ali barv, skrupujemo iz teh ubogih drobcev revnega malika, potem pa poklekneмо predenj in molimo svoj lastni izdelek in svojo izmišljeno vsemogočnost.

V našem gorjanskem besedišču se pravi tej vsečloveški bolezni "bluff". Beseda mi naša, a se je čisto udomačila v catedralskih gmajnah, kamor so jo zanesli bivši RAF-ovci in zavezniški vojaki, ki so svoje dni v brezhibnih angleških uniformah pohajali po južnoitalijanskih mestih in se postavljali pred laškimi puncami.

Bluff je nevarnost in nesreča. Da se ji izognem, bom spravil svinčnik, priložil suhih polen na ogenj in zmetal v peč še nekaj čisto nepotrebnih strani, ki sem jih danes zjutraj načelkal. Stopil bom na plano pred "Ska'co", med lenge in v šope svetlobe, ki lijejo iz sinjine, ter zavriskal v zgodnji pomladni dan, da me bodo slišali gori ob jezercu in da bo prisluhnil Peter med grebenskimi špiki.

Brijte, patagonske sape, čez naše gore in razpršite vso votlo modrost, ki se mi vrtinči po glavi in sili na papir!

Da ostane v meni samo še jasnina neba in svežina gozdov ter bela slutnja o vsem, kar smo lepega doživeli in kar nas še čaka."

Bariloche, "Pod Skalco", 25. novembra 1956.

Vojko Arko

KRONIKA

RAZPIS KNJIŽNIH NAGRAD ZA LETO 1957

Mecen, ki želi ostati neimenovan, je dal s svojim darom Slovenski kulturni akciji možnost, da tudi za leto 1957 razpisuje Božične knjižne nagrade v skupnem znesku 10.000 argentinskih pesov z namenom, da se poživi slovensko ustvarjalno delo.

1. Nagrade so tri in sicer v zneskih 5.000.—, 3.000.— in 2.000.— argentinskih pesov;

2. Prispevki morajo biti izvirna leposlovna ali znanstvena dela, ki še niso bila objavljena ali izvajana (roman, povest, drama, zbirka pesmi, novel ali črtic; razprava iz slovenskih domoznanskih področij, iz humanističnih ved, pa tudi drugačen izsledek slovenskega znanstvenika);

3. Sodelovati more vsak kjerkoli živeči slovenski književnik ali znanstvenik razen članov žirije in nagrajencev prejšnjih natečajev;

4. Rokopis je treba poslati do 31. oktobra 1957 v dveh na stroj napisanih izvodih na naslov: Slovenska kulturna akcija (Knjižne nagrade, Alvarado 350, Ramos Mejia, Prov. Buenos Aires, Argentina);

5. Rokopisi morajo biti opremljeni s šifro. Pravo ime je treba poslati v rokopisu priloženj zaprti kuverti, ki nosi isto oznako kot rokopis. Kuverte se odprejo na dan razglasitve izida, to je dne 22. decembra 1957. Objavljena bodo samo imena nagrajenih avtorjev;

6. Slovenska kulturna akcija bo nagrajena dela objavila v svojih publikacijah šele po dogovoru z avtorjem;

7. Nagrade so izplačljive v Buenos Airesu;

8. Materialistično usmerjena dela ne pridejo v poštev;

9. Žirijo sestavljajo prof. Lojze Geržinič, Ruda Jurčec, dr. Milan Komar, dr. Branko Rozman in Zorko Simčič. Za presojo znanstvenih del, za katero je potrebna posebna strokovna razgledanost, kooptira žirija 1 do 3 člane. Na sejo, pri kateri se dokončno odloča o razdelitvi nagrad, pridejo redni in pa kooptirani člani in vsi imajo enako glasovalno pravico;

10. Glasovanje razsodišča je tajno;

11. Razsodišče ima pravico proglasiti kako nagrado za samo delno doseženo. Prav tako ima pravico združiti dve ali več nagrad in jih razdeliti.

Buenos Aires, 1. marca 1957.

Slovenska kulturna akcija.

I. PESNIŠTVO

Pesništvo je bilo lani sorazmerno še najbolj zastopano. Značilno pa je, da se je oglasil samo mlajši pesniški rod, ki v glavnem šele išče svojo podobo. Dobili smo šest pesniških zbirk, prav tolikih avtorjev. Med njimi sta samo dva, ki sta prišla lani do svoje druge knjige, štirje pa so se prvič predstavili v samostojni knjigi. Pri vseh opazamo dovoljno oblikovno dovršenost, skupen pa jim je močan pesimizem. To je povojni rod, o katerem veljajo besede Kajetana Koviča, da so bili ustvarjeni v letih in krajih med vojnami, "pojèni in hranjeni s sanjami in za sanje vedno prevarani". Pretresimo na kratko posamezne pesnike in njihove zbirke.

Branko Hofman je izdal lani svojo drugo pesniško zbirko pod naslovom *Za oblaki so zvezde*. Ta 27 letni pesnik je vsestransko delaven in nadarjen. Poleg dveh pesniških zbirk je izdal dve igri, ki so ju z uspehom uprizorila slovenska gledališča, in knjigo proze, razen tega pa piše eseje in kritike. Pesniška zbirka obsega 39 pesmi in je razdeljena v tri oddelke. V prvem z naslovom *Brez lirike* je zbranih deset pesmi, ki govore o drevesu, poti, svetilki, parku, skali, pogrebu, vodnjaku, smrti in pesniku samem. To so lepe objektivne slike, podane več ali manj razumsko, a toplo in mehko. Nekatere so značilne impresije, izmed katerih izstopata zlasti *Pogreb* in *Skala*. V oddelku *Vse poti so večno stare* je 19 ljubezenskih pesmi. Lahko bi rekli, da je naslov zanje značilen, saj se ljubezen ponavlja pri vseh pesnikih. Tudi Hofman poje o dekletu, o razočaranju, ker ga ni obiskala, o bežnem srečanju ob morju, o dekletovi nezvestobi, o odtujitvi, o dvornu, če jo sploh ljubi, o ljubimkanju z nezvesto ženo in o podobnih motivih. Te pesmi niso elementarne, enkratne; kot prejšnje so nekam objektivne, kakor da je pesnik vse to že nekako prebolel in samo obuja spomine. Spomnilo so me na Jenkove Obušenke, kjer pesnik tudi obuja mrtvo ljubezen. Zaključni oddelek — *Vezi sveta* — vsebuje deset pesmi z razmišljanji o vprašanjih sodobnega življenja. Vse težave bi pravzaprav lahko odpadle, saj si želé ljudje tako malo: le dobre besede. Vsak človek je svet zase, toda vse združuje ena sama skrivnost: "dveh src le vzdihljaj in toplota in plamen, ki v cvet spremeni nam kamen".

Hofmanova zbirka *Za oblaki so zvezde* je motivno bogata in razgibana. V njej se prepleta razum z mehkim čustvom, kar ustvarja problemsko zanimivo in hkrati intimno doživeto liriko. Njegove izpovedi so precej grenke in trpke, kar je sploh skupna poteza vseh mlajših slovenskih pesnikov. Verzi so tekoči in skrbno izdelani, mnogokrat so zelo blizu narodnim, ker uporablja Hofman vse-mogoče trope in figure. Po vsebini in obliki kaže ta zbirka lep napredek v primeri s prvo.

Drugo knjigo pesmi je izdal *Polde Oblak*, profesor zemljepisa na gimnaziji v Stični. Knjiga ima naslov *Simfoniji* ter obsega Simfonijo samote in Srebrno simfonijo. Pesmi je 90 in so brez naslovov, označene le z zaporednimi številkami. Oblika pesmi je sproščena in razgibana, jezik posejan s primerami in metaforami, izmed katerih so nekatere izvirne in lepe. Zlasti se pesnik naslanja na slušni element, zato naslov *Simfoniji*. Vsebinsko je Oblakov svet občečloveški, brez kakih izrazitih slovenskih prvin in brez tendence. Ta poezija je nekako nadčasovna in brezdomovinska, zato je razumljiva vsem in zato je bila že pred slovensko izdajo prevedena v francoščino. Tudi prva Oblakova knjiga je prevedena v francoščino in italijanščino. Pesnik je dobil več priznanja v tujini kot doma. Francoski pesnik Jean Cassou je takole označil Oblakovo pesem: "Vaša poezija, njena viharja, široka glasba je naredila v meni globok vtis. Ljubim ta

ton in ta elan. Dobil sem vtis velikega liričnega in humanega bogastva. Zdi se mi, da so Vaše koncepcije o poeziji precej analogne mojim." Kljub tej pohvali pa so mnoge Oblakove pesmi preveč gostobesedne. Nekatere so zares lepe, čisto slabih pa tudi ni.

Izmed pesnikov, ki so izdali lani svojo prvo zbirko, je najbolj dovršen *Cene Vipotnik*. Pesniško pot je začel že pred vojno v Domu in svetu in drugih revijah, a se kar ni mogel odločiti za pesniški obračun v knjigi. Njegova zbirka ima naslov *Drevo na samem* in obsega 50 pesmi, ki so razdeljene v tri cikle z naslovi: *Pusta zemlja*, *Zvezda ubogih in Svitanice*, *Največ* pesmi je v prvi skupini in so osebno izpovedne. Pesnik je zapuščen, nemiren, bolj sam kot "kostanjev debla" in "samote bedo samotež v srce si vozim". Želi si smrti in rad bi bil kaplja, ki leže v zemljo, spomladi pa se "vozel smrti v cvet bleščeč razveže". Vse te pesmi so pesimistične in črnogledne, toda poleg njih so lepe lirične impresije in slike iz narave. V njih je pesnik dosegel višek in sem spadajo: *Lov na Tihem brdu*, *Pesem o ljubezni*, *Pred večerom*, *Otrok in mati*, *Bolnik v podstrešnici*, *Bedna pesem* in še katera druga. Zlasti v teh je viden ekspresionizem, katerega glavni zastopnik pri nas je Anton Vodnik. Geslo drugega cikla izzveni v trditev, da je stopal pesnik večric z uporno domovino, čeprav je bil v internaciji. Torej obsega ta oddelek pesmi, ki se nanašajo na internacijo in tedanje razmere doma. Žena je sama doma — otrok je umrl — in piše možu o svoji žalosti in hrepenenju po njem. Prav tako hrepenti pesnik po ženi in domu, prišel bo maj, "k ženi bom šel pa k sinuku v gomilo, da temni mir poteši moje vzdihne". Najlepša pesem tega cikla je *Zelen grobek*, posvečen sinu Primožku, ki je umrl maja 1941. "Iz noči življenje vzplapola," je vodilna misel *Svitanic*, ki obsegajo motive iz povojnega življenja. Knjiga se zaključuje s poslanico *Prijateljem*, v kateri se pesnik opravičuje zaradi pesimističnega tona pesmi, češ da ni mogel peti drugače, "saj pretrdo je po meni oralo".

Vipotnikove pesmi so jezikovno zelo izpiljene in izdelane. Vidi se, da jih je pesnik oblikoval in oblikoval, preden jih je dal iz rok. Oblikovno so precej enolične in nerazgibane. Pogosto uporablja pesnik enajsterec, stalno pa rimane kitice. Vipotnika prišteva kritika med najboljše sodobne pesnike, vendar pa je s to zbirko nekoliko razočaral.

V Kopru je izšla prva pesniška zbirka *Branka Žužka* z naslovom *Padajo rožnati listi*. Žužek je izšel iz mariborskih Novih Obzorij in je zbirka sad desetletnega ustvarjanja. Obsega 38 pesmi, ki so zbrane v treh delih. V prvem — Ne štejem ure — poje v dvanajstih pesmih o teži življenja in o razočaranju. Rad bi pel o soncu, naravi, času in življenju, toda zaveda se, da je njegovo srce ujelo v pesem "le svoje utripe". Boji se noči, ker mu seka v srce rane, srce pa se ne more razodeti in molči kot otopelo. Tuja pesem ga boli, če jo primerja s svojo. Potuje brez ciljev in nima mičesar. Težko življenje mu je zamorilo spomine na brezskrbno mladost. Vse do temeljev spomina je razbil, ostale so mu "le štiri sive stene, strop in tla". Edino doma ga zapustijo težave življenja.

"Za naju govori večerna zarja" je skupina desetih ljubezenskih pesmi. Pri-poveduje o dekletovem obisku, njegovo srce je vedno pri njej, boji se, da sta se odtujila. Dekle je odšlo v tuje kraje in pesnik ji nima kaj dati za popotnico. Pod bori sta se poslovila in sedaj čaka na njeno pismo ter živi v spominih nanjo. "Neslišne bele perutnice" je nekaka zborna recitacija 14 sonetov o Smrti in njeni moči. Ta del je pretresljiv in občuteno podan. Poleg tega imamo še uvodno in zaključno pesem, ki pa nas navdajata z dvomom v pesnikovo ustvarjalno moč.

Žužkova pesniška zbirka je vsebinsko in oblikovno dokaj skromna. Malo je v njej elementarnega, močnega, da bi človeka osvojilo in pretreslo. Pesnikovo doživljanje je skromno, miselno in čustveno spoznavanje ozko in prezunanje. Rad

uporablja sonet, stalno pa kitice z rimo. Pesniški jezik je preprost, neoseben, u-
krasni pridevki so redki in ustaljeni. Knjigo je lepo ilustriral Marijan Tršar.

Tudi *Kajetan Kovič* je izdal svojo prvo pesniško zbirko v Kopru. Naslov ji
je *Prezgodnji dan*. Obsega 32 pesmi, ki so razporejene v štiri skupine: Pravljica,
Vsakdanjost, Iluzija in Šah. V Pravljici pravi, da noče biti še mož, ampak de-
ček, ki sanja o tem, da bi postal mož. Kajti "deček stezô pred sabo je imel, a
mož strmi na ono stran prepada". Stalno ga spremljajo spomini na mladost in
rodno mesto. Življenje zanj se še ni pričelo. V jeseni bi rad slonel nekje na soncu
ter "prešteval bi spomine". Toda iz teh spominov se prebudi ob ženi, z njim pa
"že se prva skrb prebujâ brez spominov na nekoč". Vsakdanjost je zanj enolična
in prazna. "Kakor večer dolgočasne nedelje življenje se vleče in žalosti in kakor
roké prezeble šivilje v razdrapani kamri srce drhti". O sreči pripovedujejo le "fo-
tografije v okvirih in albumih, ali kje drugje". Iluzija in Šah izražata razočara-
nje nad življenjem. V pesnikovi duši je steblo, ki bi ga rad utrgal brez krvi ali
ga vsaj izjokal iz srca. Življenje je sestavljeno iz sanj, ki pa samo varajo. Tako
"ko se prenehamo varati, ne bomo več mogli živeti". Podobni smo šahovskim fi-
guram, ki jih premika usoda. Pesnik se bo zaprl v samoto in "ezak podtalni vodi
bom zorel in bruhal iz lupine kot gejzir".

Kovičeve pesmi so kratke, v svobodni obliki, a z rimo in ritmično ubranimi
verzji. Jezik je tekoč, a brez posebnih ukrasnih pridevkov in primer. V mnogočem
je podoben Žužkovemu.

Joža Vovk: *Pesmi*. Vovk, ki je po poklicu duhovnik, je izmed lanskih pesni-
kov po letih najstarejši. S pesmimi je sodeloval pred vojno v Mladiki in Domu
in svetu, znan pa je bolj po svoji mladinski knjigi *Naš Buček*. V pesniški zbirki
je 41 pesmi, ki so razporejene v Pota, Iznance in Molitev na gori. Pesmi so
poučne, razpoloženske, izpovedne, socialne, partizanske, izgnanske in domoljub-
ne. Zbirka kaže skromno pesniško osebnost. Pesmi so preproste, ne globoke in
napisane v duhu starejše pesniške šole.

Za mladino sta izšli lani dve pesniški knjigi. *Jože Šmit* je izdal knjigo *Pol
za šalo, pol za res*, v kateri je 13 tekočih otroških pesmi, 41 ugank ter Otroški
koledar. *Matej Bor* je napisal satirično zgodbo v verzih *Ropotalo in ptice*. V re-
klamne namene pa je *Dušan Mevlja* zapel v verzih *Pravljico o Zlatorogu*.

V ponatisu so izšle naslednje pesniške zbirke: France Balantič (*Zbrano delo*);
Danilo Gorinšek: *Veseli raj* (Izbrane otroške pesmice); Oton Župančič: *Pesmi-
ce*, Cicibanove pesmice, Belokranjske pesmice (zbral jih je Božo Račič, priredil
pa Janko Moder) in Cvetko Golar: *Čez loke in potoke*.

To so nove pesniške zbirke, ki so se lani pojavile na knjižnem trgu (razen
Balantiča) v Sloveniji.

II. PRIPOVEDNIŠTVO

Vsa povojna leta že opažamo, da je sodobno leposlovno ustvarjanje v upa-
danju, tako količinsko kot kakovostno. Mnogi pisatelji se še vedno oklepajo samo
međvojne snovi, ki pa je ne znajo ali si je ne upajo podajati s tisto notranjo
sproščenostjo, ki jo mora imeti umetnik pri svojem leposlovnem ustvarjanju. Tako
še vedno prevladuje enostransko črno-belo slikanje. Dalje se nekaterim pisate-
ljem pozna, da pišejo prehitro. (Poleg poklicne zaposlitve izdajajo vsako leto po
eno ali dve knjigi, zaradi česar se ne morejo dovolj poglobiti v svoje delo. Mlaj-
ši rod, ki se je oglašil po vojni, še ni umetniško dozorel, nekaj pisateljev pa vsa
povojna leta molči.

Če primerjamo lansko izvirno pripovedništvo s prevodnim, vidimo, da je v
veliki manjšini. Lani so prevedli okrog 70 leposlovnih del, slovenski pisatelji
pa so napisali le štiri romane, sedem povesti, tri zbirke novel in več mladinskih

del. V romanih so v premoči starejši pisatelji, ki so se uveljavili že pred vojno, kar preseneča, ker so tudi na tem področju doslej prevladovali navadno mlajši. Oglejmo si na kratko pomembnejša dela, saj izčrpnjše ocene ne moremo podati, ker je del preveč in prostor omejen.

Najstarejša lanska romanopiska je *Ilka Vaštetova*, ki je izdala roman *Gričarji*. To je njen deveti roman. V vseh je obdelala zgodovinsko snov, tudi v zadnjem. Posegla je v dobo protestantizma in katoliške verske obnove na Slovenskem, zlasti v Novem mestu na Dolenjskem. Iz podatkov v novomeškem arhivu, iz matičnih knjig in iz ustnega izročila je zraslo obširno delo o rasti in upadu ene najbogatejših novomeških trgovskih družin, Gričarjev. Ob družinski zgodbi obeh Gričarjev, očeta in sina, ki sta bila tudi vodilna novomeška protestanta, je pisateljica prikazala razširjenje, razcvet in propad protestantskih idej, ki so našle precej plodna tla med Novomeščani in okoličani. Vpletla je tudi nekatere vodilne osebnosti slovenskega protestantizma s Trubarjem na čelu. Sploh je velika večina junakov njene knjige vzeta iz zgodovine.

Zgodba Ilke Vaštetove v Gričarjih je tesno naslonjena na zgodovinske podatke in krajevni okvir, zaradi tega je delo bližje kroniki kot pravemu romanu. Priповedovanje je lagodno, premočrtno; brez močnejših pretresov ali zapletov raste in prav tako se brez večjih notranjih ali zunanjih bojov stvarno in umerjeno zaključí. Zgodba je precej romantično zasnovana, njeni nosilci pa so romantično idealizirani in naivno karakterizirani. To je glavna slabost vseh romanov Ilke Vaštetove. Ljudje so za tedanje razmere preveč izobraženi in razgledani, saj Novomeščani spremljajo versko, politično in socialno prerivanje v vsej tedanji Evropi. Najbolj so pisateljici uspeli drobni prizori iz vsakdanjega življenja Novomeščanov, prizori, ki so ji pač najbližji. Če omenimo še, da so ji nekateri junaki bolj pri srcu kot drugi, smo povedali v bistvu vse.

Zgodovinski roman je napisal tudi *Marijan Marolt*, ki se je lani prvič predstavil slovenskim bralcem, čeprav ima že 55 let. Po poklicu je umetnostni zgodovinar, doma z Vrhnike pri Ljubljani, živi pa v Argentini, kjer je njegov roman izšel pod naslovom *Zóri, noč vesela*. Kot umetnostnega zgodovinarja so ga v prvi vrsti zanimala umetnostna vprašanja. Zato sta v romanu glavni osebi slikar Janez Wolf ter učitelj, organist in skladatelj Leopold Cvek. Dejanje se odigra med leti 1860-1870 na Vrhniki in v njeni okolici.

Jedro Maroltove knjige je popis Wolfovega slikanja vrhniške župne cerkve, ob njem pa je pisatelj razgrnil življenje slovenskega trga pred 90 leti, trga, ki je bil narodno že prebujen, kulturno in gospodarsko delaven in napreden. V okviru te dobe je pisatelj zbral še druga bolj ali manj pomembna zgodovinska dejstva, ki dajejo knjigi širino in polnost. Najlepše so podane podobe vrhniških ljudi, ki so plastične, a nekoliko preveč idealizirane. V romanu se vse prelepó razvija, prave tragedije sploh ni. Mnogo je tudi posrečenega humorja, šibkost pa je v tem, da opisuje pisatelj preveč na dolgo in na starinski način.

Najdaljši lanski roman je napisal *Miško Kranjec* pod naslovom *Zemlja se z nami premika*. Roman nadaljuje in zaključuje obširno Kranjčevo povojno trilogijo "povesti o oblasti". Godi se v Ravnem v Prekmurju in glavni junak je spet Naci Koudila, ki je v prejšnjem delu vpeljal ljudsko oblast v tej vasi. Zaradi zaslug so ga prestavili v službo na okraj, po letu 1948 pa so ga odpustili. Sedaj se vrača v domačo vas z ženo, bivšo redovnico, na njeno veliko posestvo, ki sta ga podedovala. Izguba službe in bogato posestvo sta v njem porušila vero v komunizem. Političnemu in moralnemu zlomu sta se pridružila še osebni in družinski. Umrli mu je otrok, z ženo pa se nista razumela, ker tudi sama ni mogla pozabiti na svojo preteklost in katoliško vzgojo. Naci je z neko žensko pobegnil po svetu,

a se je razočaran vrnil in se počasi zbližal z ženo in sovaščani, ki so ga gledali postrani, ker je drugače živel, kakor je včasih nje učil.

Roman "Zemlja se z nami premika" zaostaja za predvojnimi Kranjčevimi deli, ker se pisatelj še vedno ni otresel političnega aktivizma in ne slika ljudi takšnih, kakršni so, ampak kakršni naj bi po njegovem bili. Dejanje je sestavljeno iz dolgih Nacijevih razmišljanj o vseh mogočih sedanjih in preteklih zadevah, zato v njem ni pravih epskih dogodkov. Kritiki Bojan Štih pravi, da je glavni junak "bleda slika neke usode in s tem tudi življenjske in družbene problematike". Najlepše so opisana prekmurska polja in kmečko delo.

Poleg romana Zemlja se z nami premika je Kranjec lani napisal tudi povest *Čarni nasmehek*. Povest govori o žalostni usodi uboge deklice, katere smeh očara vse, ne more pa ji pričarati takega življenja, da bi ji ne bilo treba umreti. Knjiga je polna lirike in ljubezni do narave in človeka. Godi se v pisateljevi ožji domovini in obravnava problem sezonskih delavcev.

Četrty roman je napisal tržaški pisatelj Boris Pahor in se imenuje *Nomadi brez oaze*, podnaslov pa je *Afriška kronika*. Delo je avtobiografsko, a se razširja v nekako človeško kroniko. Nomadi brez oaze so brezdomci, ki ne najdejo kotička, kjer bi se razcvetela njihova človeška sreča. To so slovenski in hrvaški fantje, ki služijo pri vojaki v Severni Afriki, to so arabski ljudje in italijanski vojaki. Vsi prenašajo tropsko vročino in peščene viharje in se pokorijo za grehe, ki jih niso napravili. Toda to trpljenje in še vojne grozote povrh jih izzoré v moše. Delo je sestavljeno iz pisateljevega pripovedovanja in iz zapisov dnevnika, ki ga je pisal Bojan Pertot iz Trsta, ko je prišel aprila 1940 v Severno Afriko kot vojak. Zgodba se zapleta in razpleta do 8. februarja 1941, ko se avtor vrne iz Afrike, vendar ne prikazuje samo dogodkov enega leta, ampak vpleta vanje pisatelj tudi svoje starejše spomine in izpovedi.

Povesti je izšlo lani sedem, od teh kar pet v knjižnih zbirkah. Namenjene so preprostemu ljudstvu in nobena ne more uiti pečatu ljudske povesti, ki ji je važnejša vsebina kot oblika.

France Bevk: Iskra pod pepelom. Povest je zgodovinska in pripoveduje o uporniškem gibanju tolminskih kmetov leta 1700. Vodil jih je znani Šimen Golja s Kneže v Baški grapi. Povest je snovno zanimiva, manj pa psihološko poglobljena. Poleg te knjige je lani izšla tudi Bevkova zbirka novel *Krivi računi*. Te novele pripovedujejo o medvojnem in povojnem življenju. Vsebinsko in oblikovno me kažejo kakega Bevkovega pisateljskega napredka.

Beno Zupančič: Mrtvo morje. Povest se godi na jugoslovanski ladji med Ciprom in Avstralijo leta 1940 in jo pripoveduje kapitan v prvi osebi. Glavni osebi sta lepa Avstralka Jane in "slepi potnik" Hans, bivši nemški padalec s Krete, ki ga pelje dekle s seboj. Snov je zanimiva, ker prinaša nekaj novega v slovensko motiviko.

Zdravko Novak: Pota božja. Povest govori o lepi organistki Cilki in lahko-miselnem opernem pevcu Janku. Dekle odide v samostan in nato za bolniško strežnico v sanatorij za jetične na Golnik, kjer s svojo smrtjo spravi Janka na pravo pot. Delo je dobra ljudska povest, napisana v modernem slogu.

Anton Ingolič: Ugasla dolina. Avtor pripoveduje o življenju prevajalskih železarjev ob koncu 19. stoletja, ko so ukinili tamkajšnje železarne. Osrednja oseba je Lužnikov Blaž, moralni slabič, ki se vrti okrog štirih žensk, kar pisatelj natančneje opisuje kakor usodo železarjev in njihovih družin. Povest spada med šibkejša Ingoličeva dela. Še najbolje je prikazano obdelovanje jekla v tovarni.

Mimi Malenšek - Konič: Senca na domačiji. Povest je večerniška in se godi v povojnih letih v jeseniškem kotu. Izšla je pri celjski Mohorjevi družbi.

Juš Kozak: Balada o ulici. To je krajša povest o ljudeh neke ulice pod Rožnikom v Ljubljani. En del zgodbe pripoveduje upokojeni novinar Mohor, drugega

pisatelj. Delo je bolj skica kot izdelana umetnina. Kritika z Balado o ulici ni bila zadovoljna.

Novelske zbirke so izšle tri in sicer:

Vladimir Kavčič: Čez sotesko ne prideš. To je drugo Kavčičevo knjižno delo in obsega deset partizanskih zgodb. V vsaki je kak moralni problem, ki pa ga pisatelj preveč na široko obravnava.

Alojz Rebula: Vinograd rimske cesarice. Knjiga je zbirka novel tržaškega pisatelja, skoraj izključno ponatisov. Problematika je zanimiva in raznovrstna. Kritika jo je ugodno sprejela.

Lani so izšla tudi tri izvirna slovenska potopisna dela.

Franc Šrimpf opisuje v knjigi *Evropa - Afrika - Evropa* svoje pomorsko potovanje po Sredozemlju, do Londona in Hamburga, kraje in ljudi, ki jih je srečal. Zanimivo je, da je našel skoraj povsod kakega Slovenca. Opisji krajev so konvencionalni, doživetja niso povezana v celoto.

Anton Melik: Ameriška Slovenija. Knjiga je nastala ob avtorjevem obisku Amerike leta 1952. Opisuje ameriško zgodovino in življenje, v prvi vrsti pa slovenske izseljence. Slika teh je glede narodne zavednosti precej porazna. Škoda, da je obiskal samo eno politično skupino ameriških Slovencev, ker tako slika ni popolna.

Bertoncelj - Arko: Dhaulagiri. Slovenec v argentinski odpravi na Himalajo. Knjiga je edinstvena, saj jo je napisal prvi Slovenec, ki se je povzpел na tako višino. Potopis je zanimiv in poučen. (Izšel v Argentini.)

Slovensko mladinsko slovstvo je dobilo lani razmeroma dosti knjig. Omejil se bom le na naštevanje. Večja mladinska dela so: Ivan Ribič: Kala, Angelo Cerkvenik, Medvedek s Križeve gorice, Jurca Branka: Bratec in sestra, Lojze Zupanc: Zaklad na Kučarju, Ela Peroci: Tisočkrat lepa, Langus (Vitomil Zupan): Potovanje v tisočera mesta; Mira Mihelič: Štirje letni časi, Dane Lokar: Podoba dečka, in še katero. Tudi v ponatisu je izšlo več knjig.

V zbirki Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev smo dobili Trdino, Jurčica, Levstika, Stritarja in Župančiča. Dalje so izšli: Prežihov Voranc: Požganica, Doberdob, Jamnica in Solzice; Anton Slodnjak: Neiztrohnjeno srce; Tavčar: Cvetje v jeseni; Bevk: Kaplan Martin Čedermac in Peter Klepec; Jalen: Bobri (vse tri knjige); Cankar: Hiša Marije Pomočnice in Križ na gori; Filip Kalan: Veseli veter; Jurčič: Rokovnjači in Deseti brat; Brenčič: Balada; Srienec: Pastir Ciril; Mencinger: Moja hoja na Triglav in morda še kaj.

III. DRAMATIKA

Dramatika je bila lani najšibkeje zastopana, saj ni izšlo v knjigi nobeno novo dramsko delo. Slovenska gledališča so uprizorila lani štiri izvirna dela: tri komedije in eno tragedijo. Napisali so jih: Matej Bor: Vesolje v akvariju; Jože Javoršek: Povečevalno steklo; Dominik Smole: Potovanje v Koromandijo in Branko Hofman: Svetloba velike samote (izšla tudi v reviji Nova Obzorja v Mariboru). Razen tega je izdala Kristina Brenkova Najlepšo rožo, igro v petih slikah po stari korejski pravljici.

Vsa nova dramska dela je kritika skoraj soglasno odklonila, eno (Javorškovo) pa je vzela cenzura s sporeda.

Taka je v glavnih potezih slika lanskega slovenskega leposlovnega ustvarjanja v Sloveniji in izven nje.

Martin Jevnikar

JOŽE PLEČNIK — UMRIL. — Rojen 23. januarja 1872 v Ljubljani, umrl tam 7. januarja 1957, pokopan 10. januarja 1957.

UTRINKI. — Samo delo vas bo rešilo. Grki nikdar ne bodo umrli, ker so ustvarili neumrljiva dela, pa če danes vse pobijejo.

Vsem pa in vam tudi povem: če ne bi delal, bi ne rastel. Rastel pa sem, to vem. Vedite pa, da boste napravili le takrat nekaj, kadar boste delali kot otroci.

Dobrega delavca častim vsaj toliko kot velikega gospoda.

Pot je dolga! Delajte veliko!

Arhitektura prične in konča s kamnom.

Ne iščite sreče zunaj. Srečen si le, če se poglobiš vase.

Čim bolj živite zase, tem bolj živite drugim.

Najlepše je, ako človek lahko reče: Jaz sem naredil, kar sem mogel in kar sem znal. Imam čisto vest, in vse drugo mi nič mar.

Poštenost je tudi to, da imate za svoj poklic zadosti znanja in srčne kulture, da ga morete opravljati v korist človeštvu.

Potrebno je toliko kulture, da se ne ubija natura; to se mora vagati.

Stare stvari so vedno divje lepe zame. Če položim tram, je to občutek, viden skozi in skozi, kakor kristal. Če pa v cementno kašo vložim železno palico, imam občutek, da to ni čista konstrukcija.

Čista kljuka na vratih izraža jasno občutek za čistoto v ženskem svetu.

Stvari, ki pridejo s človeškim telesom v dotiko, je strašno težko narediti.

Bodite dobri apostoli resnice in lepote!

Kar se tiče arhitekture, je pa tako: mi govorimo in se izražamo kakor kmetje pred tisoč in dva tisoč leti. Uporabljamo iste izraze. Tu ni originalnosti.

Vi ste v kotlu, v katerem vre. To je današnji čas. Ker ste že notri in ste mladi, se morate v tem vrenju obdržati.

Imate veliko narodno nalogo, delati zase in za prihodnje rodove.

Gospodariti je treba tako, da si prigrisopodarite shrambo jedil za starost. Več ni treba.

Ni važno, kakšen naslov imate, ali ste doktor ali inženir. To je postransko. Važno je, da postanete človek.

Danes je blazen čas. Vse je zindustrializirano. Od strojev imajo nekateri korist, seveda ne vsi, drugi so zopet sužnji strojev. Mislite o teh stvareh.

Blagor vam, ki ste mladi, nov svet vstaja pred vami.

Danes naredijo stavbo, ki ustreza vsem potrebam človeka, toda to ni arhitektura, to je inženirstvo.

Arhitektura, to je zelo stroga gospa, ki zahteva popoln red in disciplino. V tem je velika filozofija. Ima pa to dobroto, da je trajno, kar naredite, da se vidi.

Jaz se pred vsakim delom tresem, potem ko sem v njem, že gre.

Kadar kaj začnete delati, morate biti pijani, pa ne od alkohola. Treba je premisliti in potem narediti.

Moje prepričanje je, da so delavske naselbine sramota; delavci niso kasta, ki bi jo bilo treba spraviti v ločene kolonije. Naj vidi meščan, kaj dela delavec, in delavec naj vidi, kaj dela meščan.

Delajte domače naloge, kajti majhne naloge dajejo dostikrat pobude za velike stvari.

Samo duševni boj nas ohranja mlade. Star sem že, pa sem še mlad, ne znam plesati, pa venomer plešem.

[Postal sem nezaupljiv sam do sebe. Kaj je prav, kaj je prav? Kdo to ve?

Arhitektura je zmrzla muzika, so rekli stari. Drugi toni preidejo, ta pa ostane.

V vsem, kar je človek ustvaril, naj bo muzika — predvsem pa v arhitekturi naj zveni človeški glas — vesel glas — mogoče glas žene — glas moža.

Če gledam baročno arhitekturo, mi je, kakor da bi poslušal Mozarta ali Beethovna.

Veste, z nami je tako: Pisatelje berejo, ko še žive, po smrti pa sunejo njihove stvari v pozabljenje. Arhitekta pa vse življenje breajo, po smrti pa občudujejo njegovo delo. Seveda, če je kaj dobrega naredil.

Dobro je, da človek ve, kako se kaj dela, potem lahko odpušča drugim.

Dobim naročilo, naj naredim kelih. Mora imeti objemko za tekočino, mora imeti vrat in stojalo. Velikost je tudi omejena! Lahko pa dam nekaj kamenčkov več ali manj. Pa naredite kaj originalnega! Zato glejte na to, da stvar služi svojemu namenu.

Če sem povedal kaj žalega, mi oprostite, če sem pa kaj prav povedal, si vzemite k srcu.

Iz "Stotega Koledarja Mohorjeve družbe" (Celje 1952, str. 53-54). Konec kratkega uvoda v Plečnikove "Utrinke": "Njegovi vseučiliški učenci dobro poznajo, spoštujejo in občudujejo njegove umetnine, toda prva in največja pa je ljubezen do njega in do njegove življenjske modrosti, ki jih uči lepote in resnice in jih vzgaja za resnično dobre ljudi. Nekaj takih utrinkov iz dobe tik pred drugo svetovno vojno (1938 do 1940) duševnega in srčnega vzgojitelja Joža Plečnika naj navedemo. Njegovi slušatelji si jih vestno zapisujejo za vodilo skozi prihodnje življenje."

ZGODBA O MUTCU OSOJSKEM JE RESNIČNA

Služaj je hotel, da so prav za stoletnico Aškerčevega rojstva odkrili v Osojah na Koroškem grob poljskega kralja Boleslava II., katerega spokorniški konec pripoveduje naš pesnik v svoji legendi *Mutec Osojski*. Motiv zanjo je našel v starodavnem pripovedovanju v zvezi z benediktinskim samostanom, ustanovljenem leta 1028 po grofici Irinburg von Ozzius.

Nekega poznega aprilskega večera leta 1081 je neznan tujec, suhe postave in v cape oblečen, potrkal na vrata osojskega samostana. S kretnjami je dopovedal vratarju, da je nem in da bi rad do opata. Ta ga je takoj sprejel in nato uvrstil med samostanske brate. Od takrat je mutec osem let opravljal najtežja hlapčevska dela. Nikdar pred sobraty ni dal glasu od sebe; samo pomoči je bilo čuti iz njegove celice bičanje samega sebe, pri čemer je često od bolečine zastokal. Nihče ni vedel in tudi nihče ni vprašal, kdo je nemi spokornik in od kod je prišel.

Ko pa se mu je bližala smrt, je z znamenji poprosil, naj bi ga v celici obiskal samostanski opat. Njemu je mutec s slabotnim glasom spregovoril: "Nikdar nisem bil nem... Moj molk je bil samo del pokore, ki sem si jo nadel za svoja grozna dejanja. Poslušaj, kdo sem!"

Opat se je sklonil k ustnicam umirajočega in ta je šepetal: "Jaz sem poljski kralj Boleslav II.; najbolj smelega iz kraljevskega rodu Piastovičev so me imenovali... Bil sem mogočen in ponosen knez, Visek svojega napuha pa sem dosegel, ko sem pred dvanajstimi leti premagal Arpadoviča Andreja I. Ogrskega in Přemisloviča Vratislava Češkega..."

In bivši mutasti samostanski brat se je izpovedal, kako je z nebrzdanimi strastmi vladal svojim deželam. Duhovščina ga je neprestano opominjala, naj milostno ravna s svojimi podložniki, in plemstvo ga je rotilo, naj bi bil pravičen gospodar. Ali bilo je vse zaman: plemstvo in ljudstvo sta stokala pod njegovo železno pestjo.

"Ko moji prešernosti in nasiljem ni bilo kraja," nadaljuje smrtno bolni mož, "se je Bog obrnil od mene. Nekega grozotnega dne je krakovski škof Stanislav

izrekel nad menoj cerkveno prekletstvo. (Pobesnel sem in ga pred oltarjem z mečem prebodel...)”

Ko se je zavedel, kaj je storil, ga je zagrabila nepopisna groza. Ne meneč se za prestol in ljudstvo je zbežal na Ogrsko in dalje v Rim, a miru ni našel nikjer. Znova je odšel na pot in prispel na Koroško v Osojski samostan.

V dokaz, da ne laže, je bivši muteč predal opatu pečatni prstan z znakom Piaštovičev in ga prosil, naj ukaže zmetati polena s kupa, ki se nahaja na določenem prostoru. Opat je to storil in na svoje veliko presenečenje je našel pod drvini krono in žezlo poljske vladarske hiše.

Tako pripoveduje legenda.

V XIII. stoletju je prišel iz Osoj v Krakov menih in tam pripovedoval zgodbo o nemem spokorniku. Tako so Poljaki zvedeli za konec svojega nekdanjega vladarja in od takrat do danes je poromalo v Osoje na stotisoče Poljakov, da so tam molili za pokoj duše in vedno zveličanje nesrečnega kralja. Častili so ga kot svetnika, čeprav ga kot takega Cerkev ni nikdar priznala.

V teku zadnjih splošnih popravil v osojski cerkvi se je pokazalo, da so romarji molili ob nepravem grobu. V tistem, ki so ga pripisovali Boleslavu II., počivajo v resnici zemeljski ostanki ustanoviteljice osojskega samostana, grofice Irinburg von Ozzius. Odkritje je bilo senzacionalno, saj so njen grob preko petsto let zaman iskali.

Toda kje naj bi potem bil grob osojskega mutca?

Celo prvo polovico septembra 1956 so prebrskavali pokopališče okrog osojske cerkve, toda vsi napori, da bi našli poslednje počivališče poljskega kralja, so ostali brezuspešni. Vendar si učenjaki niso dali miru. V neki stari listini so odkrili sled. Tam je bilo zapisano, da se nahaja grobnica poljskega kralja spokornika za Marijinim oltarjem. Takoj so ga odstranili in za njim našli na vzdanem kamnu napis, ki je bil tam skrit, odkar so po požaru leta 1484 cerkev obnovili. Ta je potrdil, kar so našli zapisano v listini. Našli so še dobro ohranjeno okostje, zavito v porozno meniško oblačilo. Na zunanji cerkveni strani pa so nad mestom novo odkritega groba našli veliko in krasno fresko; predstavlja Mater božjo z Jezusom v naročju, kako gleda na ladjo v razburkanem morju. V tej ladji pa sedi Boleslav II.

S tem odkritjem je potrjena zgodovinska resničnost zgodbe o spokorniškem koncu nekdanjega mogočnega poljskega kralja. Napise, ki so napačno prikazovali njegovo poslednje počivališče, so postavili na pravo mesto. Tam stoji sedaj tudi spomenik, ki ga je po končani drugi svetovni vojni postavila na napačni grob poljska vojska generala Andersa.

Vekoslav Bučar

T. S. ELIOT NA ODRU V CELJU. — Celje ima mestno gledališče z rednim ansamblom. V pretekli sezoni je dalo na oder 12 premier in gostovalo v Mariboru in Ljubljani, igralo pa je tudi na odrih v zdravilišču v Topolšnici, v Ravnah na Koroškem, v Vojniku, v Žalcu, Konjicah, Štorah, Polzeli, Mežici, Brežicah, Kostanjevici in Novem mestu. Ravnatelj gledališča je sedaj Herbert Gruen, kritik in glavni sodelavec mariborske revije "Nova obzorja". Vodstvo gledališča je sprejelo v letošnji repertoar tudi Eliotovo delo "Osební tajnik". Angleški pesnik in dramatik pri oficialnem vodstvu v Ljubljani ni ravno priljubljen in v svojih esejih ga zavračata Vidmar in Boris Žiherl. V "Naši sodobnosti" (štev. 10, leto 1956) je Tine Orel napisal daljše poročilo o delovanju Mestnega gledališča in pravi ob Eliotovem "Osebnem tajniku" tudi naslednje:

"Eliotov »Osební tajnik« je v Celju doživel prvo jugoslovansko izvedbo in so se ob njem razvzele precejšnje debate. V repertoar je zašel kot zgled modernega poetičnega teatra, kot filozofska komedija, ki na starih komedijskih temeljih obrav-

nava probleme sodobnega človeka. Tako v časnikarskih napovedih kot pri razgovoru z občinstvom se je Eliot utemljeval kot darilo zlasti literarnim sladokuscem. Nerodna je stvar vsaj malce zato, ker literarnih sladokuscev med abonenti in zunaj abonmajev ni toliko, da bi se morala repertorna politika ranje ozirati. Eliotovo delo je bilo za celjski ansambel trda šola pod vodstvom bistrega in bistvoglednega režiserja Hienga... Mnenja angleških literarnih zgodovinarjev in estetrov o tem Nobe-ovem nagradjencu so različna in deljena. Nekaterim med njimi ni všeč niti njegova vsebina niti oblika. Ti mu ne obetajo, da bi se v nekem smislu "razvijal še po smrti". Tudi celjska dramaturgija je trdila, da je Eliot težko prebavljiv, teže dostopen. S tem seveda ni rečeno, da bi ga ne smeli igrati, oziroma da je bil v repertoarju odveč, a prav tako bi bilo napačno, če bi se tolažili z nekim nedoločljivim uspehom, ki ga je Eliot požel vsaj pri srednješolski mladini in pri vajencih. "Osebnemu tajniku" manjka prepričevalne učinkovitosti in dramske naperjenosti, ne manjka pa mu pesniške modrosti in globokih in tudi duhovitih razmišljanj o "svetu videza in svetu globlje resničnosti", o enotnosti sveta in še o marsičem... Debate, ki so se pletle zaradi Eliota znotraj gledališča, še bolj pa zunaj njega, so bile koristne in zato Eliot ne bi smel biti grešni kozel, na katerega bi naložili vse težave, s katerimi se je celjski teater spoprijemal v pretekli sezoni, še manj pa tiste, s katerimi bi se moral spogledati v bodoče... Razgovor z občinstvom po udeležbi sicer ni pokazal ničesar pomembnega, saj zastopnikov "čiste publike", ki z gledališčem ni kakorkoli ože povezana, skoraj ni bilo... Za celjsko gledališče je pozitivno znamenje, da so o teh stvareh govorili tudi preprosti ljudje na množičnih sestankih, čeprav so se izjavljali zoper Eliota..."

KNJIŽEVNIKI IN REVOLUCIJA NA MADŽARSKEM. — Madžarska revolucija se je sprožila v torek 23. oktobra zjutraj, ko so slušatelji vseučilišča in delavci krenili na ulice, da bi izrazili svoje simpatije za dogodke na Poljskem, kjer so spremerili linijo režima. Po radiu je bil objavljen oklic, da naj se vsi zbero pred poslopjem Madžarske zveze književnikov. Zveza književnikov je ob 11. uri objavila po radiu naslednji oklic: "Zveza madžarskih književnikov želi izraziti svoje veliko spoštovanje ob dogodkih na Poljskem... Madžarski književniki so v preteklih letih stalno podpirali boj za demokracijo proti Rakocijevi policiji in menijo, da je glavna naloga Madžarov, da pospešijo razvoj demokracije in socializma in izločijo vse tiste, ki bi skušali to borbo zavesti na stranpot in hoteli izrabiti zase navdušenje madžarskih delavcev in dijakov nad dogodki na Poljskem. Ne dopustimo, da bi zatrli naše občutje sreče in razbili naša politična napore." S tem pozivom so se madžarski književniki postavili na čelo te borbe in trg pred njihovim domom je postal za nekaj dni prizorišče za vse nadaljne dogodke. Ko radijska postaja njihovih oklicev ni mogla več objavljati, so se književniki obrnili na tajno postajo Radio Kossuth. Ta postaja je 4. novembra ob 7.57 zjutraj objavila zadnji oklic madžarskih književnikov, tokrat naslovljen na ves svet. Napovedovalec je besedilo prebral najprej v francoščini in se glasi: "Pozor, pozor, dragi poslušalci, čuli boste manifest madžarskih književnikov! Govorimo vam v imenu Madžarske zveze književnikov! Obrnemo se na književnike vsega sveta, na vse znanstvenike, na vse pisateljske organizacije, na pisatelje in člane akademij, na elito vseh intelektualcev na svetu in kličemo pomoč in podporo. Le malo časa nam še ostaja. Vsi poznate dejstva. Ni potrebno, da bi vam razlagali, kaj se dogaja. Pomagajte Madžarski, podprite madžarski narod, pomagajte književnikom, znanstvenikom, delavcem, kmetom. Pomagajte našim intelektualnim delavcem — na pomoč, na pomoč!" Proglas so potem še trikrat prebrali v angleščini, enkrat v nemščini in enkrat v ruščini. Ob 8.07 je radijska postaja Kossuth utihnila in se ni več oglasila.

Kdo bo odgovoril, se je vprašal v "Figaro Littéraire" francoski književnik in predsednik Mednarodnega kongresa za svobodo kulture, Denis de Rougemont. Na-

pisal je takoj sam svoj poziv književnikom vsega sveta in ga dal pod geslo: "Ali še sme književnik po teh dogodkih na Madžarskem stisniti roko književniku-komunistu, ne da bi pri tem zardel od sramu..." Dalje pravi, "da je tragedija v Budimpešti izločila komunizem iz okvira človeštva in to obsodbo nad komunizmom je treba jasno in povsod povedati. Madžarski književniki dobro vedo, da mi na zahodu in v svobodi ne moremo ničesar storiti zanje, obljubiti jim pa moramo, da bo naša borba proti komunizmu šla naprej in preživela poraz njihove bitke." Še isti dan je Francoska zveza pisateljev sprejela in objavila resolucijo, ki pravi, da žele ob "bolečem pozivu madžarskih književnikov z dne 4. novembra francoski književniki sporočiti čustva vzajemnosti vsem, ki se v domovini Petöfija bore za svobodo in ohranitev duha v Evropi in na vsem svetu". Ko se je zveza obrnila na svoje člane za podpis, je bil med prvimi, ki je podpisal, François Mauriac, takoj nato slede imena: Albert Camus, André Maurois, Georges Duhamel, Gabriel Marcel, André Breton — in ko se je akcija nadaljevala in so se objavljala imena podpisnikov, je ostala ob strani samo majhna skupina književnikov okoli komuniste Aragona.

Akcija francoskih književnikov je bila v tistih dneh edina opazna. Do takih nastopov ni prišlo niti v Angliji, ZDA, Italiji ali Nemčiji. Nekaj dni nato je François Mauriac napisal v Figaroju uvodnik pod naslovom: "Odgovor na zadnji poziv". Za uvod citira naslednje besede madžarskih književnikov, ki jih je oddala v svet neka tajna madžarska radijska postaja dne 7. novembra: "Mi umiramo, želimo pa, da naša žrtev ne bi bila zaman. Ko se je ves narod odločil za žrtev, takrat je nastopila njegova najvišja ura in ob tej svečani uri se obračamo na Vas, Camus, Malraux, Mauriac, Russell, Jaspers, Einaudi, T. S. Eliot, Koestler, Madariaga, Jiménez, Kazantzaki, Lagerkvist, Hesse in toliko drugih bojnikov za svobodo duha. Prišla je ura, ko besede več ne zadostujejo; treba je dejanj, storite kaj za nas! Storite hitro, razmačajte strahotno brezbržnost zahoda, delajte, delajte!"

In François Mauriac nadaljuje: "...ko se ves narod žrtvuje... prišla je ura, ko besede same niso več dovolj... Madžarska se je spremenila v veliko 'grobišče pod luninim svitom', kakor bi rekel Bernanos. In to grobišče je polno nedolžnih žrtev na križu; pridružili so se križanim sužnjem tolikih stoletij pred nami, dokler se ni dvignila žrtev na križu, ki nam je bila dana v odrešenje... Mi pa stnimo in ostajamo praznih rok. Ko nas bodo vprašali, kaj smo storili v tej veliki uri, se bomo morda spomnili besed državnika abbéja Sieyesa, ki je na slično vprašanje, kaj je delal med terorjem francoske revolucije, odgovoril: 'Živel sem...' In mi bomo ostali živi, najbrž tudi le zaradi tega, ker smo bili sami sebi bližji in več, kot pa bi morali biti drugim... Vedno se nam ponavlja isto, da znamo sicer spregovoriti odločno besedo ob določeni uri, pri tem pa mislimo, da so naše besede že dejanja. Spet se je ponovilo, da so nam tisti, ki so padli v Budimpešti in na Madžarskem, mogli izročiti samo svojo oporoko. To je slovesna in sveta, vendar slutimo, da bi morali storiti kaj več, ko biti samo varuhi in čuvarji njihovih idealov. Bil je pred nami nekdo, ki se je odzval klicu in odšel v boj. Bil je to Byron. Ali je bila njegova žrtev resnična, ali se ni mogoče postavil v boj zato, da bi postal več, kot pa je bila tedaj Grčija? Ali ni mogoče iskal v Grčiji samo podstavek za svoj spomenik? Vkljub temu ga danes vsa Grčija slavi kot enega svojih največjih junakov.

In vendar žele madžarski književniki odgovora. Vsak naj odgovori zase; sam bi mogel odgovoriti le zase. Priznam, da ne morem dati drugega odgovora kot odgovor književnika. Mislim, da je dolžnost književnika, da v zmešnjavi dogodkov in strasti, ko se razne stranke in frakcije spet pripravljajo, kako bi po svoje razpalile vso tragedijo, opozori na tisto, kar nas v takih trenutkih druži; kam se naj naslonijo tisti, ki jih je tragedija pretresla in najbolj zmedla. Predvsem — onstran razbitih nad in upov ostaja upanje. Pascal je zapisal, da bo Kristus v egoniji do

konca sveta, in te besede morejo razumeti samo kristjani. Toda Pascal je dodal takoj besede: 'Toda mi moramo biti med tem budni in ne smemo spati.' Te besede pa mora razumeti tudi ateist ali pogan. Prišel je čas, ko nikdo nima več pravice spati. 'Bedite in molite' in če so med nami še taki, ki ne molijo več, tedaj naj bodo vsaj budni. Taki naj gredo na najvišji stolp — in kdo danes nima v sebi stolpa, ki ne bi bil zelo visok? Vsakdo je odgovoren za rešitev sveta, pa naj bo še tako beden ali nepomemben — njegova odgovornost je polna in nekdo bo prišel, ki bo zahteval, da položi račune o svoji čuječnosti."

Albert Camus je objavil 7. novembra poziv, da naj se književniki v posebnih spomenicah obrnejo na Organizacijo združenih narodov in terjajo pomoč. Med drugim pravi: "Madžarski književniki v svoji trdnjavi smrti upravičeno upajo, da jim bomo odgovorili z dejanji in ne samo z besedami. V mednarodni politiki so se odkrili tisti, ki so lahko šli intervenirat za svoje koristi na Bližnji Vzhod, ostali pa so brez besed in sredstev, ko bi bilo treba pomagati mučeniški Madžarski... Druga svetovna vojna je izbruhnila, ko so se dopuščale take slabosti. Šibkost OZN nas bo privedla do tretje svetovne vojne, ki že trka na duri. In resnično bo izbruhnila, ako ne bomo znali vzpostaviti spoštovanja zakona in spoštovanja človeške osebnosti, spoštovanja svobode narodov in posameznikov." — Nato podaja besedilo resolucije, ki jo naj pošljejo evropske pisateljske zveze s podpisi vseh svojih članov na OZN. "Kdor ne bo podpisal, se bo izločil iz družbe poštenih ljudi," zaključuje Camus.

Komunistični pisatelji izdajajo v Parizu literarni tednik "Les Lettres françaises". Že več tednov je list objavljial pozive na svoj vsakoletni knjižni sejem, ki je v največjem pariškem pokritem stadionu Vel' d'Hiver. Na to prireditve je prihajalo ogromno ljudi, ker so voditelji zvali zakriti čisto komunistični značaj prireditve in so mnogi pisatelji želeli nekaj izkupati na sejmu, ki je v nekaj urah prodal tudi nad 100.000 izvodov in še več. Književniki so prodane izvede tudi podpisavali in vsak vidnejši pisatelj je stal za svojo stojnico in tam čakal na ljubitelje avtogramov. Založniki so medtem opazovali, pred čigavo stojnico je bila vrsta najdaljša. Ako pa pisatelj ni mogel računati na svojo osebno privlačnost ali na vrednost svojega dela, je za tisti dan naprosil gledališkega ali filmskega zvezdnika, da je prišel in dajal svoje podpise v njegovo knjigo. Ker je borba za književni trg več ko trda in huda, je bil socialni pomen prireditve bolj na dlani kot pa politični.

Ta redni sejem bi moral biti dne 9. novembra, torej v središču madžarske krize in v času pozivov tovarišev pisateljev iz Budimpešte. Da bi prireditve vendarle rešili, je vodja komunistične skupine književnikov Paul Aragon objavil v "Lettres françaises" poziv, ki so ga on in njegovi tovariši poslali Janošu Kadarju. Prosili so ga, da naj zlasti zaščiti možnost delovanja madžarskih književnikov. Na ta oglas je dobil Aragon še več podpisov, toda isti književniki, ki jih je Aragon še dobil na svoj podpis, so že drugi dan podpisovali spomenice in izjave protikomunističnih pisateljskih skupin... Nekaj dni pred sejmom pa je Aragon moral objaviti, da sejm ne bo; odpovedali niso samo pisatelji, ampak tudi založbe, ki so se zdale za usodo na prodaj postavljenih knjig. Zvezdniki so se začeli opravičevati, da jim ni mogoče priti tisto popoldne v Vel'd'Hiver.

Najbolj je naraščalo zanimanje okolj tega, kaj bo storil J. P. Sartre. Po letu 1945 je bil do l. 1948 komunist, pa ga je potem Stalin spodil iz partije, ko je Sartre zapisal, da bo eksistencializem postal filozofija proletariata. Poslej je Sartre napisal celo nekaj del in spisov z ostro protikomunistično tendenco (Les Mains sales). Med vojno na Koreji je spet prešel v komunistični tabor in v Moskvi so ga radi sprejemali. Ob pozivih iz Madžarske ni mogel ostati tih in je napisal v "Express", tednik Mendes-Francea, štiri strani dolg članek. Ves zavzet pravi Sartre v prvem odstavku: "Laž je trditev, da se madžarski delavci bore na strani sovjetskih čet, kakor to skuša trditi Kadarjeva vlada... Dejstvo je, da so se delavci in kmetje

odločili za borbo proti njemu in proti sovjetom... Vse to je zame dokaz, da je socializem v sovjetskem smislu propadel. Madžarski narod nam je to s svojo krvjo dokazal... Sovjetske čete so intervenirale na Madžarskem, da bi rešile sovjetske vojaške postojanke in rudnike uranija za sovjete, ne pa da bi rešile socialistični režim. Ako bi bil režim na Madžarskem pristen in resničen, tedaj bi bil dovolj močan, da bi se sam rešil brez pomoči sovjetskih pušk... Zato prelamljam s komunizmom in to z žalostnim srcem, pravi Sartre dalje. Obsojam v celoti in brez vseh rezerv sovjetski napad na Madžarsko. Zgodovina pozabi ali pa opraviči vse zločine, toda ta zločin je tolikšen, da moram prelomiti in da prelamljam s svojimi prijatelji sovjetskimi književniki, ki ne protestirajo, ali pa ne morejo protestirati. — Upal sem, da bo kdaj vendarle mogoče s sovjetskimi javnimi delavci ali z zastopniki komunističnih strank vzpostaviti iskrene vezi. Toda prišel sem do prepričanja, da je vsaka njihova beseda laž, vsak njihov ukrep je zaključek tridesetletne laži. — Dasi mi more biti neljubo prelomiti s komunisti, saj sem se z njimi skupno boril v tolikih zadevah (Alžirija), ...izvajam ta sklep, dasi vem, da me bodo proglasili za hijeno in šakala. Vendar me vse to le malo skrbi, ko vidim, kaj oni govorijo in pišejo o dogodkih v Budimpešti.”

Kritik Thierry Maulnier, ki je avtor več knjig (analiz o komunizmu), je takoj odgovoril Sartru in ga vprašal: “Zapisali ste, da je napad tankov v Budimpešti posledica dvanajsetletne dobe terorja in komunističnih bedastoč; zdi se mi zato, da ste čakali zelo dolgo — celih dvajset let — da ste spoznali, kaj je komunistični teror... In komunistične laži? Ali so te šele od včeraj, ko so komunisti v Budimpešti začeli pljuvati na trupla nedolžnih žrtev? Bili ste toliko let član komunistične stranke — ali je začela stranka širiti laži šele včeraj, ko ste vi to opazili?”

Sovjetski književniki imajo v Moskvi tednik, ki nosi ime Literaturnaja gazeta. List je dne 30. oktobra prinesel članek o dogodkih na Madžarskem; podpisal ga je neki Jurij Gulta. Pisec se spominja dni svojega bivanja v Budimpešti in žalostno omenja škodo, ki jo je utrpelo to lepo mesto. Ko govori o vzrokih krvavih dogodkov, pravi: “...vlada je na Madžarskem zagrešila mnogo napak na gospodarskem polju, pa tudi v organizaciji stranke in vladnega dela. Vse te napake so prišle na dan zlasti ob dvajsetem kongresu sovjetske komunistične stranke (kjer je Hruščev obsodil stalinizem). Ako bi bila vlada izvedla takoj sklepe tistega kongresa, tedaj bi bilo mnogo storjenega za socializem in demokracijo na Madžarskem... Zato so zastopili madžarski književniki in napisali v liste več ostrih člankov. Pisali so o literaturi, pa tudi o politiki in gospodarstvu. Dasi so bili strogi v sodbi, vendar nikdo ni mogel dvomiti v njih iskrenost... Bil sem na zborovanju teh književnikov in reči moram, da so bili vsi govori iskreni in resni... V vseh je bila vidna zaskrbljenost nad potjo, po kateri je do tedaj hodila madžarska vlada.” Teden dni nato — po 4. novembru — je Literaturnaja gazeta objavila čez prvo stran velik napis, da “so na Madžarskem zmagale revolucionarne sile”. Članek ni podpisan in v njem ni več besede o madžarskih književnikih, pač pa se mnogo govori “o imperialistih, ki so hoteli poslati na Madžarsko tolpe fašistov in Hortyjevih odpadnikov. Toda skupno s sovjetsko vojsko so jih madžarski delavci odločno zatreti...” Še pred dvajsetim kongresom partije so (l. 1954) književniki v Sovjetski zvezi pisali o “odjugu” in o novih oblikah socialističnega realizma v slovstvu. Prav ta članek, objavljen v Lit. gazeti dne 6. novembra pa navaja kot dokaz, da so morali sovjetski književniki sprejeti nova navodila partije in da je “odjuge” verjetno konec.

FESTIVALI V LETU 1956. — Festivali v Evropi se počasi izčiščujejo. Množica festivalov (v zahodni Nemčiji so bili skoraj v vsakem večjem mestu) dobiva vrstni red in sicer po kvaliteti in odzivu med občinstvom. Kritika dejstvo samo ugotavlja in postavlja za leto 1956 na prvo mesto festivale v Salzburgu, Bayreuthu in v Aix-en-Provence v južni Franciji.

Festival v Aix-en-Provence je v mesecih, ko je obala Côte d'Azur polna gostov iz Pariza in iz inozemstva. Izmed vseh evropskih festivalov proglašajo tega za najbolj "mednarodnega", vsekakor bolj kot sta ona dva v Salzburgu in Bayreuthu. Aix-en-Provence je staro srednjeveško mesto in ima palače in trge, ki služijo prireditvam vsaj toliko kakor v Salzburgu. Dvorišče nadškofijske palače uporabljajo za operne predstave, na trgih so koncerti orkestralne glasbe, na mestnih obzidjih dajejo dramske predstave. Glasbo Vivaldija in Corellija je na teh trgih vsak večer poslušalo nad 600 oseb, dasi bi ob sličnih prilikah na take prireditve težko privabil kaj več ko 15 poslušalcev. Radio in festivali imajo največ zaslug za tak razvoj, pravi kritika.

Na sporedu opernih predstav sta bila letos Mozart in Rameau. Don Juan je bil posebnost, ker je glavni vloga pel bariton iz Španije, domovine Don Juana — Antonio Campo. Rameaujeva opera *Platée* je bila odkritje, ker je v glavni vlogi z velikim uspehom nastopil tenor Michel Senechal, ki dosedaj na francoskih odrih ni dobil priznanja.

Letošnji festival v Aix-en-Provence je bil tolikšen uspeh, da predlaga kritik Jean Mistler, naj bi festivali v drugih mestih prenehali in naj bi vsa vladna podpora šla samo temu festivalu.

Festivali v Salzburgu so prekoračili tridesetletnico. Prireditve so dosegle že tolikšno popolnost, da bi bilo težko pričakovati še kakšno presenečenje ali pa še večjo popolnost. Glavna prireditve na festivalu je bila tudi tu Don Juan; orkester dunajske opere je dirigiral Dimitrij Mitropoulos, glavne vloge so peli Cesare Siepi (Don Juan), L. Simoneau (Ottavio), Fernando Corena (Leporello). Na višku je bila Elizabeta Gruemmer v vlogi Ane. Oder je bil še povečan in je v prizoru v plesni dvorani nastopilo nad 200 igralcev. Druga prireditve je bila izvedba čarobne piščali. Dirigiral je Georg Solti; izvedba ni prav nič zaostajala za Don Juanom. Insceniral je delo dunajski ekspresionisti Oskar Kokoschka, vendar njegova zamisel ni navdušila niti publike niti kritike. Bil je le zanimiv poskus in nič več.

Wieland Wagner je spet opravil revolucionarno dejanje, ko je v Bayreuthu postavil na oder "Mojstre pevce" v novi inscenaciji. Med odmori so bili hodniki polni bojnega razpoloženja in hudih debat, v dvorani pa je bilo čuti neka žvižganja, ki je pa utihnilo, ko so navdušeni poslušalci Wielanda desetkrat poklicali pred zastor. Wieland ruši v delih svojega deda patos in nabreklost scene. Nova scena zahteva, da se gledalci bolj posvete mislim in izraženim strastem. Wieland je s svojim bratom Wolfgangom prenovil deset oper Richarda Wagnerja; branita se pred kritiki z izjavo njunega deda, da scena zasenčuje misel, ki je v glasbi izražena.

Festival v Monakovem je dva tedna po bayreuthskem. Lanska posebnost je bila v tem, da je bilo na sporedu kar šestnajst oper: osem del Richarda Straussa, pet Mozartovih, dvoje Wagnerjevih in ena Haendlova opera. Seveda je bilo še več simfoničnih koncertov.

TRETI MEDNARODNI FESTIVAL POEZIJE. — Knokke-le-Zonte je mesto ob belgijski obali, kjer izhaja dnevnik "Le Journal des Poètes". Urednika lista Flouquet in Haulot sta že leta 1952 sklenila, prirejati mednarodne pesniške festivale v tem mestu in lani septembra je bil tretji tak festival. Krog udeležencev se je razširil, ker so prišli pesniki iz Sovjetske zveze in iz komunističnih držav Srednje Evrope. Vsega je bilo nad tristo pesnikov in delegatov. Na dnevnem redu je bilo vprašanje: Ljudski viri poezije. Francoski pesnik Paul Delarue je ugotovil, da so pravljice in ljudske legende osnova glavnim delom svetovne poezije: Homerjevi Ilijadi in Odiseji, Rabelaisovemu Gargantui, Shakespeareovim dramam Vihar, Kralj Lear, Cimbeline, raznim Don Juanom in Faustom; belgijski pesnik Coster pa je dodal, da je treba tudi Tilla Eulenspiegla prišteti delom z enako inspiracijo.

Španski pesnik Damaso Alonso je zagovarjal misel, da je vsa španska umetna poezija naslonjena na sestavine ljudske poezije. Višek tega je bil dosežen v delih sv. Janeza od Križa, ki je s svojo poezijo postavil večne zakone španski poeziji. Irski zastopniki so opozarjali, da pri delih W. B. Yeatsa ni nasprotja med literarno in ljudsko poezijo.

Pesnik Lionello Piumi (Italija) je trdil, da je v Italiji med ljudsko poezijo in sodobnim pesništvom zveza preklana. V prejšnjem stoletju se je rodila poezija, ki je prelomila s pesniškimi tradicijami iz 14. in 15. stoletja, ko so bili pesniki trubadurji ali pa peveci na dvorih.

Johnu Brownu, ameriškemu pesniku, se zdi, da je ljudska poezija v Ameriki obsežena v črnskih duhovnih pesmih — "spirituals". Pesmi črnskih sužnjev so postale osnova za rojstvo jazza, ki je pozneje zajel ves svet, v umetni poeziji pa je najbolj viden ta vpliv v Walta Whitmana zbirki "Leaves of grass".

Kitajski delegat Shi-Tsiang-Chen je poudarjal, da so glavni viri kitajske poezije še vedno zbirke ljudskih pesmi, ki gredo nazaj do Konfucija (551-479 pred Kr.).

Dvorana ni bila nikdar tako polno zasedena kot takrat, ko je govoril sovjetski delegat Pavel Antoholski, med ruskimi pesniki najbolj "zahodno" usmerjeni poet, znan kot prevajalec Baudelaireja v ruščino. V odlični francoščini je povedal, da je "poezija nehala biti last nekaterih posebnežev, Parnasa izbrancev, slonokoščeni stolp, dvorana — dobro zaprta in zastrta, da ne bi prodrli vanjo hrup z ulice". Zaključil je razmišljanje z ugotovitvijo, da "je naša poezija umetnost, ki jo ljudstvo potrebuje". Najboljši dokaz, da je v Rusiji res tako, je dejstvo, da danes pesniške zbirke poeta Simonova izhajajo v nakladi 250.000 izvodov, poezija pesnika Mihoščova pa je dosegla celo naklado 500.000 izvodov. (Pri tem mu je vpadel v besedo francoski pesnik Alain Bousquet in rekel, da ni nujno, da je poezija ljudska, pač pa, da je važno, da je svobodna.)

Na zaključno prireditev je prišel očak francoskih pesnikov Paul Fort, star 84 let. Ves kongres ga je navdušeno pozdravil in ko je zvečer Fort bral iz svoje zbirke Ballades, vsaj za nekaj ur ni bilo opaziti razlike med ljudsko in umetno poezijo.

GLEDALIŠKA SEZONA V PARIZU. — Sodobni teater ima dvoje prestolnic — Pariz in New York. Seveda sta važna tudi Rim in London, toda ako hočejo v teh dveh mestih dati na oder kako novo delo, tedaj sežejo po francoskem ali ameriškem repertoarju. Enako pa tudi sodobna najmočnejša dela italijanskih piscev (Ugo Betti, Diego Fabbri) prav v Parizu dosežajo najbolj uspele premiere.

Začetna jesenska sezona v pariških gledališčih je odločilna za sezono ne samo v Franciji, ampak tudi drugod po svetu. V septembru gledališča še oklevajo. Kritiki Thierry Maulnier piše, da podjetniki in gledališki ravnatelji dobro vedo, da je začetek sezone navezan na uspeh in zadovoljstvo pri tistih, ki so v septembru še na počitnicah. Treba je počakati, da se vrnejo "s počitnic žene, otroci, psički in avtomobili" in da se dvignejo z oken vratca in zapornice — šele tedaj se lahko požene stroj naprej. Pariz ima nad 30 stalnih gledališč; vsak večer se polnijo dvorane in ako delo vsaj sto večerov zaporedoma ne napolni teatra, tedaj je delo propadlo in vodja skupine in podjetnik obsojena na — dražbo. Dasi je torej začetek v septembru zelo tvegan, so vendarle prišla že v tem mesecu na oder tri dela in to ne malo pomembna. Marcel Pagnol je dal na oder novo delo "Fabien", Julien Green je napisal delo "L'Ombre"; največ radovednosti pa je bilo za dramatizacijo dela Williama Faulknerja (pripravil jo je Albert Camus) "Requiem pour une nonne". Akademik Marcel Pagnol ima tak sloves, da lahko postavi na oder tudi slabo delo, pa mu bo zagotovljen uspeh in delo ne bo šlo z odra vsaj za dve leti. Teže je bilo z delom, ki ga je napisal Julien Green: "L'Ombre". Pisatelj je kot romanopisec zelo znan in prodrlo bo vsako njegovo delo, postavljeno na oder. Dokaz sta dve

njegovi drami: "Sud" in "L'ennemi". Pozna pa se mu, da je v dramatiki "novinec"; "L'Ombre" je po mnenju kritike še bolj razčlenjeno in jasno delo, kot sta bili prvi dve, vendar ne prime tako, kakor bi občinstvo pri Greenu moglo pričakovati. Vendar bo tudi to delo ostalo vsaj tako dolgo na deskah, kakor sta prvi dve — to je nad eno leto.

Avantgardistično gledališča v Parizu je Théâtre de Vieux Colombier, kjer je Jacques Copeau tik pred prvo svetovno vojno sprožil svojo revolucijo v gledališki umetnosti (v nekem smislu pravo nasprotje stremljenjem Stanislavskega v Moskvi). Dvorana je majhna, najbrž predelana iz starih tovarniških prostorov, in ko pred 30 leti filmske dvorane zaradi blagajniških razlogov niso marale izvajati Cocteaujevih nadrealističnih filmov, se je moral tudi on zatoči v to dvorano. Louis Jouvet je začel v tej dvorani svojo kariero. Pri Copeauju je moral biti najprej "mehanik, elektrik in prestavljač kulis" in se je toliko "naučil", da je postal eden največjih igralcev in režiserjev tega stoletja. Ni bil sam; z njim so se učili še Gaston Baty, Charles Dullin, Louis Barrault — vsi poznejši in današnji največji francoski igralci.

Dasi bi bil torej čas neugoden in bi bilo treba računati na šibak odziv, je v Vieux Colombieru mladi francoski dramatik Costa du Rels (psevdonim?) postavil na oder delo z naslovom "Les Etendards du Roi", kar bi mogli po naše označiti "Kraljevo znamenje — križ stoji". Mladega pisatelja ni nikdo poznal, saj je bilo ime dovolj tuje in čudno. Toda že prvi večer je ogrel občinstvo in sprožil obenem tudi val debat in razmišljanj. Kritika pravi, da je že naslov dela lep... Govori pa o enem najbolj bolečih razdobjih iz polpreteklosti — na odru je tragedija dveh duhovnikov-delavcev in odposlanca njunega reda. Poleg problema podreditve cerkvenim oblastem je postavljen še problem pokorščine redu. Delo primerja dramo avstrijskega dramatika Hochwalderja "Kakor na zemlji, tako v nebesih". Kdo je v sporu imel prav, kdo se je zmotil? Argumenti, polni dramatičnih odločitev in pretresov. Costa du Rels pusti, da se problemi razvijajo v skladu s svojo vsebino, igralci pa jih razvijajo tako, kakor jih morajo tudi gledalci. Avtor ne daje na odru prav temu ali onemu, le iz vsega procesa je vidno, da je delo napisal z odločno katoliško tendenco, gledalcem pa je le prepustil, da se odločijo za razsodbo po svoobodni izbiri. Ta objektivnost je bila tudi edina možna rešitev za ves koncept dela, obenem pa veliko priznanje mlademu dramatik, ki ni podlegel vabam motivov. Drama ni bojno polje za ideološke ali teološke dialoge, ampak je spopad ljudi, polnih slabosti in kreposti. Prvo delo za začetek sezone, pri katerem kritika opozarja na katoliški motiv. Ali bo sezona spet v znaku velikih katoliških stvaritev, kot je to bilo pred leti, ko je Bernanos vse zasenčil s svojimi "Razgovori karneličank"?

Pravi "enfant terrible" (po naše bi rekli kar zgaga) francoskega teatra je Jean Anouilh, poleg J. P. Sartra najiznajdljivejši francoski dramatik. Njegova pot gre od dela, ki gledalce navduši, do dela, ki jih ujezi in razkači. Tokrat je spet napisal delo, ki gre ljudem na živce: "Pauvre Bitos". Stvar po mnenju kritike ni kaj posebnega, vendar bo ostala na odru dalj časa kot bi v primeru, ko ljudje ne bi mislili, da morajo videti predstavo, o kateri je treba največ debatirati... "Če že vsi o tem toliko vpijejo, pojdimo še mi!"

Edwige Feuillère je ustanovila svojo gledališko skupino in dala na oder delo italijanskega dramatika Uga Bettija: "La Reine et les Insurgés". Kritiki se zdi delo premalo prepričljivo, rešuje pa ga igralka s svojo odlično kreacijo.

V začetku oktobra je prišlo na oder veliko delo in zajelo občinstvo v znamenju idej klasičnih tragedij svetovne literature. Albert Camus je dramatisiral Faulknerjev "Requiem pour une nonne", ga režiral in določil glavne črte za inscenacijo. To bo gotovo prvi res velik uspeh letošnje sezone, ki bo ostal dolgo na odru, vendar bolj zaradi Camusove dramatisacije in režije kot zaradi igre same.

Postaviti na oder Temple Druke! Gledališke družbe francoske prestolnice danes nimajo igralke, ki bi mogla podati pravi lik te aristokratke ameriškega juga. Tudi Comédie Française je nima.

Montherlant je pisatelj, ki je lani napovedal, da se bo umaknil z odra in s knjižnih polic knjigarn. Napisal je dovolj — kar bo poslej napisal, bo napisal za "posmrtno" objavo... Toda demon pisateljevanja je moral biti močnejši in se ni zadovoljil z mirom, ki naj zajame človeka v preddurju smrti. Svet je menil, da se je zadovoljil z uspehom "Port Royale", kjer je obračunal z janzenizmom, ki včasih rad kot tolažba leže na pesimizem bližajoče se starosti. A Montherlant je zdaj na pisal komedijo "Broceliarde" in da ne bo prevelikega odklona od razpoloženja, ki je pisalo tragedijo janzenizma, je tu polno bridkega humorja. Glavni junak je Persiles, miren in dostojen vladni uradnik; živi zgledno v svoji družini in ne povzroča okoliž nobernih težav ali povoda za pohujšanje. Ko se bliža letom starosti, postane še bolj trden in varen v svoji ustaljenosti, vse dotlej, dokler slučajno ne odkrije, da je pravi in neizpodbitni potomec francoskega kralja sv. Ludvika. V njem se vse spremeni. Sedaj šele spozna, zakaj je bil vedno in v vsem tako zgleden, dostojanstven in mirno resen. Dom se spremeni — sobe postanejo skladovnice najdb in odkritij, listin in grbov — Persiles celo postane tuj samemu sebi; nenadoma je nastala neznanska razlika med njim in med osebo, ki postaja... Včasih sicer por dvomi, ali je vse to resnično res, toda delovanje avtomatifikacije gre svojo pot, Persiles živi le še kot kralj ali le malo manj... Vse to se podre, ko užaljena žena ne more več tega prerašati in mu prinese dokaze, da je takih naslednikov sv. Ludvika kot je Persiles od časa do časa vsaj sto in še več. Persilesu ne preostaja drugega, kot da — umre. Nauk: ne ubijajte v človeku žarek upanja, s katerim se je hotel — pa četudi po otročje — rešiti vsaj za trenutek in spremeniti svoje življenje. Komedijo je postavila na oder Comédie Française.

OSNOVE GLEDALIŠKE KULTURE V ZDRUŽENIH DRŽAVAH. — Sodobno gledališče doživlja v Združenih državah pomembno prerodenje. Ob začetku našega stoletja, ko so od ene do druge obale, od vzhoda do zahoda, po mestih in večjih naseljih krožile razne gledališke skupine in prirejale dramske in operne predstave, je ameriško gledališče pešalo. Kvalitetna stopnja del, predvajanih v tem okviru, je bila komaj kaj nad povprečjem — v New Yorku, Chicagu, Clevelandu in New Orleansu so morali ravnatelji skupin skrbeti za to, da so bila dela privlačna in tako polnila blagajno za zaslužek igralcem in za povračilo stroškov. Stalnih gledališč je bilo le malo in redke gledališke dvorane so morale prepuščati svoje prostore novi veji zabavnosti, ki je tedaj že zajemala Združene države. Film se je razmahnil po vsej državi, še predno je izbruhnila prva svetovna vojna. Gledališča so skopnela, redke igralne skupine so se razšle, začel se je prvi zalet v tekmi in borbi za zvezdnitvo na filmskem platnu. Edino v New Yorku se je ohranilo nekaj gledaliških dvoran, ki so zmogle vzdržati poplavo, pa še te so se nazadnje vse zbrale v najstrožjem trgovskem središču — na Broadwayu. Vodil jih niso umetniki ali kulturne ustanove — nastopila je doba menažerstva tudi v gledaliških in glasbenih dvorinah. Veliki stroški za opremo in honorarje so terjali visoke zaslužke pri blagajni. Kar se je uprizarjalo na Broadwayu, je imelo le malo umetniške ali kulturno ustvarjalne vrednosti. Pa še te dvorane so počasi začele zapirati duri teatru; prevelik je bil pritisk, zlasti še potem, ko je zvočni film zajel svet; poleg opere v gledališču Metropolitan je na Broadwayu ostalo le še nekaj manjših dvoran, kjer so pa mogli uprizarjati res samo dela, ki so že bila po vsem svetu razglašena kot senzacije svoje vrste. V teh dvorinah je našlo zatočišče tisto, kar je še moglo konkurirati filmu. Dela, ki so jih ta gledališča predvajala več sto večerov zaporedoma, so potem iste skupine dajale še v drugih glavnih ameriških središčih. Toda dalj ko do Chicaga te skupine niso šle. Ko so podlegle gledališke družine, ki so v letih

1900-1920 prirejale taka gostovanja po vsej državi, v Združenih državah pravega gledališča dejansko več ni bilo.

Po prvi svetovni vojni je v Evropi zacvetela doba „svobodnega gledališča“, ko so zlasti v Franciji in Italiji rastle kot gobe iz tal gledališke skupine, ki so prirejale predvsem dela novejšje dramske literature. V posameznih ameriških mestih so skušali organizirati taka gledališča, toda uspeh je bil malenkosten. Vmes je pozneje posegla vlada in leta 1930 organizirala Zvezno gledališče, edino ameriško gledališče s stalno vladno podporo. Toda premoč filma je bila še vedno tolikšna, da so propadli poskusi svobodnih gledaliških skupin in tudi Zvezno gledališče je moralo zapreti vrata.

Vendar zanimanje za resno gledališče med občinstvom ni zamrlo. Po letu 1930 se je začelo uveljavljati naziranje, da ameriške gledališke kulture ne moreta zastopati samo film in opereta. Tudi je bilo premalo, da bi smeli v Chicagu, Clevelandu, San Franciscu in New Orleansu gledati samo tiste predstave, ki su uspele v newyorškem Broadwayu. Stroški gostovanj so bili previsoki in vstopnina dostopna samo za droben del meščanstva. Tako se je začelo gibanje, da se v posameznih področjih osnujejo krajevne gledališke skupine, ki naj v omejenih možnostih prirejajo predstave in občinstvu res nekaj nudijo. Toda dvoran ni bilo več, ker so bile vse spremenjene v kino dvorane. Predelava starih gledaliških poslopij je bila predraga; mnoga so med tem postala skladišča ali garaže. Gibanje se je moralo nasloniti na nove, pionirske temelje.

Poklicni igralci in režiserji so izginili ali na Broadway ali pa v središča filmske industrije. Kdor je hotel kaj ustvarjati, je moral začeti z zbiranjem novih ljudi in z iskanjem primernih prostorov. Igralce so začeli iskati med slušatelji univerz, gledališke predstave pa so začeli prirejati v cerkvah, telovadnicah ali v opuščenih skladiščih. Uspeh pri teh skupinah ni bil povsod enak, toda hitro so prodrla glavna žarišča gibanja — univerze so začele podpirati te skupine, ako so pokazale pri delu resnost in kvaliteto. Po prvih letih so univerze začele ustanavljati stolice za gledališko kulturo, poleg univerz so zrastle gledališke dvorane, režiserski in igralski tečaji so ustvarjali igralski zbor ne samo lastnim, ampak tudi sosednim gledališkim skupinam.

Razmah teh gledališč je bil prav po ameriško hiter in neverjeten. V nekaj letih je bil uspeh tolikšen, da je vsaka univerza ustanovila gledališče in danes jih je v Združenih državah nad tri tisoč. Seveda je velika večina med njimi zaostala in na vrh se jih je dvignilo komaj nekaj več ko deset. Nastanek teh gledališč pa je pomenil pravi preobrat v organizaciji ameriškega gledališča. Težišče ustvarjanja se je umaknilo z Broadwaya v notranjost; danes ustvarjajo gledališko umetnost v Združenih državah ta tako nastala pokrajinska in krajevna gledališča.

Prelom pa je bil možen samo zaradi tega, ker so ta gledališča takoj naletela na odziv med obiskovalci. Skupine niso predvajale samo lažja in manj zahtevna dela; obratno — zanos mladine je bil tudi pri tem opazen in odločilen in mnogo modernih del je bilo predvajanih po teh odrih mnogo prej, kot so jih priznala in sprejela druga gledališča. Klasična in moderna dela so našla odmev pri ljudeh, ki ne zro in ne poslušajo samo z razumom, ampak tudi s srcem. Tako je pred kratkim novo delo Tennessee Williamsa "The Rose Tabou" v Broadwayu imelo je delen uspeh, pač pa je prodrla z vso prepričevalnostjo na gledališču univerze v Silverminu v Connecticutu. Poleg slušateljev univerze so v ansamblu še kiparji, slikarji in plesalci. Po uspehu tega dela so se odločili dajati še druge moderne avtorje: Eliota, O'Neillja, Millerja. V New Yorku je našlo le slab odmev novo delo Arturja Millerja "The Crucible" in so na Broadwayu delo predvajali le malo časa. Ko so pa zagrabila delo krajevna gledališča, je bil uspeh presenetljiv. Tako je bil "The Crucible" na odru že v skoraj vseh teh gledališčih od Pittsburga do Pacifika in z vso prepričevalnostjo je prodrl v gledališču Playhouse v Pennsilvaniji. To gledališče ima že dve

dvorani, ki imata vsako sezono nad 100.000 obiskovalcev. Obe deli, Camino Real in The Crucible, sta težki deli, bolj pesnitvi kot pa dramatični ali celo naturalistični stvaritvi. Dela modernih pisateljev — García Lorce in Anouilha — so morala hitro z odrov na Broadwayu, do prave veljave so jih spravila šele krajevna gledališča. Uspeh na teh odrih pa je izzval posebnost svoje vrste. Ko so v New Yorku opazili, da dela modernih avtorjev na Broadwayu ne uspevajo, so začeli vabiti skupine od zunaj in sicer ne v gledališča na Broadwayu, ampak v komorne dvorane in studije v Greenwich Village (predel New Yorka, ki bi mogel biti nekaj takega kot je v Parizu Montmartre ali Montparnasse). Velika gledališča so tem skupinam celo pomagala z igralci, opremo in garderobo v tolikšni meri, da je bila vstopnina potem zelo nizka in je privabila tiste, ki res vedo, kje je vrednota in je ne gredo iskat v velike in drage dvorane na bulvarjih.

Med krajevnimi gledališči si je v zadnjih letih pridobilo poseben sloves ono v Missouriju. Gledališka družina Theatre Guild of Webster Groves je stara sicer že 28 let, vendar se je začela uspešneje uveljavljati šele leta 1951, ko so podrli staro gledališko poslopje in zgradili novo s samo 200 sedeži. Domači trgovci so darovali opremo, kulise in zavese. Mesto šteje 28.000 prebivalcev, pa se je vendar našlo 1300 članov. Z rednimi prispevki vzdržujejo družino, ki uprizarja klasična in moderna dela, skrbi za otroško gledališče in za dramsko šolo. Da bi pospešilo dvig dramske umetnosti, prireja gledališče nagradna tekmovanja za enodejanke. Med tistimi, ki jih je odkril tako nagradno tekmovanje, je bil tudi Tennessee Williams. Ta ni videl uprizorjenega nobenega svojega dela, dokler ni tej skupini predložil svojega prvenca „The Magic Tower“ (leta 1936). — Prav tako je postalo zelo znano gledališče v Cambridgeu v Massachusettsu. Nadelo si je ime The Poets Theatre zaradi tega, ker so člani skupine samo pesniki in pisatelji - dramatik; uprizarjajo samo dela, ki so jih napisali člani skupine. Gledališko dvorano so si napravili iz mizarske delavnice, poleg nje pa so postavili še majhno dvorano za umetniške razstave. Na univerzi v Hartfordu v Connecticutu so dejavnost gledališča razširili na vse tri veje, na dramo, opero in balet. Ansambel, sestavljen iz slušateljev univerze, je uprizoril Rossinijevo opero „Temeljni kamen“, delo, ki so ga odkrili v Italiji šele pred nekaj leti. Izvedbo je vodil mladi madžarski dirigent Elemér Nagy, ki je šele pred nekaj prišel v Združene države. Prve vaje so bile v veliki telovadnici univerze in prvi študij v odmorih med tekmami baseballa. Uspeh je bil tolikšen, da je skupina naštudirala potem še Prokofjeva opero „Zaljubljen v tri oranže“ in Menottijevo delo „Amahl“. Z obema operama so nastopili tudi v New Yorku. Največji uspeh pa je dosegla baletna skupina iste univerze in sicer z izvedbo Limonovega baleta „Izdajalec“. Balet podaja zgodbo Judeža Iskarijota. Kompoziciji obetajo veliko pot v svetovni glasbeni literaturi.

Posebno poglavje za ameriško gledališko umetnost je bil vedno Shakespeare. Občinstvo se pri njegovih delih ni navduševalo, gledališča niso imela dovolj izobraženih igralcev in režiserjev, Broadway je Shakespeara odklanjal, ker da je preveč zahteven in ker bi veliki stroški za opremo zahtevali previsoko vstopnino. Shakespeareov problem so rešila mala gledališča, zlasti po univerzah in visokošolskih zavodih. Kmalu so zasloveli festivali Shakespeareovih del, ki so jih prirejale univerze v Ashlandu, v Yellowspringu, v San Diegu in zlasti v Hampsteadu na Hofstra Collegu. Jedro težav je bilo odstranjeno, ko so se odločili, da bodo za izvajanje del velikega angleškega dramatika začeli uporabljati podoben oder, kakor ga je uporabljal Shakespeare sam. Glavno delo v tej smeri je opravil ansambel na Hofstra Collegu, ki je pod vodstvom Johna Adamsa sestavil izviren načrt. Ko so izračunali stroške, so ugotovili, da bi oder stal 30.000 dolarjev, preveč za denarno zmogljivost študentov. Zato so odločili, da bodo oder zgradili sami in kupili samo gradivo. Tako so se stroški skrčili na dva tisoč dolarjev, oder pa je tak, da ga morejo postaviti v zavodski telovadnici za vsakoletni festival, ki traja teden dni. Oder

je v glavnem zgradba stopnišč in stebrov z zavesami, ki žare v različnih barvah. V vseh gledališčih je bil najtežji problem za režijo, kako spraviti na deske Shakespeareovo delo Henrik IV., I. del; oder tega gledališča je našel rešitev.

Najboljše predstave Shakespeareovih del pa prirejajo pokrajinska gledališča v južnih ameriških državah. Najbolj znano med njimi je gledališče Barter v Virginiji. Do tega imena je prišlo na sledeči način: Ko je v letih 1930 do 1935 vladala gospodarska kriza, je njegov vodja Portefield ohranjal gledališče in igralsko skupino tako, da je namesto denarja za vstopnino sprejemal v zameno (barter) vse, kar so prebivalci pridelovali. Ker je pokrajina predvsem poljedelska, so obiskovalci prinašali moko, kuretinu, prekajeno meso in mlečne izdelke. Ko je bilo treba plačevati honorarje avtorjem, so jim pošiljali te pridelke. Tako so po izvedbi Shawove Device Orleanske poslali Bernardu Shawu za plačilo večjo zalogo prekajenih gnjati in mesa. Pa se je Shaw lepo zahvalil in se jim opravičil, da plačila ne more sprejeti, ker je vegetarijanec. Leta 1948 je to gledališče začelo sprejemati stalno vladno podporo in ko so l. 1949 tudi Združene države povabili, da naj se udeleže Shakespeareovega festivala na Danskem, je vlada v Elsinor poslala prav to gledališče Barter, ki je tam uprizorilo Hamleta. Tedaj je Hamleta igral Robert Breen, pozneje vodja slavne skupine, ki je lani izvedla svetovno turnejo z Gershwinovim delom Porgy and Bess.

Vodilni ameriški dramatik tožijo, da le s težavo prodirajo v gledališča na Broadwayu; večino premier prirejajo pokrajinska in univerzitetna gledališča. Della O'Neillja izvajajo večinoma prav ta gledališča, Tennessee Williams in Artur Miller sta veljavo in prodornost svojih del dokazala na teh odrih, dela Thorntona Wilderja, Williama Soroyana in Andersona so prestala krstne uprizoritve najprej s temi igralci. Ko se je skupina v Dallasu (Texas) odločila, prirediti Saroyanov festival na tamkajšnji univerzi, in ko so avtorju sporočili, da bo večina igralcev črncev, se je tako navdušil, da jim je brž poslal novo delo, ki ga je pravkar končal: „A lost Child's Fireflies“.

Ves ta uspeh je sad dolgoletnega dela po univerzah. Vse univerze imajo posebne akademije ali institute za dramsko umetnost. Študij traja štiri leta in ob koncu dobe absolventi diplome. Zanimiv je učni načrt na eni takih akademij in sicer na katoliški univerzi v Washingtonu. Najprej obdelajo filozofijo drame s posebnim ozirom na bistvo dramske umetnosti, nato preučijo glavna dramska dela iz preteklosti in sedanjosti, sledi nauk o igranju in o tehniki gledališke umetnosti. Danes imajo take akademije za gledališko umetnost že na več ko 200 univerzah in na več ko 600 visokošolskih zavodih so posebni oddelki za to stroko. Absolventi teh akademij še niso prodri v filmske študije v Hollywoodu in v gledališča na Broadwayu, njih vpliv pa je viden po teh krajevnih gledališčih, ki so dvignila stopnjo zanimanja za gledališče na lepo višino.

GLEDALIŠČA V NEW YORKU. — Gledališka sezona na Broadwayu v New Yorku je bila zelo pisana in kar je glavno, bila je usmerjena v resnost in izbranost. Senzacionalnost in špekulacija se je umikala celo s tega dosežaja najmočnejšega zatočišča: amerikanizma; kdor bi sestavil pregled tega, kar so dajali na newyorških odrih v preteklem letu, bi mogel ugotoviti, da je ta pregled obenem kratek katalog najboljših svetovnih del. V manjšem gledališču na Broadwayu so zelo dolgo dajali Aristofanove Tesmoforije, prav blizu pa v drugi dvorani Moliérovo komedijo Don Juan. Na oder je prišel celo Wedekind s svojim Prebujenjem pomlad. V gledališču Phoenix je režiser Tyrone Guthrie pripravil Pirandellovo delo Šest oseb išče avtorja in kritika je pohvalila, da je bila to najboljša vpričitev sezone. Režiser je izločil vse, kar navajajo nekateri kot Pirandellovo dialektiko in tako je delo izpadlo kot satira. — Čehov je v Ameriki zelo znan in ga igrajo povsod — slavne in manj znane igralske skupine. V New Yorku so uprizorili Črešnjev vrt in Strička

Vanjo. — Med ameriškimi avtorji sta se obdržala najdalj na odru Arthur Miller in Thornton Wilder. Komedijo "The Matchmaker" je Wilder napisal čisto po grškem vzoru in se delu vidi, da mu je bil učitelj Aristofan. Tudi njegovo delo je režiral Tyrone Guthrie. Millerjevo delo "View from the Bridge" je še vedno na odru in mu kritika priznava vrline najboljšega dela. Veliko odkritje letošnje sezone je postal mladi Michael Gazzara, ki je napisal tragedijo "A Hatful of Rain". Praviijo, da mu je uspelo zasenčiti celo blešče Millerjevega imena. Tragedija obravnava problem opija in mamil v newyorški družbi, zlasti med mladino. Glavno vlogo je igral Ben Gazzara, ki je že v lanskı sezonı nosil breme uspeha v Tennessee Williamsa "Cat on a Hot Tin Roof".

Med tujimi deli sta imeli največ uspeha Jeana Anouilha tragedija o Jean d'Arc "L'alouette" in pa Dnevnik Anne Frank — "The Diary of Anne Frank". Lillian Hellman je Anouihovo delo prevedel in predelal za oder zelo po svoje in prevod je svoj namen dosegel — kritika je ugotovila, da je delo tako za občinstvo bolj razumljivo in — bolj zabavno.

SEZONA V LONDONU. — Anna Frank je bilo židovsko dekle, ki je s trinajstim letom začelo pisati dnevnik. Knjiga je popis bega iz Nemčije, dve leti skrivanja po Amsterdamu in na koncu nekaj tednov bivanja v koncentracijskem taborišču v Belsenu. Dekle je našlo smrt v krematoriju. Ti zapiski so se skorajda na čudnovit način ohranili in so pred nekaj leti izšli v knjigi. Z očetom in materjo je Anna dve leti živela skrita pri prijateljih v Amsterdamu, nikdar niso šli na ulico, nikdar srečavali znancev ali prijateljev. Mirno, skoraj klasično, je popisano čakanje na smrt — zadnji dnevi v Belseru. Dnevnik dosega v tem delu strani, napisane za analo svetovne literature. Frances Goodrich in Albert Hackett sta iz dnevnika izbrala poglavja in dvogore in postavila delo na oder. Perlita Neilson igra vlogo petnajstletne deklice, kreacijo, močno podobno junakinji iz Bernanosovega dela "Razgovori karmeličank" ali Montherlantovi redovnici Angeliki v tragediji "Port Royal".

V drugi polovici novembra je gostovala v Londonu gledališka skupina J. L. Barraut in Madeleine Renaud iz Pariza. Angleška publika še vedno ni videla Claudelovega dela "Krištof Kolumb" in Barrautovo podajanje tega dela na deskah Palace Theatra je del londonske kritike označil kot izzivanje. Le težko je bilo sprejeti delo, ki se na odru razvija tako, kakor da bi šlo šele za skušnjo ali pa za predstavo v širšem družinskem krogu. Gledalec ne ve, kdaj igrajo igralci na odru in kdaj zbor, ki je razdeljen tako, da govori iz vrst publike in igra torej publika hkrati.

Igra obeh je pustila tak vtis, da bo ostala še dolgo "kost v grlu". Ko sta nato nastopila še v drami Lope de Vege "Vrtnarjev pes", je prehajala popolnost nju-nega podajanja že na rob vročnosti in sta bila oba na odru skorajda že prozorna.

Royal Court Theatre je začel dajati dela Bertolda Brechta prav tedaj, ko so listi objavili novico, da je avtor, ki je veljal za komunisto, v Berlinu umrl. Peggy Ashcroft je igrala glavno vlogo v delu "Dobra žena iz Serzuana". Brechtovo delo skuša osvetliti konflikt med dobrim in zlom, pa mu namera ne uspe popolnoma, ker si mora pomagati ali s čustvenostjo ali pa s cinizmom.

Sledeč ameriškemu vzgledu ima tudi London klub ljubiteljev gledališča; zbral se je okoli New Watergate Theatra. Gledališče je zadnja leta životarilo, ker je imelo na razpolago premajhno dvorano in nezadostno število članov. Ko se je pa vodstvo odločilo, najeti največjo dvorano, je število članov naraslo na 10.000 in je to sedaj gotovo največji klub te vrste. Kritika sicer zamerja nekoliko, da je vodstvo zvišalo število članstva le s tem, da je obljubilo izvajati predvsem ameriški sodobni repertoar, dela Arthurja Millerja in Tennessee Williamsa. Ves repertoar bo vsak član mogel videti, ako plača članarino pet šilingov na sezono. Prvi uspeh

je bil začetka vreden: na oder so postavili najnovejše delo Arthurja Millerja "View from the Bridge". Kritika je zapisala, da je to dosedaj gotovo najboljša Millerjevo delo in da dosega Shakespeareovo delo "King Lear", podobno po preprostosti in zgradbi. Miller je šel k vsem antične grške dramatike in tako storil velik korak naprej od "Death of a Salesman" in "The Witches of Salem".

Moskovski balet je bil s svojim gostovanjem dogodek za angleško občinstvo. Kritika je ugotavljala, da je ruski balet ostal zvest tradicijam Džagileva in Fokina. Glavna vrednota podajanja ni v tem, da se ruski plesalec ne zmeni za to, ali je kompozicija glasbe dobra ali slaba, ampak v tem, da se preda delu z vsem srcem in vero.

Tik na pragu sezone je Londonska filharmonija izvajala Beethovno Misso solemnis in je tenorsko partijo pel Slovenec Anton Dermota.

IZID RAZPISA BOŽIČNIH LEPOSLOVNIH NAGRAD SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE ZA LETO 1956. — Žirija za določitev božične literarne nagrade za leto 1956, v kateri so bili dr. Vinko Brumen, prof. Lojze Geržinič, Ruda Jurčec, dr. Milan Komar, dr. Branko Rozman in Zorko Simčič, se je sešla na definitivno sejo dne 11. decembra. Predsedoval je Ruda Jurčec. Predloženih je bilo pet rokopisov in sicer tri pesniške zbirke in dve prozi. Žirija je soglasno sklenila, da nobeno delo ni primerno za nagrado.

KULTURNI VEČERI SLOV. KULT. AKCIJE. — Dvanajsti večer, 13. oktobra, (Gledališki odsek) je prikazal T. S. Eliotovo dramo "Družba pri koktajlu". (Glej poročilo pod zaglavjem "Gledališče"!) — Trinajsti večer: ponovitev drame. — Dr. Ignacij Lenček je na štirinajstem večeru, 3. novembra (Filozofski odsek) predaval o Eksistencializmu (II. del). Večeru je sledila debata. — Petnajsti večer (Glasbeni odsek), 18. novembra, je bil posvečen Robertu Schumannu, ob stoletnici smrti. Vokalno-instrumentalni koncert je pripravil prof. Alojzij Geržinič. Spored: Uvodna beseda (Ruda Jurčec). Nastopili so: violinist Alojzij Šone (Večerna pesem), pianistka Anđica Kralj (Arabeska ter Fantazija-Etude). Vokalni del so izpolnili pevci-solisti: sopranistka Elida Cánepa Borštnikova ter baritonista Božo Fink in Vinko Klemenčič, ki so izvajali vsak po tri odlomke iz Schumannovih "Lieder". Violinista Šone in soliste je s klavirjem spremljal prof. Geržinič. Besedila vseh pesmi tega večera (Heine, Eichendorff) je za to priložnost prevedel dr. Tine Debeljak, recitiral pa Jože Rus. — Za šestnajsti večer (Historični odsek), 1. decembra, je dr. Tine Debeljak pripravil predavanje "Uvod v zgodovino komunistične revolucije v Sloveniji". — Sedemnajsti večer (Likovni odsek), 7. decembra, otvoritev slikarske razstave Umetniške šole Slov. kult. akcije. Razstavljali so: Ivan Bukovec, Tatjana Karba, Tone Kržišnik, Barica Majcen, Andrej Makek, France Papež, Jože Vombergar in Metka Žirovnik. Razstava v salonu "Ilirije" je bila odprta do 16. decembra. — Na prvem večeru poletne sezone, 21. decembra, je bil izvajan francoski film "Napoleon Bonaparte". Pred začetkom filma je Ruda Jurčec razglasil izid božičnega knjižnega natečaja. Na drugem večeru, 29. decembra, je dr. Julija Pajman predavala o Rainerju Mariji Rilkeju (ob tridesetletnici smrti).

KULTURNI VEČERI V LETU 1957. — Četrta sezona se je pričela 7. aprila s krstno predstavo drame Branka Rozmana "Roka za steno" (Gledališki odsek). Nastopili so: Pavči Maček, Maks Nosé, Marija Jeločnikova, Jože Rus, Nataša Zajc ter Nikolaj Jeločnik, ki je delo režiral. Scenografija: Marijan Eiletz. — Na prvem kulturnem večeru (Historični odsek), 27. aprila, je dr. Vinko Brumen govoril o Kreku in Majniški deklaraciji. Po predavanju se je razvila debata. — Na III. družabni prireditvi Slov. kult. akcije so pred žrebanjem vsakoletne umetniške loterije člani Gledališkega odseka igrali Goldonijevo komedijo "Skopuh". Režija: Nikolaj Jeločnik.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA V BUENOS AIRESU

je doslej izdala sledeče knjige:

- Stanko Kociper: MERTIK; zbirka novel
Remec - Debeljak: KYRIE ELEISON; bibliofilsko izdanje
Ivan Pregelj: MOJ SVET IN MOJ ČAS; zbornik
Kos - Gorše: KRIŽEV POT PROSEČIH
Narte Velikonja: LJUDJE; zbirka novel
Marijan Marolt: ZORI, NOČ VESELA, roman
Bertoncelj - Arko: DHAULAGIRI; potopisni roman
France Balantič: ZBRANE PESMI
Zorko Simčič: ČLOVEK NA OBEH STRANEH STENE;
novela

V pripravi:

- France Papež: OSNOVNO GOVORJENJE IN PETJE;
pesniška zbirka
Ruda Jurčec: LJUBLJANSKI TRIPTIH; roman
Alojzij Geržinič: FRIDERIK BARAGA; oratorij

Slovenska kulturna akcija izdaja tudi:

- VREDNOTE, letni znanstveni zbornik — MEDDOBJE, kulturna
revija — GLAS, štirinajstdnevnik

Ta številka Meddobja je bila dotiskana 20. maja 1957

Revija izhaja letno v šestih številkah. Naslov uredništva in uprave: Alvarado 350, Ramos Mejía, Pcia. Buenos Aires. — Uredništvo ne objavlja anonimnih dopisov. Prispevki s psevdonimom se objavijo samo, kadar je uredništvu znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual Nº 525975

Tiska tiskarna "Federico Grote" (Ladislav Lenček C.M.), Buenos Aires